

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

**SİVAS ZİYA BEY KÜTÜPHANESİ'NDEKİ FIKIH KİTAPLARI
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

Yusuf KALE

Sivas

Ekim 2020

T.C
SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

**SİVAS ZİYA BEY KÜTÜPHANESİ'NDEKİ FIKIH KİTAPLARI
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

Yusuf KALE

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Adem ÇİFTÇİ

Sivas

Ekim 2020

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

26/10/2020

Yusuf KALE

ÖNSÖZ

Farklı medeniyetlere ev sahipliği yapan Anadolu coğrafyası, İslâm dini ile müşerref olmasından sonra, özellikle Selçuklu ve Osmanlı döneminde ilim ve kültür merkezlerinden biri haline gelmiştir. Yaklaşık bin yıldır bu topraklarda birçok medrese kurulmuş, bu medreselerde yüzlerce İslâm âlimi yetişmiştir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak Anadolu, İslâm kültür ve medeniyetinin en nadide kaynaklarından bir tanesi olan el yazması kitaplar bakımından oldukça zengin bir mirasa sahip olmuştur. Ayrıca bu kaynağın günümüze kadar korunarak aktarılmış olması, bu coğrafyada ilme ve kitaplara verilen değerin bir göstergesidir. Ancak kültür ve medeniyetimize ait bu güzide eserlerin korunmasından daha da önemlisi, onlardan azami şekilde istifade etmektir. Dolayısıyla matbû olmayan ve halen yazma halde bulunan eserlere ulaşmak, bulundukları yerleri tespit etmek ve onlardan faydalanmak ayrı bir gayret, azim ve çaba gerektirmektedir. Bununla birlikte yazma eserleri gün yüzüne çıkartmak, onlar üzerine akademik çalışmalar yapmak ve bu bilgi birikimini ilim dünyasının istifadesine sunmak fazla önem arz etmektedir. Böylece hem bu mirasa sahip çıkılmış, hem de geçmişin bilgi birikimiyle geleceğe ışık tutulmuş olacaktır.

Sivas'daki çeşitli ilim merkezlerinde bulunan yazma eser koleksiyonlarının bir araya getirilmesiyle oluşturulan Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi, bir kısmı eşi olmayan ve müellif hattı olan birçok yazma nüshanın korunduğu ve araştırmacıların hizmetine sunulduğu bir kütüphanedir. Sivas'da dünyaya gelmemiz, uzun bir süre burada ikâmet etmemiz ve tarihî birikimimize kaynaklık eden çalışmaların gereğine olan inancımız, bizi bu şehrin en önemli değerlerinden biri olan Ziya Bey Kütüphanesi'ndeki yazma eserler üzerinde çalışma yapmaya teşvik etmiştir.

Doç. Dr. Halis Demir'in "Ziya Bey Yazma Eser Kütüphane'indeki Fıkıhla ilgili Kitaplar ve Risaleler" adlı makalesinden çalışma esnasında sıkça istifade edilmiştir. Halis Demir'in kaleme aldığı makalede, kütüphanede bulunan usûl-i fıkıh ve fûrû fıkha ait olan eserler liste şeklinde verilmiş olup müelliflerin ve eserlerin sadece ismi zikredilmiştir. Biz ise liste halinde verilen usûl ve fûrû fıkha dair olan yazma eser müelliflerinin hayatı ve yazmış olduğu nüshaları hakkında ayrıntılı bilgi vermeye çalıştık. Bu çalışma ile Ziya Bey Kütüphanesi'deki el yazması fıkıh usûlü eserlerinin incelenmesi, değerlendirilmesi ve tanıtılması amaçlanmıştır; kütüphanedeki fıkıh usûlü kitaplarının sayısı, muhtevaları ve nitelikleri belirlenerek, günümüzde henüz basılmayıp yazma halde bulunanlar tespit edilmiştir. Bununla birlikte eserler türleri, müellifleri, nüsha sayıları ve diğer

kütüphanelerde bulunup bulunmadıkları gibi çeşitli açılardan ele alınarak değerlendirilmiştir.

Fıkıh ile ilgili yazma eserler sahasında ilim dünyasına mütevâzi bir katkı sunmayı amaçlayan bu tez, giriş kısmı ve iki bölüm şeklinde oluşturulmuştur. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, konusu ve çalışmada takip edilen yöntemler ele alınmıştır. Birinci bölümde müelliflerin vefât tarihleri esas alınarak yapılan tasnif ile önce müelliflerin kısaca hayatları anlatılmış, ardından eserlerin teknik özellikleri ve muhtevaları açısından kütüphanedeki eserleri tanıtılmıştır.

İkinci bölümde ise eserler türlerine ve matbûlarının bulunup bulunmamasına göre tasnif edilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır. Tüm eserler müellifleri ve çeşitli özellikleri açısından incelenmiştir.

Araştırılacak konunun belirlenmesinden bu şekle gelmesine kadar her türlü yardımını ve teşviklerini esirgemeyen ve gerek muhteva, gerekse teknik hususlarla ilgili eksikliklerime işaret ederek çalışmanın daha nitelikli hale gelmesini sağlayan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Adem ÇİFTÇİ'ye müteşekkirim. Ayrıca lisansüstü çalışmalarına başladığım günden itibaren ufuk açıcı tavsiyeleriyle her zaman teşvik ve desteğini gördüğüm değerli hocam Doç. Dr. Halis DEMİR'e şükranlarımı sunarım. Çalışma sürecinde fikirlerine başvurduğum, tenkit ve tavsiyelerini esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Hakkı AYDIN, Prof. Dr. Sabri ERTURHAN ve Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan SARITEPE'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Yusuf KALE

Sivas-2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1.ZİYA BEY YAZMA ESERLER KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN FIKIH ESERLERİ	5
1.1. Müellifi Belli Olan Eserler	5
1.1.1. Vefât Tarihi Bilinen Müelliflerin Eserleri	5
1.1.1.1. Cessâs (öl. 370/981).....	5
1.1.1.2. Semerkandî Ebü'l-Leys (öl. 373/983).....	7
1.1.1.3. Kudûrî (öl. 428/1037)	8
1.1.1.4. Abdülkahir el-Bağdâdî (öl. 429/1037-38).....	11
1.1.1.5. Muhammed b. Yûsuf es-Semerkandî (öl. 556/1161).....	12
1.1.1.6. Mergînânî (öl. 593/1196)	14
1.1.1.7. Ahmed b. Mahmud el-Gaznevî (öl. 593/1197).....	16
1.1.1.8. Râzî (öl. 598/1201)	17
1.1.1.9. Ahsîkesî (öl. 644/1246-1247)	18
1.1.1.10. Abdullah b. Mahmûd el-Mevsılî (öl. 683/1284).....	19
1.1.1.11. Muzafferüddin İbnü's-Sââtî (öl. 692/1295)	22
1.1.1.12. Ebü'l Berekât en-Nesefî (öl. 710/1310).....	25
1.1.1.13. Siğnâki (öl. 714/1314)	28
1.1.1.14. Abdulazîz el-Buhârî (öl. 730/1330)	30
1.1.1.15. İbrî (öl. 743/1342).....	32
1.1.1.16. Zeylaî (öl. 743/1343)	33
1.1.1.17. Sadruşşerîa (öl. 747/1346)	35
1.1.1.18. Bâbertî (öl. 786/1384).....	38
1.1.1.19. Teftâzânî (öl. 792/1390).....	40
1.1.1.20. İbn Melek (öl. 821/1418'den sonra)	43

1.1.1.21. İbnü'l-Hümâm (öl. 861/1457).....	44
1.1.1.22. İbn Kutluboğa (öl. 879/1474).....	47
1.1.1.23. Kırımî (öl. 879/1474)	49
1.1.1.24. Molla Hüsrev (öl. 885/1480).....	50
1.1.1.25. Fenârî Hasan Çelebi (öl. 891/1486)	54
1.1.1.26. İbnü'l-Aynî Abdurrahman b. Ebû Bekir (öl. 893/1488)	56
1.1.1.27. Ahîzâde Yûsuf Efendi (öl. 905/1500)	57
1.1.1.28. Kemalpaşazâde (öl. 940/1534).....	58
1.1.1.29. Sâdî Çelebi (öl. 945/1539)	60
1.1.1.30. Çivîzâde Muhyiddin Mehmed Efendi (öl. 954/1547).....	62
1.1.1.31. İbrâhim b. Muhammed el-Halebî (öl. 956/1549).....	63
1.1.1.32. Kuhistânî (öl. 962/1555)	65
1.1.1.33. Birgivî (öl. 981/1573)	67
1.1.1.34. Kadîzâde Ahmed Şemseddin (öl. 988/1580)	69
1.1.1.35. Şemseddin Sivâsî (öl.1006/1597)	70
1.1.1.36. Timurtaşî (öl. 1006/1598)	72
1.1.1.37. İsmail b. Sinaneddin Sivasî (öl. 1047/1637).....	74
1.1.1.38. Nûh b. Mustafa (öl. 1070/1660).....	76
1.1.1.39. Üstüvânî Mehmed Efendi (öl. 1072/1661)	77
1.1.1.40. Şeyhîzâde (öl. 1078/1667)	79
1.1.1.41. Haskefî (öl. 1088/1677)	81
1.1.1.42. Hamevî (öl. 1098/1687)	83
1.1.1.43. Mevlânâ Mehmed İzmîrî (öl. 1165/1751).....	84
1.1.1.44. Hâdimî (öl. 1176/ 1762).....	85
1.2. Vefât Tarihi Bilinmeyen Müelliflerin Eserleri	87
1.2.1. Abdullah b. Abdurrahman es-Sivasî (öl. ?)	87
1.2.2. Cafer b. Hasan b. Yahya b. Saida (?).....	87
1.2.3. Ebû Abdillâh Mahmud b. Hamid (öl. ?)	88
1.2.4. Nasruddin b. İbrahim b. İsmail el-Gaznevî (öl. ?).....	88
1.2.5. Numan el Hadî (öl. ?)	89
1.2.6. Selahaddin Halil b. Şükrî Abdurrahman b. Muhammed el-Allâk (öl. ?)	89
1.2.7. Şuhûdî (öl. ?).....	90
1.2.8. Yahya el-Koçhisarî (öl. ?).....	90
1.3. Müellifi Belli Olmayan Eserler	91

1.3.1. Kitâbü'l-fıkıh	91
1.3.2. Kitâbü'l-Fıkıh	91
1.3.3. Mesâil-i fikhiyye.....	92
1.3.4. Fıkıh kitabı.....	92
1.3.5. Fıkıh kitabı.....	93
1.3.6. Fıkıh kitabı.....	94
1.3.7. Hâşiye ala Kitâbi'l-Buyû mine'l-Hidâye.....	94
İKİNCİ BÖLÜM	95
2.ZİYA BEY YAZMA ESERLER KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN FIKIH ESERLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	95
2.1. Metin	95
2.1.1. Matbûları Bulunan Yazma Eserler	95
2.1.2. Matbûları Bulunmayan Yazma Eserler	96
2.1.3. Değerlendirme	96
2.2. Şerh.....	97
2.2.1. Matbûları Bulunan Yazma Eserler	97
2.2.2. Matbûları Bulunmayan Yazma Eserler	98
2.2.3. Değerlendirme	98
2.3. Hâşiye	99
2.3.1. Matbûları Bulunan Yazma Eserler	99
2.3.2. Değerlendirme	99
2.4. Metin	100
2.4.1. Matbûları Bulunan Yazma Eserler	100
2.4.2. Matbûları Bulunmayan Yazma Eserler	101
2.4.3. Değerlendirme	101
2.5. Şerh.....	102
2.5.1. Matbûları Bulunan Yazma Eserler	103
2.5.2. Matbûları Bulunmayan Yazma Eserler	104
2.5.3. Değerlendirme	104
2.6. Hâşiye	105
2.6.1. Matbûları Bulunan Yazma Eserler	105
2.6.2. Matbûları Bulunmayan Yazma Eserler	105
2.6.3. Değerlendirme	105
2.7. Bazı Fıkıh Eserlerinin İncelenmesi.....	105

2.8. Genel Değerlendirme.....	112
2.9. Müelliflerin Vefât Tarihleri Açısından.....	112
2.9.1. Matbûları Bulunan Yazma Eserler	112
2.9.2. Matbûları Bulunmayan Yazma Eserler.....	113
2.9.3. Tüm Eserler.....	113
2.10. Müelliflerin Yaşadıkları Asır Açısından	113
2.11. Müelliflerin Mezhepleri Açısından	114
2.12. Üzerine En Çok Çalışma Yapılan Metinler Açısından.....	114
2.13. Eserlerin İstinsah Tarihleri Açısından	115
SONUÇ	117
KAYNAKÇA	119
EKLER.....	129
Ek 1. Cafer b. Hasan b. Yahya b. Saida, <i>en-Nâfîa fî muhtâri's-şerîa</i> , Ziya Bey Ktp.,nr.77/1, 1b-2a.....	129
Ek 2.Ebû Abdillâh Mahmud b. Hamid, <i>Kitabü'l-Beyân li'l-ahkâmi's-şeriyye</i> , Ziya Bey Ktp., nr.77/3, 1b-2a.....	131
Ek 3. Şuhûdî, <i>Kitabün fî usûli'l-fikh</i> , Ziya Bey Ktp., nr.3751, 1b-2a.....	133
Ek 4. Selahaddin Halil b. Şükrî Abdurrahman b. Muhammed el-Allâk, <i>Kitabü Ref'i'l-iştibâh an ahkâmi'l-ikrâh</i> Ziya Bey Ktp., nr.3773/2, 1b-2a.	135
Ek 5. Abdullah b. Abdurrahman es-Sivasî, <i>Mecmu'âtü'r-resâil</i> , Ziya Bey Ktp., nr.14259, 1b-2a.....	137
ÖZGEÇMİŞ	139

KISALTMALAR

b.	: Bin/İbn
CÜİFD. Dergisi	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
H	: Hicrî
ist. trh.	: İstinsah tarihi
Kit.	: Kitaplığı
Ktp.	: Kütüphanesi
M	: Miladi
mm	: milimetre
nr.	: Numara
öl.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh
S.	: Sayı
thk.	: Tahkik eden
t.y.	: Basım tarihi yok
vr.	: Varak
vb.	: ve benzeri
y.y.	: Basım yeri yok

ÖZET

Sivas Ziya Bey Kütüphanesi'ndeki fıkıh ile ilgili yazma eserleri konu edinen bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde kütüphanedeki fıkıh yazmaları müellifleri ile birlikte tanıtılmıştır. Eserler müelliflerin vefât tarihlerine göre tasnif edildikten sonra, her bir müellif hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Ardından müellifin kütüphanedeki eseri, teknik özellikleri ve muhtevaları açısından incelenmiştir. Ayrıca incelenen kitapların Türkiye'deki diğer kütüphanelerde bulunan yazma nüshaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde eserler türlerine göre tasnif edildikten sonra matbûları bulunan ve bulunmayan yazma eserler belirlenmiş, bunlar özellikleri, müellifleri ve muhtevaları açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Sivas Ziya Bey Kütüphanesi, Fıkıh, Yazma Eser.

ABSTRACT

This thesis, which deals with manuscripts on the fiqh method in Sivas Ziya Bey Library, consists of two parts.

In the first part, the fiqh method manuscripts in the library are introduced with their authors. After the works were classified according to the date of death of the authors, brief information was given about each author. Afterward, the work of the author in the library was examined in terms of technical features and contents. Also, the copies of these books in other libraries in Turkey were tried to be determined.

In the second part, after the works were classified according to their types, manuscripts with and without print were determined, and they were evaluated in terms of their features, authors, and contents.

Keywords: Islamic Law, Sivas Ziya Bey Library, Fiqh, Manuscript

GİRİŞ

Sivas Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi, Sivas ve ilçelerindeki camii, medrese ve tekke gibi farklı ilim ve kültür merkezlerinde mevcut olan ve asırlar öncesinden dönemimize kadar miras bırakılan yazma eserlerin bir araya getirilmesi suretiyle oluşturulmuştur. Bu yönüyle kütüphane, özellikle Osmanlı döneminin önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri olan Sivas ve çevresinde telif edilen, okunan ve okutulan eserleri bünyesinde barındırmaktadır. Temel İslam Bilimleri'ne ait eserlerin daha fazla olduğu kütüphanede, kayıtlardaki verilere göre 16653 yazma eser bulunmaktadır. Bu çalışma ile Ziya Bey Kütüphanesi'ndeki el yazması fıkıh eserlerinin teknik özellikleri ve muhtevaları açısından incelenmesi, müellifleri ile birlikte tanıtılması, matbûları bulunmayan eserlerin tespiti ve elde edilen verilerin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Kütüphanedeki fıkıh yazmalarının tam olarak tespit edilebilmesi için kütüphane kataloğu ayrıntılı bir şekilde taranmış ve fıkha dair tüm eserler tespit edildikten sonra mükerrer nüshalar belirlenmiştir. Ardından her bir eserin, istinsah tarihi bilinen mevcut en eski nüshası tespit edilerek mükerrerleri çalışmanın kapsamına alınmamış, sadece eser tanıtılırken mükerrerlerin sayısı ve demirbaş numaraları zikredilmiştir. Tanıtılan tüm eserler baştan sona taranmış, elde edilen veriler katalog bilgileriyle karşılaştırılmış olup, katalogda eksik veya hatalı olan bilgiler tespit edilmiştir. Dîbâce, mukaddime ve ferağ kayıtları okunarak eserlerin varsa kaleme alınış sebepleri, tasnif türü, kaynakları ve içeriklerine dair bilgiler verilmiştir. Eser ve müellif isimlerinde DİA'nın imlâ kuralları esas alınmıştır. Buna göre Arapça kaleme alınmış kitap, dergi ve makale isimlerinde, yalnız ilk kelime büyük harfle başlatılmış (*el-Menârü'l-envâr*), bunların içerisinde yer alan özel isimler de büyük harfle yazılmıştır (*Hâşiyetü't-Telvîh*).

Şahıs adlarında ve Arapça özel isimlerin okunuşunda Türkçe söyleyiş benimsenmiştir. Hecelerin son kısmındaki ayın ve hemzelerle, bir sessizden hemen sonra gelen hecenin başında yer alan ayın ve hemzeler özel işaretlerle gösterilmeye çalışılmıştır. (Ebü'l-İz, İbnü'l-Aynî, Mes'ûd, Me'mun, ez-Za'ferânî, Ebü'l-Berekât). Kelime sonlarındaki ayınlar da genellikle gösterilmiş, hemzeler ise gösterilmemiştir (Naff', Abdünnâfi'). "Din" kelimesi ile yapılan birleşik isimlerde "d" harfî

korunmakla beraber Türkçe’de kullanılan kelimeler de Türkçe sesleniş esas alınmış (Burhâneddin, Hüsameddin), Türkçe’de kullanılmayan adlar ise aslına uygun bir halde yazılmış, ancak “din” kelimesi ifade edilirken uzatma kullanılmamıştır (Ziyâeddin, Şemseddin, Adudüddin, Kıvâmüddin, Bedrüddin). “Abd” ifadesi ile başlayan birleşik adlar –Abdullah ve Abdurrahman isimleri hariç– “ü” ile yazılmış (Abdürrahim, Abdüssamed), bunlardan çok kullanılanlarda uzatma işaretleri terk edilmiştir. Şahıs isimlerinde ad olarak kullanılan harf-i ta’rifli kelimelerin başındaki “el” takısı yazılmamıştır (Çelebi b. Mehmed, Abdullah b. Mübârek), sıfatlarda ve nisbe isimlerinde ise korunmuştur (Ali el-Cessâs, Seyfeddin el-Âmidî). Ayrıca çalışma boyunca Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi, “Ziya Bey Kütüphanesi” veya “Ziya Bey Ktp.” şeklinde kısaltılarak verilmiştir.

Birinci bölümde Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi’nde bulunan fıkıh yazmaları, müellifi belli olan eserler ve müellifi belli olmayan eserler şeklinde iki başlık altında ele alınmıştır. Müellifi belli olan eserler ise, vefât tarihi bilinen müelliflerin eserleri ve vefât tarihi bilinmeyen müelliflerin eserleri olmak üzere iki alt başlıkta incelenmeye çalışılmıştır. Vefât tarihi bilinen müellifler vefât tarihleri itibariyle kronolojik bir sıra içinde, vefât tarihi bilinmeyen müellifler ise isimlerine göre alfabetik bir şekilde ele alınmıştır. Müellifi belli olan eserler bölümünde, müelliflerin hayatı kısaca anlatıldıktan sonra fıkıhla ilgili diğer eserlerinden bahsedilmiş, ardından müelliflerin kütüphanedeki eserleri, teknik özelliklerine, adetlerine ve muhtevalarına dair elde edilen bilgiler ışığında tanıtılmıştır. Müelliflerin hayatı hakkında kısaca bilgiler verildikten sonra müellifin yaşadığı şehirler, hoca ve talebeleri, mezhebi, varsa görevleri ve farklı alanlarda eser verdiği ilimler üzerinde durulmuştur. Eserler tanıtılırken önce nüshanın teknik, şekil ve biçimsel özelliklerine değinilmiş, ardından muhtevalarına dair bilgiler zikredilmiştir. İncelenen nüshanın içerisinde konu başlıkları mevcut ise, bu başlıklar tespit edilerek vermeye çalışılmıştır. Ayrıca “İSAM Türkiye Kütüphaneleri ve Yazma Eser Kütüphaneleri Veri Tabanı” kullanılarak günümüzde matbûları bulunmayan eserlerin diğer kütüphanelerdeki nüshalarına ait bilgiler kaydedilmiş, matbûları bulunan eserlerin ise nerede ve hangi yılda basıldığı belirtilmiştir. Daha sonra kitap hakkında Türkiye ve Arap dünyasında kaleme alınan akademik çalışmalardan bahsedilmiştir. Öte yandan araştırılan ve incelenen yazma eserlerle alakalı, kütüphane kataloğunda kaydedilen bilgilerden yanlış ve hatalı olanları tespit edilerek düzeltilmiş, metin

içerisinde ve dipnotlarda gösterilmiştir. Müellif belli olmayan eserler başlığında ise sadece eserlerin katalog bilgileri ile yetinilmiştir.

İkinci bölümde sırasıyla metin, şerh ve hâşiye türündeki eserler matbûlarının mevcut olup olmama durumuna göre tasnif edilmiş ve her tür kendi içerisinde değerlendirilmiştir. Ardından tüm eserler, müelliflerinin vefât tarihleri, yaşadıkları asır, mezhepleri, üzerine en çok çalışma yapılanlar ve istinsah tarihleri açısından genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ZİYA BEY YAZMA ESERLER KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN FIKIH ESERLERİ

Bu başlık altında Ziya Bey Kütüphanesi'nde bulunan müellifleri belli olan ve belli olmayan mahtut/yazma eserler hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

1.1. Müellifi Belli Olan Eserler

Bu bölümde Ziya Bey Kütüphanesi'nde bulunan fıkıh kitaplarından müellifleri belli olan eserler hakkında bilgi verilecektir. Müelliflerin vefât tarihleri dikkate alınarak kronolojik sıralamaya uygun biçimde ele alınacaktır. Daha sonra müelliflerden vefât tarihleri bilinen ve vefât tarihleri bilinmeyen müelliflerin eserlerinin tanıtımı yapılacaktır.

1.1.1. Vefât Tarihi Bilinen Müelliflerin Eserleri

1.1.1.1. Cessâs (öl. 370/981)

Ebü Bekr Ahmed b. Ali el-Cessâs er-Râzî, İran'ın eski yerleşim merkezlerinden Rey'de doğmuştur (305/917). Bundan dolayı Râzî nisbesiyle, mesleğinden ötürü de Cessâs (kireççi) lakabıyla anılmaktadır. Yirmi yaşlarındayken Bağdat'a gitmiş, dönemin en meşhur Hanefî fakîhi Ebü'l-Hasan el-Kerhî'nin (öl. 340/955) derslerine katılmış ve onun gözde öğrencilerinden birisi olmuştur. Kerhî'den başka Abdülbâki b. Kani (öl. 351/962), Süleyman b. Ahmed et-Taberânî (öl. 360/971), Ebü Ali el-Fârisî (öl. 377/987) Hâkim en-Nîsâbûrî (öl. 405/1014) gibi meşhur âlimlerden ders okumuştur.¹ Bağdat'da ortaya çıkan kıtlık sebebiyle Ahvaz'a gitmiş, belli bir süre orada kaldıktan sonra tekrardan Bağdat'a dönmüş, ardından hocası Kerhî'nin de tavsiyesi üzerine Hâkim en-Nîsâbûrî (öl. 405/1014) ile beraber Nişabur'a gidip ondan Hâkim en-Nîsâbûrî'den hadis ilmi almıştır. Kerhî'nin (öl. 340/955) ölümünden hemen sonra tekrardan Bağdat'a dönmüş (344/955) ve

¹ İbn Kutluboğa Ebü'l-Adl Zeynüddîn Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah, *Tâcû't-terâcim*, (thk. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf, Darü'l-Kâlem, 1992), 6; Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed, *el-Fevâ'idü'l-behiyye fî terâcim'l-Hanefiyye*, (Kahire:1328). 27; Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 1/165; Mevlüt Güngör, "Cessâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/427-428; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri* (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 44; Mehmet Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri* (İstanbul: İFAV, 2017), 88-89.

hocasının yerine ders okutmaya başlamıştır. Ebû Abdullah Muhammed b. Yahya el-Cürcanî (öl. 392/1001-1002), Muhammed b. Ahmed el-Vasîfî (öl. 401/1010), Ebû Bekir Muhammed b. Musa el-Harizmî (öl. 403/1013), başta olmak üzere pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Döneminde Bağdat'ın en büyük Hanefî âlimi olarak kabul gören Cessâs (öl. 370/981) 7 Zilhicce 370'te (13 Haziran 981) Bağdat'da ölmüştür.²

Eserleri

Cessâs'ın (öl. 370/981) tefsir, fıkıh ve fıkıh usûlüne dair kitapları şunlardır: *Ahkâmü'l-Kur'ân*, *Usûlü'l-fıkıh*, *Muhtasaru İhtilâfî'l-fukahâ*, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, *Şerhu Câmi'i'l-kebîr*, *Şerhu'l-Câmi'i's-sağir*, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*, *Şerhu Edebi'l-kadî*, *Şerhu'l-Menâsik li-Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî*, *Cevâbâtü'l-mesâ'il*.³

Muhtasarun fî ilmi'l-fıkıh

En eski fıkıh usûlü kitaplarından birisidir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*'a mukaddime olarak kaleme alınan kitapta fıkıh usûlü konularının hemen hemen hepsinden bahsedilmiştir. Eser Uceyl Câsim en-Neşemî tarafından eleştirilerek neşredilmiştir.⁴

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3832/1 demirbaş numarası ile kayıtlı olan eser Arapça yazılmış olup 36 varak, 15 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi 1136 (H)-1724 (M)'dir. Nesih yazı özelliğine sahip 20.2x14, 18x9.5 ölçüsünde, dış kaplaması deridir. Eserin ilk konu başlığı kitâbü't-tahâre, son konu başlığı kitâbü's-salat olmak üzere iki bâb başlığından oluşmaktadır. Bâb başlıklarından sonraki sayılar ve Fasil kelimeleri kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Bazı sayfalardaki metinler kırmızı mürekkep ile çerçeve içine alınmış, kenarındaki boşluklara ve metnin alt kısımlarına bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür.⁵

² İbn Kutluboğa, *Tâcû't-terâcim*,6; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye fî terâcim'l-Hanefiyye*, 27; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/165; Güngör, "Cessâs" 7/427-428; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 45; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 88-89.

³ Güngör, "Cessâs" 7/427-428; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 45; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 88-89.

⁴ Güngör, "Cessâs" 7/427-428.

⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Cessâs er-Râzî, *Muhtasaru'n fî İlmi'l-Fıkıh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3838/1), 1b-36b.

1.1.1.2. Semerkandî Ebü'l-Leys (öl. 373/983)

Ebü'l-Leys İmamü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es Semerkandî'nin Semerkant'ta doğmuş olma ihtimali vardır.⁶ İmamü'l-Hüdâ diye tanınan Hanefî fıkıh ve kelam âlimidir. Ebû Ca'fer el-Hindüvanî'den (öl. 362/973) ilim tahsil etmiş olup İslamî ilimlerin birçok dalında eser kaleme almıştır.⁷ Semerkandî Ebü'l-Leys'in hocaları arasında İbn Cenk olarak tanınan Semerkant Kadısı Halil b. Ahmed es-Siczî (öl. 335/944), A'meş diye muteber olan Ebû Bekir Muhammed b. Saîd ve Ebû Bekir Muhammed b. Fazl el-Buhârî (öl. 381/991) gibi âlimler yer almaktadır. Yetiştirdiği talebeler arasında Lokman b. Hakîm b. Fazl ve Ebû Bekir Muhammed b. Abdurrahman et-Tirmizî (öl. 320/932) gibi âlimler zikredilmektedir. Ölüm tarihi hakkında kaynaklarda 373 (983) ile 393 (1003) tarihleri arasında değişen yedi farklı yıl verilmesine rağmen 11 Cemâziyelevvel 373'te (21 Ekim 983) vefât ettiği bilinmektedir.⁸

Eserleri

Semerkandî'nin fıkıh ve fıkıh usulüne ait kitapları şunlardır: *Hizânetü'l-fıkh*, *Uyûnü'l-mesâ'il*, *Beyânü akideti'l-usûl*, *Şerhu'l-Fıkhı'l-ekber*, *en-Nevâzil (el-Fetâvâ)*, *Mukaddime fî's-salât*, *Muhtelifü'r-rivâye (Muhtelifü'r-rivâye)*, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Kerîm (Tefsîru Ebi'l-Leys es-Semerkandî)*, *Tenbîhü'l-gafilîn*, *Bustânü'l-ârifîn*, *Ukûbetü ehli'l-kebâ'ir*.⁹

Hizânetü'l-fıkh

Hanefî muhtasarlarının ilki olan, Selahaddin en-Nahî tarafından müellifin *Uyûnü'l-mesail* isimli kitabıyla birlikte neşredilmiştir (Bağdat 1385-1387/1965-1967).¹⁰ Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3760 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup, 3+89 varak, 19 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Nesih yazı özelliğine sahip 18x12.5, 11.5x8 ölçüsünde, dış kaplaması kartondur. Müstensih Abdülbaki b. İbrahim İstanbulî'dir. Eserin ilk konu

⁶ İshak Yazıcı, "Semerkandî Ebü'l-Leys", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/473-475; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 45.

⁷ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 79; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 220; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 45; Yazıcı, "Semerkandî Ebü'l-Leys", 36/473-475.

⁸ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 79; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 220; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 45; Yazıcı, "Semerkandî Ebü'l-Leys", 36/473-475.

⁹ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 79; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 220; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 45; Yazıcı, "Semerkandî Ebü'l-Leys", 36/473-475.

¹⁰ Yazıcı, "Semerkandî Ebü'l-Leys", 36/473-475.

başlığı kitâbü't-tahâre, son konu başlığı kitâbü'l-cinaye'dir. Giriş bölümünde içindikiler kısmı liste şeklinde altına sayılar yazılarak verilmiştir. Bâb başlıkları ve sayılar kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Metnin kenarındaki boşluklara bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür.¹¹ Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Amasya Beyazıt İl H. Ktp. nr. 625, nr.920/5, nr. 1653/1, nr. 1721; Çorum Hasan Paşa İl H. Ktp., nr. 4331; Diyarbakır İl H. Ktp., nr. 141; Ankara Milli Ktp., Elazığ İl H. Ktp., nr. 3369/2; Erzurum İl H. Ktp. nr. 13991(a); Manisa İl H. Ktp., nr. 756, nr. 4623/1. Bu nüshaların haricinde 17 civarında daha eserin olduğu bilinmektedir.

1.1.1.3. Kudûrî (öl. 428/1037)

Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî 362 (973) yılında Bağdat'ta doğmuştur. Asıl nisbesinin ne anlama geldiği kesin olarak bilinmemekle beraber çömlek (kıdr, çoğulu kudûr) imalatı ve satıcılığıyla veya Bağdat şehrinin köylerinden Kudûre ile ilişkilendirilmektedir. Bazı kaynaklarda ve birkaç kitabında künyesine Ebû'l-Hasan ismiyle de rastlanılmıştır. Ebû Abdullah Muhammed b. Yahya el-Cürcânî'den (öl. 398/1008) fıkıh ilmi ve Muhammed b. Ali Süveyd el-Müeddib'den (öl. 381/991) hadis ilmi almıştır. Kudûrî (öl. 428/1037) Irak'ta Hanefî mezhebinin lideri konumuna gelmiştir.¹² Onu müçtehit olarak nitelendirip Şemsüleimme el-Halvânî'den (öl. 452/1060) faziletli görenlerin arasında tercih ehlinde olduğu kanaatinde olanlar da mevcuttur. 5 (veya 15) Receb (24 Nisan veya 4 Mayıs 1037) yılında Bağdat'da vefât etmiştir.¹³

Eserleri

Kudûrî'nin (öl. 428/1037) fıkıh ve fıkıh usûlüne ait eserleri şunlardır: *el-Muhtasar*, *et-Takrîb*, *et-Tecrîd*, *Nübze min menâkıbı Ebî Hanîfe*, *Şerhu Muhtasari'l-Kerhî*.¹⁴

¹¹ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *Hızânetü'l-fıkh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 15488), 1a-89b.

¹² İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 7; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 30; Kehhâle Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-müellifîn*, (Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, t.y), 2/66; Cengiz Kallek, "Kudûrî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/321-322; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 48-49.

¹³ Kallek, "Kudûrî", 26/321-322; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 49.

¹⁴ Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zunûn*, (Beyrut: I/ Dârü İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, t.y.), 2/1632.

Muhtasaru'l-Kudûrî

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 15488 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup, 138 varak 13 satırdan oluşmakta istinsah tarihi bilinmemektedir. Nesih yazı özelliğine sahip 20.5x15, 16x10 ölçüsünde, dış kaplaması kartondur. Müstensihi Hüseyin b. Yûsuf'dur. Eserin ilk konu başlığı kitâbü't-tahâre, son konu başlığı kitâbü'l-vesâye'dir. Bâb başlıkları ve sayılar kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Ayrıca bazı kelimelerin altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Metnin altındaki satırlara ve kenarındaki boşluklara bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Sayfa kenarları yıpranmış olduğundan yapılan açıklamaların bir kısmı okunamamaktadır. Ziya Bey kütüphanesi'nde 126/1, 3864/1, 3865 demirbaş numaralarında üç tane daha farklı nüshası tespit edilmiştir.¹⁵ Fıkıh alanında yüzyıllarca ders kitabı olarak okutulan mühim bir eser olup erken devirde basılmış,¹⁶ Türkçe, Farsça ve bazı Batı dillerine tercümesi yapılmıştır. Kitap üzerine Aktâ el-Bağdâdî (öl. 474/11081), Hâherzâde (öl. 483/1090), Muhammed b. Ahmed el-İsbicâbî (öl. 455-535/1062-1140), Zâhidî (öl. 658/1260), Ebû Bekir el-Hâddâd (öl. 800/1398), İbn Kutluboğa (öl. 879/1447), Abdülganî el-Meydânî (öl. 1298/1881) gibi âlimlerce şerh ve hâşiyeler kaleme alınmıştır.¹⁷

Çeşitli kütüphanelerde eserin yazma nüshaları bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Ankara Millet Ktp., Adana İl H. Ktp., nr.49, 57/2, 261, 379, 508/2, 513, 527, 622, 640, 715, 786/1; Diyarbakır İl H. Ktp., nr. 732, nr. 920, nr. 922, nr. 1708. Bu eserler dışında diğer kütüphanelerde 200 civarında daha eser bulunmaktadır.

Kitâbü'l Kudûrî

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 8868 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 207 varak 18 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi 940 (H)-1534 (M)'dür. Nesih yazı özelliğine sahip 26.5x17, 20.5x11.5 ölçüsünde, dış kaplaması yoktur. Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3768, 3808, 3829, 3840, 3859, 3911, 8916, 9079 demirbaş numaralarında sekiz tane daha farklı nüshaları olduğu tespit edilmiştir.

¹⁵ Ahmed el-Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 15488), 1a-138b.

¹⁶ Lahor 1287; Bombay 1303; İstanbul 1309, 1310; Dehli 1847; Leknev 1876; Kazan 1880, 1909.

¹⁷ Kallek, "Kudûrî", 26/321-322; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 48-49.

Eser giriş bölümünde içindekiler kısmı tablo şeklinde altına sayılar yazılarak verilmiştir. Bâb başlıkları ve sayılar kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Eserin ilk bâbı kitâbü't-tahâre ile başlamaktadır. Mâide suresinin altıncı ayeti verildikten sonra tahâretin tanımı yapıp guslün farzları verilmiştir. Daha sonra bâbü't-teyemmüm bâbına geçilmiş teyemmümün tarifi yapılmıştır. Bâbü'n-necâse bâbında müellif namaza başlamak için beden temizliğinin gerekli olduğunu ayetler ışığında açıklamıştır. Bâbü evkati's-salât bâbında fecir vaktinden başlayarak yatsı vaktine kadar namaz vakitlerinden bahsedip bâbü'l-ezan¹⁸ bâbıyla devam edilmiştir. Bâbü şurûti's-salâti'lleti mütekaddemehâ bâbıyla ilk başta namazın şartları anlatılıp ardından onu bâbü sıfatü's-salât bâbı takip etmiştir. Eser tespit edebildiğimiz kadarıyla kırmızı mürekkepli şu bâb başlıkları sırasıyla gelmektedir: Bâbü kaza'l-fevâit, bâbü'l-evkati'lleti tukremî fiha salât, bâbü nevâfil, bâbü's-sucûdu sehv, bâbü salâti'l-merîd, bâbü sucûdi't-tilâvet, bâbü salâti'l-musafir, bâbü'l-cumuâ,¹⁹ bâbü salâti'l-ıydeyn, bâbü salâti'l-kusûf, bâbü'l-istiskâ, bâbü kıyami şehri ramazân, bâbü salâti'l-havf, bâbü'l-cenayiz, bâbü's-şehîd, bâbü salâti fî'l-Kâbe, kitâbü'z-zekât, bâbü zekâti'l-ibil, bâbü sadakati'l-bakâr,²⁰ bâbü sadakati'l-ğanem, bâbü zekâti'l-hayl, bâbü zekâti'l fiddâ, bâbü zekâti'z-zeheb, bâbü zekâti'l-urûdî, bâbü zekâti'z-zurûi ve's-simâri, bâbü sadakati'l-fıtır, kitâbü's-savm, bâbü'l-itikâf, kitâbü'l-hac, bâbü'l-kıran, bâbü't-temettü, bâbü cinâyeti'l-muhrimi, bâbü'l-ihsâr, bâbü'l-fevât, bâbü'l-hedy, kitâbü'l-buyu,²¹ bâbü hıyârî'r-ru'ye, bâbü'l-bey' fâsid, bâbü'l-ikâle, bâbü'r-ribâ, bâbü's-selem, kitâbü's-sarf, kitâbü'r-rehin, kitâbü'l-hacr, kitâbü'l-ikrâr, kitâbü'l-icâre, kitâbü's-şefa', kitâbü's-şerîke, kitâbü'l-mudârebe, kitâbü'l-vekâle, kitâbü'l-kefâle, kitâbü'l-havâle, kitâbü's-sulh, kitâbü'l-hibe, kitâbü'l-vâkıf, kitâbü'l-gasb, kitâbü'l-vedîa, kitâbü'l-âriyyet, kitâbü'l-lakîyt, kitâbü'l-lukata, kitâbü'l-hünsâ, kitâbü'l-mefkût, kitâbü'l-ebikı, kitâbü'l-ihya el-mevât, kitâbü'l-me'zûn, kitâbü'l-mezre', kitâbü'n-nikâh, kitâbü'r-radâ, kitâbü't-talâk, kitâbü'r-rec'at, kitâbü'l-îlâ, kitâbü'l-hul', kitâbü'z-zihâr, kitâbü'l-liân, kitâbü'l-iddet, kitâbü'n-nafakâ, kitâbü'l-ıtk, bâbü't-tedbîr, bâbü'l-istîlâd, bâbü'l-mükâtebe, kitâbü'l-velâ, kitâbü'l-cinâye, kitâbü'd-diyât, bâbü'l-kâseme,²² bâbü'd-diyeti'l-muâkkıl, bâbü'l-hudud, bâbü

¹⁸ Kudûrî, *Kitâbü'l Kudûrî* (Sivas: Ziyabey Kütüphanesi, 8868), 9b.

¹⁹ Kudûrî, *Kitâbü'l Kudûrî* (Sivas: Ziyabey Kütüphanesi, 8868), 21a.

²⁰ Kudûrî, *Kitâbü'l Kudûrî* (Sivas: Ziyabey Kütüphanesi, 8868), 30a.

²¹ Kudûrî, *Kitâbü'l Kudûrî* (Sivas: Ziyabey Kütüphanesi, 8868), 51b.

²² Kudûrî, *Kitâbü'l Kudûrî* (Sivas: Ziyabey Kütüphanesi, 8868), 155b.

haddü's-şurb, bâbü haddü'l-kazf,²³ kitâbü's-serikâ ve kattaû't-tarîka, kitâbü's-şeribe, kitâbü's-sayd, kitâbü'l-eyman,²⁴ kitâbü'd-da'va, kitâbü's-şehâdât, kitâbü'r-ruc'u ani's-şehâdet, kitâbü edebi'l-kâdî, kitâbü'l-kâseme, kitâbü'l-ikrâh, kitâbü's-siyer,²⁵ kitâbü'l-buğat, kitâbü'l-hâtr ve'l-ibâha, kitâbü'l-vesâye, kitâbü'l-ferâiz ve hısabü'l-ferâiz²⁶ bâbıyla ile sona ermektedir. Eserde sayfaların kenarlarına düşülen şerhlerin karmaşık yazı stilleri ile yazılmış olması ve kim tarafından yapıldığı bilinmemesi dikkatimizi çekmektedir. Bâb başlıkları ve sayılar kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Ayrıca bazı kelimelerin altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Eserin dikkat çeken diğer bir özelliği de tanım, tarif ve örneklendirmelerin oldukça fazla kullanılmış olmasıdır. Eserde geçen her kavramın yeri geldikçe tanımı yapılmakta, kelimelerin istikâkı, lügavî ve ıstılâhî mânâları verilmekte ve konularla ilgili fûrû meselelerden örnekler zikredilmektedir. Eser ciltli halde olmasına rağmen bazı yıpranmalar mevcuttur, fakat okunabilecek düzeyde ve üzerinde araştırma yapılabilecek durumdadır.²⁷

1.1.1.4. Abdülkahir el-Bağdâdî (öl. 429/1037-38)

Ebû Mansûr Abdülkahir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî el-Bağdâdî, Bağdat'ta doğmuştur. Doğum yılı hakkında kesin bilgi olmamakla beraber, 365'te (975) vefât eden Ebû Bekir b. Adî'den ders aldığına göre 350 (961) senesi civarlarında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. İlköğrenimini Bağdat fukahasından olan babasından okumuştur. Tahsilinin büyük bir bölümünü Bağdat'ta Amr b. Saîd, Ebû Bekir b. Adî (öl. 365/976), Muhammed b. Ca'fer ve Ebû Bekir el-İsmâîlî (öl. 371/982) gibi âlimlerin yanında yaptıktan sonra babasıyla beraber Nîşâbur'a gitmiş, öğrenimine kaldığı yerden devam etmiştir. Bu yıllarda Nîşâbur'da müderrislik vazifesiyle görevli olan Abdülkahir'in, kendisiyle görüştüğünü bildirdiği ulemâdan İbn Fûrek'le (öl.406/1015) burada karşılaşmıştır. Aradan çok vakit geçmeden babası vefât etmiştir (383/993). Türkmen İsyanı'nın ortaya çıkması ve Selçuklular'ın Nîşâbur'u hâkimiyetleri altına almaya başlamasının ardından burayı terketmiştir. İsferyîn'e gitmiş ve Ebû İshak el-İsferyînî'nin (öl. 418/1027) ders halkasına katılmıştır. Hocasının vefâtından sonra onun yerine geçmiş, Mescid-i Ukayl'deki dersleri devam ettirmiştir. Vefât edinceye kadar bu görevi sürdürmüştür.

²³ Kudûrî, *Kitâbü'l Kudûrî* (Sivas: Ziyabey Kütüphanesi, 8868), 155a.

²⁴ Kudûrî, *Kitâbü'l Kudûrî* (Sivas: Ziyabey Kütüphanesi, 8868), 162a.

²⁵ Kudûrî, *Kitâbü'l Kudûrî* (Sivas: Ziyabey Kütüphanesi, 8868), 183b.

²⁶ Kudûrî, *Kitâbü'l Kudûrî* (Sivas: Ziyabey Kütüphanesi, 8868), 202b.

²⁷ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *Kitâbü'l Kudûrî* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 8868), 1a-207b.

On yedi farklı ilim alanında ders verdiği kaydedilen Bağdâdî, özellikle de kelâm, mezhepler tarihi, fıkıh ve usûl-i fıkıh, edebiyat ve matematikte muteber kabul edilmiştir. Tercihe şayan olan görüşe göre 429 (1037-38) tarihinde İsferyân'de ölmüş ve cenazesi hocasının mezarının yanına gömülmüştür.²⁸

Mesâilü'd-dâirât

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3773/3 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 28 varak 21 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi 795 (H)-1393 (M)'dür. Nesih yazı özelliğine sahip 18x14,14x10.5 ölçüsünde, dış kaplaması deridir. “Kâle”, “an”, “ve izâ”, “ve hakeza”, “ve kezalike”, “ve lev” kelimeleri ile bab başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 101a varakta sadece kitabın adı ve müellifin ismi yazmaktadır. Eserin bâb başlıkları kitâbü't-tahâre, kitâbü's-salah, kitâbü'z-zekât, kitâbü'l-hac, kitâbü'l-buyû, kitâbü'l-vekâle şeklinde bâblardan oluşmaktadır. Kitâbü'l-buyû bab başlığı altında; kitâbü'r-rehin, kitâbü'l-hacr, vekâle, ikrar, âriye, şerike alt başlıkları bulunur. Sayfa kenarında bir takım açıklayıcı notlar düşülmüş olup 118a varakta sayılar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. 119b varaktan itibaren mesele ve cevap şeklinde sualler ve bunlara verilen cevaplar yer almaktadır.²⁹

1.1.1.5. Muhammed b. Yûsuf es-Semerkindî (öl. 556/1161)

Ebü'l-Kasım Nasîrüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed b. Ali el-Hüseynî el-Medenî es-Semerkindî'nin³⁰ hayatına dair kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Hüseyinî künyesi farklı kaynaklarda ve kütüphane kayıtlarında Hasenî şeklinde zikredilmektedir. Semerkand'lı olduğu, tefsir ve hadiste de birikimli olmasının yanı sıra vaiz olduğu bilinir. Hocaları arasında Kâdîhan'ın dedesi Kadı Mahmud b. Abdülaziz ve Muhammed b. Ca'fer el-Becelî anılmaktadır. Yûsuf es-Semerkindî 535 (1141) tarihinde hac vazifesini eda etmiştir. Hac dönüşünde bir

²⁸ Ethem Ruhi Fırlı, “Abdülkahir el-Bağdâdî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/245-247; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/360; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 105-106.

²⁹ Ebû Mansûr Abdülkahir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî el-Bağdâdî, *Mesâilü'd-dâirât* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3773/3), 1a-28b.

³⁰ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 229/230; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 2/656; Ahmet Özel, “Muhammed b. Yûsuf es-Semerkindî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/479-480; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 76-77; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 151.

müddet Bağdat'ta ikamet ettikten sonra 543 (1149) yılında Semerkand'a dönmüş, 556 (1161) yılında burada vefât etmiştir.³¹

Eserleri

Semerkandî'nin fıkıh ve usûl-i fıkha dair eserleri şunlardır: *el-Fıkhü'n-nafi'* (*en-Nafi' fi'l-fürû*), *el-Cami'ul-kebir fi'l-fetâvâ* (*Cami'u'l-fetava*), *Halâsü'l-müfti fi'l-füru'*, *el-Mültekât fi'l-fetâvâ*, *el-Kanun fi füru'i'l-Hanefiyye*, *Mesabihu's-sübül fi füru'i'l-Hanefiyye*, *el-Mensur fi füru'i'l-Hanefiyye*, *el-İhkâk*, *Fethu'l-galak fi't-tevhid*.³²

Kitabu'n-Nâfi

Hanefî fukahası arasında muteber olan muhtasar bir fıkıh eseridir. Hacminin küçük olmasına rağmen fıkha ait tüm konuları kapsaması, Kitap ve Sünnet'ten çıkarımlara önem verilmesi ve birden çok başlıkta Şafiî ve Hanefî mezheplerinin görüşlerinin kıyas edilmesi bakımından önem arz etmektedir.³³ Daha sonraki Hanefî literâtüründe yapılan atıfların yanı sıra pek çok yazma nüshanın günümüze kadar ulaşmış olması ve Ebü'l-Berekât en-Neseî (öl. 710/1310) gibi meşhur bir fakih tarafından şerhinin yapılması kitaba verilen değerin göstergesidir. Kitabı İbnül Fasih (öl. 755/1354) nazım hale çevirmiştir. Hamîdüddin Ali b. Muhammed ed-Darîr el-Buharî (öl. 664/1268) eserin şerhini yapmış,³⁴ daha sonra onun talebi üzerine öğrencisi Ebü'l-Berekât en-Neseî (öl. 710/1310) eseri ilk başta *el-Müstevfâ* ismiyle şerh etmiş, sonra bunu *el-Müstasfâ mine'l-Müstevfâ* ismiyle özetlemiştir.³⁵

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 4003 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 195 varak 17 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Nesih yazı özelliğine sahip 25x17, 20x11.5 ölçüsünde, dış kaplaması kartondur.³⁶ Eserin ilk konu başlığı kitâbü's-salat, son konu başlığı kitâbü'l-ferâiz'dir. Bâb başlıkları ve “fasıl” kelimeleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı sayfaların kenarındaki boşluklara müstensih tarafından kısa

³¹ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 229/230; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 2/656; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 76-77; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1697; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 151; Özel, “Muhammed b. Yûsuf es-Semerkandî”, 36/479-480; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 76-77.

³² Özel, “Muhammed b. Yûsuf es-Semerkandî”, 36/479-480; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 76-77.

³³ Özel, “Muhammed b. Yûsuf es-Semerkandî”, 36/479-480; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 76-77.

³⁴ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 125; Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 858.

³⁵ Özel, “Muhammed b. Yûsuf es-Semerkandî”, 36/479-480; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 76-77.

³⁶ Muhammed b. Ysuf es-Semerkandî, *Kitabu'n-Nâfi* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 4003), 1a.

açıklamalar yapılmıştır.³⁷ *el-Fıkhü'n-nafi'*, Riyad Muhammed b. Suud Üniversitesi'nde İbrahim b. Muhammed b. İbrahim tarafından doktora tezi olarak neşredilmiştir. Bu ihtisar şerhin birden fazla yazma nüshası günümüze kadar ulaşmıştır.³⁸ Katib Çelebi (öl. 1067/1657) ve Brockelman *el-Fıkhü'n-nafi'* üzerine yapılan başka şerhlerden söz etsede³⁹ bunların doğruluğu teyit edilememiştir.⁴⁰

Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Ankara Millet Ktp., Adana İl H. Ktp., nr. 619; Amasya Beyazıt İl H. Ktp., nr 488; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Gaziantep İl H. Ktp., nr. 31; Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., Adıyaman İl H. Ktp., nr. 6, nr. 49; Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., Şanlıurfa İl H. Ktp., 86.

1.1.1.6. Mergînânî (öl. 593/1196)

Ebû'l Hasan Burhanüddin Alî b. Ebû Bekr b. Abdilcelîl el Fergânî el-Mergînânî, Mâverâünnehir Fergana yöresine bağlı Merginân şehrinin Riştân köyünde dünyaya gelmiştir. Soyunun Hz. Ebû Bekir'e dayandığı bilinmektedir. Mergînânî (öl. 593/1196) farklı sahalarda âlimler yetiştiren bir aileye mensuptur. Leknevî (öl. 1848/1886), *el-Hidâye*'ye yazdığı mukaddimede Mergînânî'nin 8 Receb 511'de (5 Kasım 1117) doğduğuyla ilgili bir rivayeti kaydeder. Ziriklî'nin, (öl. 1893/1976) Mergînânî'nin (öl. 593/1196) vefat yılı olarak verdiği 530 (1136) tarihi, Mergînânî'nin kendisinden ders okuduğu hocaları Sadrüşşehîd'in (öl. 536/1141-1142) ve Necmeddin en-Nesefî'nin (öl. 537/1142) tarihinde vefât ettikleri dikkate alındığı zaman Ziriklî'nin vermiş olduğu vefat yılının yanlış olduğu anlaşılmaktadır.⁴¹

Mergînânî (öl. 593/1196), Şemsüleimme es-Serâhsî'den (öl. 483/1090) okuyan anne tarafından dedesi Ebû Hafs Ömer b. Ali ez-Zenderâmasî, Sadrüşşehîd (öl. 536/1141), Necmeddin en-Nesefî (öl. 537/1142), Alâeddin es-Semerkindî'nin (öl. 539/1144) talebesi olan Ziyâeddin Muhammed b. Hüseyin el-Bendenîcî, Şemsüleimme es-Serâhsî'nin (öl. 483/1090) talebesi Osman b. Ali el-Bîkendî (öl.

³⁷ Semerkandî, *Kitabu'n-Nâfi* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 4003) 1a-195b.

³⁸ Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 1841, 1842; İzmir Milli Ktp., nr. 601, 617; İÜ Ktp, AY, 3085; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 2469.

³⁹ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1922; Bağdâdî, *Hedîyyetü'l 'arîfin*, 1/85.

⁴⁰ Özel, "Muhammed b. Yûsuf es-Semerkindî", 36/479-480; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 76-77.

⁴¹ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 42; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 141; Taşköprizâde Ahmed b. Mustafa, *Miftâhü's-se'âde*, 2/264; Ferhat Koca, "Mergînânî, Burhâneddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/182-183; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 86-88.

404/1014), Ebû Muhammed Ziyâeddin Said b. Es' ad el-Mergînânî ve Kıvâmüddin Ahmed b. Abdürreşîd el-Buhârî (öl. 542/1147) gibi âlimlerden ders almıştır. Başta fıkıh olmak üzere hadis, tefsir, Arap dili ve edebiyatı sahasındaki birikimiyle bilinmektedir. Kaynaklarda “imam, hafız, muhakkik” gibi vasıflarla tanınmaktadır. Akranları Ahmed b. Muhammed el-Attâbî (öl. 586/1190), Kadîhan (öl.592/1196), Burhaneddin Mahmûd b. Ahmed el-Buhârî (öl. 616/1219), Zahîrüddin Muhammed b. Ahmed el-Buhârî (öl. 619/1222) gibi ulemâ nazarında ilmî şahsiyeti dile getirilmiştir. Taşköprizâde (öl. 968/1561), Mergînânî'yi (öl. 593/1196) Hanefî mezhebi içinde ashab-ı tercih olarak zikrederken Leknevî (öl. 1848/1886) onun mezhep içerisinde müctehid olarak görülmesinin daha isabetli olacağını, Osmanlı'nın son devir ulemâsından olan Seyyid Bey ise eserlerinin meselede müctehid olacağına şahitlik ettiğini bildirmektedir. Mergînânî'nin talebeleri içinde oğulları Celaleddin Muhammed ve Nizâmeddin Ömer'in yanında Şemsüleimme el-Kerderî (öl. 642/1244), Celaleddin Mahmûd b. Hüseyin el-Üsrüşenî (öl. 637/1240) ve *Ta'limü'l-müte'allim*'in müellifi Zernûcî (öl. 6./12 yy. sonrası) gibi fakihler zikredilmektedir. 14 Zilhicce 593'de (28 Ekim 1197) ölen Mergînânî'nin cenazesi Semerkant'a defnedilmiştir.⁴²

Eserleri

Mergînânî'nin (öl. 593/1196) kaynaklarda adı geçen fıkıh ve fıkıh usûlüne ait kitapları şunlardır: *Bidâyetü'l-mübtedî*, *Muhtârât (muhtâr)ü'n-nevâzil*, *et-Tecnîs ve'l-mezid fî'l-fetâvâ*, *Kitab fî'l-ferâ'iz*, *Kitabü'l-Hac (Menasikü'l-hac)*, *el-Hidâye*, *Kifâyetü'l-müntehî*, *el-Mezîd fî fûrû'i'l-Hanefiyye*, *Münteka'l-merfu'*, *Neşrü'l-mezheb ve Şerhu'l-Cami'i'l-kebir*.⁴³

Kifâyetü'l-müntehî fî bidâyeti'l-mübtedî

Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (öl. 189/805) *el-Câmi'u's-sağir*'i ile Kudûrî'nin (öl. 428/1037) *el-Muhtasar*'ında bulunan meselelerin bir arada toplandığı eserdir. Kitabı, Ebû Bekir b. Ali el-Hâmîlî *en-Nazmü'l-mensûr (Dürrü'l-mühtedî ve*

⁴² İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 42; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 141; Taşköprizâde, *Miftâhü's-se'âde*, 2/264; Koca, “Mergînânî, Burhâneddin”, 29/182-183; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 86-88.

⁴³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/2032; Koca, “Mergînânî, Burhâneddin”, 29/182-183; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 86-88.

zührü'l-muktedî) ismiyle nazma çekmiştir. Ebû Bekir el-Haddâd (öl. 800/1398) bu manzum eseri *Sirâcü'z-zalâm* ve *bedrü't-tamâm* ismiyle şerhini yapmıştır.⁴⁴

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 4044 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup, 256 varak 24 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi 650 (H)-1446 (M)'dir. Nesih yazı özelliğine sahip 29x17, 21x12.5 ölçüsünde, dış kaplaması deridir.⁴⁵ Eserin ilk konu başlığı bâbü't-tahâre, son konu başlığı kitâbü'l-mevkûf'tur. Giriş bölümünde içindekiler kısmı liste şeklinde altına kırmızı mürekkeple sayılar verilerek sıralanmıştır.⁴⁶ Eserde “fasıl” ve bâb başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı metinlerin alt satırına ve sayfa kenarındaki boşluklara müstensih tarafından yer kalmayacak şekilde açıklamalar yazılmıştır. Sayfaların arasında sonradan eklenmiş, metinden bağımsız olan varaklar mevcuttur. Eserde üst tarafı kırmızı mürekkeple çizili kelimelere de rastlanılmaktadır. Bazı sayfalarda yırtılmalar ve yıpranmalar mevcuttur.⁴⁷ Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Ankara Millet Ktp., Adana İl H. Ktp., 922; Çorum İl H. Ktp., nr. 1544, nr. 6701, nr. 34890; Amasya Beyazıt İl H. Ktp., nr. 222, nr. 230; Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Haraççıoğlu Koleksiyonu nr. 388.

1.1.1.7. Ahmed b. Mahmud el-Gaznevî (öl. 593/1197)

Cemâlüddin Ahmed b. Muhammed b. Mahmud el-Gaznevî'nin hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Hanefî hukukçusu Kasânî (öl. 587/1191) ve Muhammed b. Yûsuf el-Alevî el-Hüseynî'den (öl. 648/1250) fıkıh okumuştur. Kitabın bir bölümünde Gaznevî'nin (öl. 593/1197) Ahmed b. Yûsuf el-Alevî el-Hüseynî'den (öl. 648/1250) fıkıh okuduğunu yazan Kureşî (öl. 775/1373), bir başka bölümde Ahmed b. Yûsuf'un (öl. 648/1250) Gaznevî'den de ders okuduğunu söylemektedir. Ölüm yılına bakıldığı zaman ikinci rivayetin doğru olduğu anlaşılmaktadır. Fıkıh ve usûl-i fıkıh alanlarındaki meşhur bilgi birikimiyle yaşadığı devirde Hanefîler'in meşhur âlimlerinden birisi olan ve pek çok hukukçu yetiştiren Gaznevî (öl. 593/1197) Halep'te vefât etmiştir.⁴⁸

⁴⁴ Koca, “Mergînânî, Burhâneddin”, 29/182-183; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 86-88.

⁴⁵ Ebû'l-Hasan Burhanüddin Alî b. Ebû Bekr b. Abdilcelîl el-Mergînânî, *Kifâyetü'l-müntehî fî bidâyetü'l-mübtedî* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 4044), 1a-256b.

⁴⁶ Mergînânî, *Kifâyetü'l-müntehî fî bidâyeti'l-mübtedî* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 4044), 4a.

⁴⁷ Mergînânî, *Kifâyetü'l-müntehî* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 4044), 1a-256b.

⁴⁸ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 104; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 1/296; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 40; Bağdâdî, Babanzâde İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-'arifin*, 1-2, (İstanbul:1951-1955), 1/89; Ahmet Akgündüz, “Gaznevî, Ahmed b. Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*

Eserleri

Gaznevî'nin (öl. 593/1197) fıkıh ve usûl-i fıkha dair eserleri şunlardır: *el-Mukaddimetü'l-Gaznevîyye fî'l-fürûi'l-Hanefîyye*, *el-Hâvi'l-Kudsî*, *Akâ'idü'l-Gaznevî*, *Ehâdisü'l-ahkâm*, *el-Müntekâ min ravzati'l-mütekellimin*, *er-Ravza fî'htilâfî'l-ulemâ* ve usûl-i fıkha dair *el-Kitab fî usûli'l-fikh*.⁴⁹

el-Mukaddimetü'l-Gaznevîyye fî'l-fürûi'l-Hanefîyye

İbadetleri kapsayan sekiz bâbdan müteşekkil muhtasar bir kitap olup Süleymaniye Kütüphanesi'nde otuz civarında nüshası bulunmaktadır.⁵⁰ Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3777/2 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 53 varak 13 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi 870 (H)-1466 (M)'dır. Nesih yazı özelliğine sahip 18.4x13.5, 13x9 ölçüsünde, dış kaplaması kartondur. Bâb başlıkları ve “fasıl” kelimeleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı sayfaların kenarındaki boşluklara müstensih tarafından kısa açıklamalar yapılmıştır. Eserin ilk varakları yırtılmış ve yıpranmıştır. Sayfa sayıları metnin üst tarafına yazılmış olup son iki varacağına da cenaze duası yazılmıştır.⁵¹ Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Ankara Millet Ktp., Adana İl H. Ktp., nr.306/7; Amasya İl. H. Ktp., nr. 802, nr. 838, nr.1085/2; Çorum Hasan Paşa İl H. Ktp., nr. 502, nr. 4317/1; Diyarbakır İl H. Ktp., nr. 362/1, nr. 1810/3; İstanbul Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1273; Hacı Beşir Ağa, nr. 280; Esad Efendi, nr. 513, 756, 811.

1.1.1.8. Râzî (öl. 598/1201)

Ebû'l-Hasan Hüsâmeddin Ali b. Ahmed Mekkî er-Râzî Hanefî mezhebine mensuptur. Dımaşk'da ikâmet eden Râzî (öl. 598/1201) buradaki Sâdiriyye medresesinde, daha sonra da Halep'teki Nûriyye medreselerinde dersler vermiştir.⁵² Araştırmalarımız neticesinde Râzî (öl. 598/1201) hakkında başka bilgi tespit edilememiştir.

(İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/486-487; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 88-89; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 156.

⁴⁹ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 104; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 1/296; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 40; Akgündüz, “Gaznevî, Ahmed b. Muhammed”, 13/486-487; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/386; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 88-89.

⁵⁰ Ayasofya, nr. 1272, 1440, 1441; Fatih, nr. 2156; Bağdatlı Vehbi, nr. 496.

⁵¹ Ahmed b. Mahmud el-Gaznevî, *el-Mukaddimetü'l-Gaznevîyye fî'l-fürûi'l-Hanefîyye* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3777/2), 1b-53b.

⁵² Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1223; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 183; Ferhat Koca, “el-Muhtasar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/65; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 93.

Eserleri

Râzî'nin (öl. 598/1201) kaynaklarda ismi yer alan fıkıh ve fıkıh usûlüne ait kitapları şunlardır: *Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî*, *Tekmiletü'l Kudûrî*, *Hulâsatü'd-delâil fî tenkihi'l-mesâil*.⁵³

Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî

Râzî (öl. 598/1201), Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (öl. 189/805) *el Câmiu's-sağîr*'i ve Tahâvî'nin (öl. 321/933) *el-Muhtasar*'ı gibi farklı nüshalarda bulunan ancak Kudûrî'nin (öl. 428/1037) *el-Muhtasar*'ında kaydedilen hükümlerle uyuşmayan meseleleri bu kitabında derlemiştir. İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah, nr. 602; Fatih, nr. 1534; Bağdatlı Vehbi, nr. 422.⁵⁴

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 9 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 167 varaktan oluşmakta ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Nesih yazı özelliğine sahip, 32x18.8, 23.7x11.6 ölçüsünde, dış kaplaması da deridir.⁵⁵ Kütüphanede eserin 3854 demirbaş numarasıyla kayıtlı bir nüshası daha olduğu tespit edilmiştir. Eser kitâbü't-tahâre ve kitâbü'l-vesâye bab başlığından oluşmaktadır. "Fasıl" ve "bâb" başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Kırmızı mürekkep ile altı çizili kelimeler bulunmaktadır. Metnin altına ve kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Ancak bazı sayfa kenarları yıpranmış ve yırtılmış olduğu için okunamamaktadır.⁵⁶ Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Ankara Millet Ktp., Adana İl H. Ktp., nr. 41; Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah, nr. 602; Fatih, nr. 1534; Bağdatlı Vehbi, nr. 422.

1.1.1.9. Ahsîkesî (öl. 644/1246-1247)

Ebû Abdillâh Husâmüddîn Muhammed b. Muhammed b. Ömer el-Ahsîkesî, Mâverâünnehir Hanefî fakîhleri içinde önemli bir yeri vardır. Usûl-i fıkha dair yazmış olduğu kitabıyla tanınmaktadır.⁵⁷ Kaynaklarda hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Muhammed b. Muhammed el-Îd'î el-Buhârî ve Muhammed b.

⁵³ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 183; Koca, "el-Muhtasar", 31/65; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 93.

⁵⁴ Koca, "el-Muhtasar", 31/65; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 93.

⁵⁵ Ebû'l-Hasan Hüsameddin Ali b. Ahmed Mekki er-Râzî, *Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9), 1a-167b.

⁵⁶ Râzî, *Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9), 1a-167b.

⁵⁷ Mustafa Uzunpostalıcı, "Ahsîkesî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/181; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 103; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 191.

Ömer en-Nevcabâzî (Nevhabâzi-Nücabâzî) (öl. 668/1271)⁵⁸ kendisinden fıkıh ilmi tahsil etmişlerdir. 23 Zilkade 644 (1 Nisan 1247) yılında Ahsikes şehrinde vefât etmiştir.⁵⁹

Eserleri

Kaynaklarda Ahsikesi'nin ismi geçen eserleri şunlardır: *el-Müntehab fî usûli'l-mezheb*, *Gâyetü't-tahkîk*, *Miftâhu'l-usûl*, *Dekâi'iku'l-usûl* ve *et-Tebyîn*.⁶⁰

Miftâhu'l-usûl

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3993 demirbaş numarası ile kayıtlı nüsha Arapça yazılmış olup 120 varak 25 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi bilinmemektedir.⁶¹ Nesih yazı özelliğine sahip 25x16.5-18.5x12 ölçüsünde, dış kaplaması da kartondur. Eser, bâbü'l-beyani'l-iktisami's-sünne,⁶² bâbü'l-icma,⁶³ bâbü'l-kıyas⁶⁴ bâb başlığı altında üç başlıktan oluşmaktadır. “Kâle” ifadesinden sonra önce metin verilmiş sonra bu metinler şerh edilmiştir. Metnin kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Bazı kelimelerin altı kırmızı mürekkep ile çizilmiş; “fasıl”, “şerh” ve “kâle” kelimeleri koyu, kalın yazılmıştır. Kütüphane kayıtlarında nüsha sehven 110 varak olarak kaydedilmiştir. Ancak yapılan incelemede eserin 120 varak olduğu tespit edilmiştir.⁶⁵ Diğer kütüphanelerde esere ait, Ankara Milli Kütüphane, Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi⁶⁶ nr. 17684 demirbaş numarasıyla kayıtlı bir nüsha bulunmaktadır.

1.1.1.10. Abdullah b. Mahmûd el-Mevsîlî (öl. 683/1284)

29 Şevval 599 (11 Temmuz 1203) senesinde Musul'da (Mevsıl) doğmuştur. Dedelerinden birisi için söylenen Beldecî/Büldecî künyesi bir icazetnamede Belûcî isminde geçmektedir. Bu sebepten dolayı Belucistan asıllı olabileceği tahmin

⁵⁸ Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 191.

⁵⁹ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 57; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 11/253; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 188; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/255; Uzunpostalcı, “Ahsikesî”, 2/181; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 103-104.

⁶⁰ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 57; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 11/253; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 188; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/255; Uzunpostalcı, “Ahsikesî”, 2/181; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 103-104.

⁶¹ Hüsâmeddin Muhammed b. Muhammed el-Ahsîkesî, *Miftâhu'l-usûl* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3993), 1a-1b.

⁶² Ahsîkesî, *Miftâhu'l-usûl* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3993), 53a-54b.

⁶³ Ahsîkesî, *Miftâhu'l-usûl* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3993), 71a.

⁶⁴ Ahsîkesî, *Miftâhu'l-usûl* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3993), 73b.

⁶⁵ Ahsîkesî, *Miftâhu'l-usûl* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3993), 1a-120b.

⁶⁶ Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi, olarak yazılan kısım koleksiyon adıdır.

edilmektedir. İlköğrenimini babasından almış olup Musul şehri nakibi Kemaleddin Haydar b. Muhammed b. Zeyd el-Hüseynî'den ders almıştır. Dimaşk, Musul ve Bağdat'da hadis okuyup farklı alanlarda ders aldığı ulemâ içinde İbn Sükeyne (öl. 607/1210), Ruhâvî (öl. 612/1215), Abdürrahim b. Abdülkerim es-Sem'anî (öl. 618/1221), İzzeddin İbnü'l-Esîr (öl. 630/1233), Şehabeddin es-Sühreverdî (öl. 632/1234), Mahmud b. Ahmed el-Hasîrî (öl. 636/1238), İbnü'l-Ahdar (öl. 645/1247), ve İbnü'l-Hacib (öl. 646/1249) gibi meşhur âlimler zikredilmektedir. Bir süre Kûfe kadılığı görevinde bulunan Mevsilî (öl. 683/1284) azledildikten sonra Bağdat'a yerleşmiş, vefât edinceye kadar Meşhed-i Ebû Hanîfe'de tedris, te'lif ve fetvâ vazifeleriyle uğraşmıştır. Fıkıh ve fıkıh usûlü alanında dönemin meşhurları içinde yer alan âlim, mezhepte kuvvetli görüşleri zayıf görüşlerden ayırabilecek seviyede ilmi birikime sahip fukahanın (ashabü't-temyiz) arasında sayılmıştır. Öğrencileri içinde farklı mezheplerden Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî (öl. 705/1306) ve İbnü'l-Fuvâtî (öl. 723/1323) gibi âlimlerin olduğu görülmektedir. Babası Mahmud, kardeşleri Abdüddâim, Abdülkerim ve Abdülazîz de âlimler arasında zikredilmektedir. 19 Muharrem 683 (7 Nisan 1284) yılında Bağdat'ta ölmüştür.⁶⁷

Eserleri

Mevsilî'nin (öl. 683/1284) kaynaklarda adı geçen fıkha dair eserleri şunlardır: *el-Muhtâr li'l-fetvâ*, *Kitabü'l-Müştemil 'alâ mesa'ili'l-Muhtasar (el-Fevâ'idü'l-müştemile 'alâ mesa'ili'-Muhtasar ve't-tekmile)*, *Şerhu'l-Câmi'i'l-kebir li's-Şeybânî*, *el-İhtiyâr li-ta'lili'l-Muhtâr*.⁶⁸

el-Muhtâr li'l-fetvâ

Mevsilî'nin (öl. 683/1284), *el-Muhtâr li'l-fetvâ*'sı Ebû Hanîfe'nin fıkını düzenlemesi yönündeki talep üzerine gençlik çağında mübtedilere hazırladığı bu kitap Hanefî mezhebinin “mütûn-i erbaa” diye tanınan dört asıl metninden birisidir. Ebû Yûsuf (öl. 182/798), İmam Muhammed (öl. 189/805) ve İmam Şafiî'nin (öl. 204/820) ihtilaflarının rumuzlarla gösterildiği eser Ebû Hanîfe'nin görüşlerini esas alarak yazılmıştır. Kitabı Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ali ed-Dimaşkî ilk başta kısaltmış

⁶⁷ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 31; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 7/278; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 106; Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/106; Davut Yaylalı, “Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29/487-488; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 113-114.

⁶⁸ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 31; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 106; Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/106; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 7/278; Yaylalı, “Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî”, 29/487-488; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 113-114.

(et-Tahrîr), daha sonra şerh etmiş. Ebû İshak Cemâleddin İbrahim b. Ahmed el-Mevsilî *Tevcihü'l-Muhtâr* ismiyle hazırladığı şerhi sonuncusu 652 (1254) tarihinde olmak üzere müellife birçok kez dinletmiştir. Eserin üzerinde Zeylaî (öl.743/1343), Ömer b.İshak el-Gaznevî (öl.773/1372), İbn Kutluboğa (öl. 879/1474), İbn Emîru Hac (öl. 879/1474), Çivizade Muhyiddin Mehmed Efendi (öl. 954/1547) (*el-Îsâr li-halli'l-Muhtâr*), Hattab b. Ebü'l-Kasım el-Karahisarî (öl. 730/1329), Muhammed b. İbrahim b. Ahmed el-İmam (Feyzu'l-Gaffâr) gibi ulemânın da şerhleri mevcuttur. Ebû Muhammed Zeynüddin Abdurrahman b. Ebû Bekir İbnü'l-Aynî (öl. 855/1451) kitabın ferâiz konusunu şerh etmiştir. Eser ayrıca Ebû Abdullah Taceddin Abdullah b. Ali el-Buharî'nin (öl. 799/1397) çalışmalarıyla manzum şekle getirilmiştir.⁶⁹

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 14309 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 148 varak 11 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi 990 (H)-1582 (M)'dir. Bozuk rik'a yazı özelliğine sahip 21x16, 14x9 ölçüsünde, dış kaplaması deridir. 1a kısmında sahibi ve maliki Abdülkerim b. Halil'in olduğu kayıtlıdır.⁷⁰ Eserde, bâb başlıkları ve "fasıl" kelimeleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin ilk konu başlığı bâbü't-tahâre,⁷¹ son konu başlığı kitâbü'l-vesâya'dır.⁷² Bazı metinlerin alt satırına ve sayfa kenarındaki boşluklara bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Üst tarafı kırmızı mürekkeple çizili kelimelere de rastlanılmaktadır.⁷³ Çeşitli kütüphanelerde eserin yazma nüshaları bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara Bölge Müdürlüğü Ktp., Safranbolu İzzet Mehmet Paşa Koleksiyonu, nr. 603; Kastamonu İl Halk Ktp., nr. 1997, 2525, 2663, 2135/1; Ankara Milli Kütüphanesi, Tokat Müzesi nr. 163; Manisa İl Halk Kütüphanesi nr. 7802.

el-İhtiyâr Şerhu'l-Muhtâr

Mevsilî'nin, *el-İhtiyâr*'ı bizzat müellifin kendisi tarafından kaleme alınmış olan *el-Muhtâr*'ın şerhidir. Bu eserde hükümlerin illetleri ve delillerine yer verilmiştir; bununla beraber diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiş ve ihtilaflı

⁶⁹ Yaylalı, "Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî", 29/487-488; Özel *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 113-114.

⁷⁰ Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî, *el-Muhtâr li'l-fetvâ* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 14309), 1a-148b.

⁷¹ Mevsilî, *el-Muhtâr li'l-fetvâ* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 14309), 2a.

⁷² Mevsilî, *el-Muhtâr li'l-fetvâ* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 14309), 144b.

⁷³ Mevsilî, *el-Muhtâr li'l-fetvâ* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 14309), 1a-148b.

konularda esas alınan içtihadlara işaret edilmiştir.⁷⁴ Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3976 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 167 varak 33 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Nesih yazı özelliğine sahip 23x15.5, 18.5x11.5 ölçüsünde, dış kaplaması kartondur. Eserin ilk konu başlığı kitâbü't-tahâre, son konu başlığı kitâbü'l-ferâiz'dir. Eserin ilk girişinde içindekiler kısmı liste şeklinde altına sayfa numarası verilerek yazılmıştır. "Kâle", "Kulnâ", "velehû", "velenâ", "lehû", "fasıl" ve "bâb" başlıkları kalın ve siyah mürekkep ile yazılmıştır. Kırmızı mürekkep ile altı çizili cümleler ve kelimeler bulunmaktadır. Metnin altına ve kenarındaki boş yerlere müstensih tarafından açıklamalar yapılmış olup sayfa numaraları da üst tarafa yazılmıştır. Kütüphane kayıtlarında nüsha sehven 173 varak olarak kaydedilmiştir. Ancak yapılan incelemede eserin 167 varak olduğu tespit edilmiştir.⁷⁵ Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., Adıyaman İl H. Ktp., nr. 3 demirbaş numarasında kayıtlı bir nüsha daha bulunmaktadır.

1.1.1.11. Muzafferüddin İbnü's-Sââtî (öl. 692/1295)

Ebû'l-Abbâs Muzafferüddîn Ahmed b. Ali b. Tağlib el-Ba'lebekî el-Bağdadî İbnü's-Saâtî olarak tanınır. Aslen Ba'lebekli olan İbnü's-Sââtî, 10 Zilkade 651 (1 Ocak 1254) yılında Bağdat Dertenk'te doğmuştur. Zirikî'nin (öl. 1893/1976) Ba'lebek'te doğduğunu kaydettiği bilgi yanlıştır. Astronomiyle uğraşan ve saat imalatçılığı yapan babasına nisbetinden dolayı İbnü's-Sââtî (öl. 692/1295) olarak tanınmıştır. Babasının Bağdat'ta Müstansırıyye Medresesi'nin giriş kapısının üzerindeki saati yaptığı veyahut tamiriyle vazifelendirildiği bilinmektedir. Daha sonra Ramazan ve Kurban bayramlarında Müstansırıyye Medresesi'nde hutbe okumakla vazifeleniş ve bundan dolayı da Haşimî-Abbâsî soyundan olma kaydının aranmasıyla birlikte bu aileden olduğu bilinmektedir.⁷⁶

İbnü's-Sââtî (öl. 692/1295) tahsilini Bağdat'ta görmüştür. Zahîrüddin Muhammed b. Ömer en-Nevcabazî, Nasrullah el-Harrânî (öl. 695/1295), Ebû'l-Berekât en-Nesefî (öl. 710/1310) gibi ulemâdan ders okumuştur. Fıkıh, usûl-i fıkıh,

⁷⁴ Halis Demir, "Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fıkıhla ilgili Kitaplar ve Risaleler", 1/2, (2018), 198-199.

⁷⁵ Abdullâh b. Mahmud el-Mevsilî, *el-İhtiyâr Şerhu'l-Muhtâr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3976), 1a-167b.

⁷⁶ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 6; Taşköprizâde, *Miftâhü's-se'âde*, 2/188; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/135; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 26; Ahmet Özel, "Muzafferüddin İbnü's-Sââtî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/190-192; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 116-117; Boynukahın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 203-204.

kelam, Arap dili ve edebiyatı alanlarında yetişmiştir. Muvaffakıyye ve Müstansırıyye medreselerinde müderrislik vazifesinde bulunmuştur. Öğrencileri içinde Taceddin İbnü's-Sebbak olarak bilinen Ali b. Sencer el-Bağdadî (öl. 694/1295), oğlu Mecdüddin İbnü's-Sââtî, kızı Fatıma ve Rükneddin es-Semerkindî'nin isimleri zikredilmektedir. İbnü's-Sââtî, Rebiülevvel 686'da (Nisan-Mayıs 1287) Kadıkudat İzzeddin İbnü'z-Zencânî'nin (öl. 656/1258) yanında naib olmuş. 4 Cemaziyelevvel 692 (22 Mart 1295) yılında Bağdat'ta ölmüş ve Cüneyd-i Bağdadî'nin (öl. 297/909) mezarının yanında gömülmüştür. Devrinde Hanefî mezhebinin meşhur simalarından bir tanesi olan İbnü's-Sââtî (öl. 692/1295), fıkıh ve fıkıh usûlüne dair yazdığı iki eseri ve güzel yazısıyla bilinmektedir. Usûl-i fıkıhla alakalı kitabını şerh eden Şemseddin Muhammed b. Mahmud el-İsfahânî (öl. 749/1349) kendisinden takdirle bahseder, yine fıkıh ve fıkıh usûlü hakkında iki mühim kitap kaleme alan Malikî ulemâsından Cemâleddin İbnü'l-Hacib'den (öl. 646/1249) daha keskin bir zekâyâ sahip olduğunu kaydeder.⁷⁷

Eserleri

İbnü's-Sââtî'nin (öl. 692/1295) fıkıh ve usûl-i fıkha dair eserleri şunlardır: *Mecmâu'l-bahreyn ve Mültekâ'n-neyyireyn, el-Bedî'(Nihâyetü'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl)*.

Mecmâu'l-bahreyn ve Mültekâ'n-neyyireyn

Hanefî fıkıh literâtüründe Mevsılî'nin (öl. 683/1284) *el-Muhtâr*, Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin (öl. 710/1310) *Kenzü'd-dekâ'ik* ve Tacüşşeria'nın (öl. 709/1309) *Vikayetü'r-rivâye*'siyle beraber "mütûn-i erbaa" olarak meşhur dört temel metinden biri olan eser, Kudûrî'nin (428/1037) *el-Muhtasar*'ı ile Ebû Hafs en-Neseffî'nin *el-Manzumetü'n-Neseffîyye* isimli kitabı esas alınarak telif edilmiştir. Önsöz kısmında bu iki kitabın birer deniz ve ışık, kendisinin kitabının da bunların birbirine birleştiği ve kavuştuğu yer olduğunu bildiren müellif kitaba bu özellikleri ifade edebilecek bir isim koymuştur. Bundan dolayı farklı kaynaklarla bir takım yazma eserlerde ve kütüphane kataloglarında eser ismindeki son kelimenin "nehreyn" biçiminde yazıldığı doğru değildir. Müellif kitabını kaleme alırken söz konusu olan iki metni bir araya getirmekle kalmamış farklı ilavelerde bulunmuş, sahih ve fetva için tercih olunacak görüşlere de işaret etmiştir. Gerek mezhep

⁷⁷ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 6; Taşköprizâde, *Miftâhü's-se'âde*, 2/188; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1/135; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 26; Özel, "Muzafferüddin İbnü's-Sââtî", 21/190-192; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 116-117; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 203-204.

içerisindeki değişik görüşleri gerekse farklı mezheplerin görüşlerini kaydederken her birisi için başka cümle yapısı ve fiil kipi kullanıp ayrı bir metod kullanmıştır.⁷⁸

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 55 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 137 varak 11 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Nestalik kırmızı yazı özelliğine sahip 27.6x18.4, 15.3x8.9 ölçüsünde, dış kaplaması deridir. Ziya Bey Kütüphanesi'nde 4016 demirbaş numarasında bir tane daha farklı nüshası olduğu tespit edilmiştir. Eserde “fasıl” ve bâb başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser bâbü't-tahâre, kitâbü'l-vesâye şeklinde konu başlığı sistematüğinde yazılmıştır. Metinlerin alt satırına ve sayfa kenarındaki boşluklara yer kalmayacak şekilde bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Üst tarafı kırmızı mürekkeple çizili kelimeler vardır. Kütüphanede 4016 demirbaş numarası ile kayıtlı *Mecmâu'l-bahreyn* ve *Mültekâ'n-neyyireyn* adında (Sonu eksik) bir eser daha bulunmaktadır. Kütüphane kayıtlarında nüsha sehven 137 varak olarak kaydedilmiştir. Ancak yapılan incelemede eserin 167 varak olduğu tespit edilmiştir.⁷⁹

Mecma'u'l-bahreyn'in yarısı Süleymaniye Kütüphanesi başta olmak üzere Türkiye'de ve yurtdışındaki kütüphanelerde 150'ye yakın yazması mevcuttur. Diğer kütüphanelerde bulunan nüshalar şunlardır: İstanbul, Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 2087-2102, Hasan Hüsnü Paşa, nr. 317 (istinsah yılı: 6901; Esad Efendi, nr. 908-911; TSMK, III. Ahmed. nr. 712, nr. 727, nr. 1038, nr. 1039, nr. 1041, nr. 1042; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid. nr. 2160, nr. 2252, nr. 2336, nr. 2338, nr. 2491, nr. 8856, nr. 8913; İstanbul, Nuruosmaniye Ktp., nr. 1796- 1799; Darü'l-kütübi'z-Zahiriyye, nr. 9322, nr. 2560, nr.4220, nr.6153, nr. 6676, nr. 7361. nr.7782 (müellif hayattayken öğrencisi Bedreddin Muhammed b. Ömer en-Nesefî tarafından 691/1292 tarihinde istinsah edilmiştir). Kitap için başta bizzat kendi müellifi olmak üzere çok sayıda şerh ve hâşiye kaleme alınmıştır. Müellife ait olan şerhin otuza yakın, İbn Melek'e ait olan şerhin ise 150'den fazla nüshası günümüze kadar ulaşmıştır.⁸⁰

⁷⁸ Özel, “Muzafferüddin İbnü's-Sââtî”, 21/190-192; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 116-117.

⁷⁹ Ebü'l-Abbâs Muzafferüddîn Ahmed b. Ali b. Tağlib el-Ba'lebekkî el-Bağdadî İbnü's-Saatî, *Mecmâu'l-bahreyn ve Mültekâ'n-neyyireyn* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 55), 1a-137a.

⁸⁰ Özel, “Muzafferüddin İbnü's-Sââtî”, 21/190-192; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 116-117.

1.1.1.12. Ebü'l Berekât en-Neseî (öl. 710/1310)

Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî,⁸¹ Neseî şehrinde doğmuş, Buhara'da yetişmiş bir Hanefî fakih ve usûlcüsüdür. Hocaları arasında Şemsüleimme el-Kerderî, (öl. 642/1244), Bedrüddin Hâherzâde (öl. 651/1253), Hamîdüddin ed-Darîr (öl. 667/1268) gibi âlimler bulunmaktadır. Kirmân'da Kutbiyye-Sultâniyye medresesinde uzun süre müderrislik yapmıştır. Neseî'nin (öl. 710/1310) öğrencileri içinde Muzafferüddin İbnü's-Sââtî (öl. 692/1295) ve Hüsameddin es-Sıgnâkî (öl. 714/1314) gibi âlimler zikredilmektedir. Temel İslâm İlimleri'nin hemen hemen her alanında eser veren ve klasik sonrası dönemde Hanefî mezhebinin önde gelen âlimlerinden biri olan Neseî (öl. 710/1310), Bağdat seyahatinden dönerken 710/1310 yılında Hûzistan eyaletinin İzec şehrinde vefât etmiştir.⁸²

Eserleri

Neseî'nin eserleri şunlardır: *el-Müstasfâ*, *el-Musaffâ*, *el-Vâfî*, *Kenzü'd-dekâ'ik*, *el-Kâfî fî şerhi'l-Vâfî*, *el-Münevvir fî Şerhi'l-Menâr*, *Keşfü'l-esrâr fî Şerhi'l-Menârî'l-envâr*, *Şerhu'l-Müntehab fî usûli'l-mezheb*.⁸³

Menârü'l-envâr

Fukaha metoduyla yazılmış olan *Menârü'l-envâr*, en mühim Hanefî usûl eserlerinden biri olan *Pezdevî*'nin *Kenzü'l-vusûl*'ünden ihtisar edilmiştir. Fasl ve bâb formatına göre kaleme alınan eserde bütün alt başlıklar, tasnif ve tertipler de yine *Pezdevî*'ye (öl. 482/1089) aittir. Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin (öl. 710/1310) *Menârü'l-envâr*'ını meşhur hale getiren husus ise bütün usûl-i fıkıh konularını özet şekilde veren işlevli bir metin olmasından kaynaklıdır. Usûl alanında Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşler “sahih”, “muhtâr” ve “cumhura göre” gibi ifadelerle açıklanmış, ihtilâf halinde Ebû Hanîfe'den rivayet edilen görüşler aktararak bunların içinden sahih olanlarına ayrıca dikkat çekilmiştir. Değişik görüş sahiplerinin adlarının belirtilmediği kitapta sadece Ebû Hanîfe (öl. 150/767) ve Ebû'l-Hasan el-Kerhî'nin (öl. 340/952) isimlerine rastlanmaktadır. Yıllarca

⁸¹ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 30; 2/188; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 101-102; Murteza Bedir, “Ebü'l-Berekât en-Neseî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/567-568; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 122-124.

⁸² Bedir, “Ebü'l-Berekât en-Neseî”, 32/567; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 122-123.

⁸³ Bedir, “Ebü'l-Berekât en-Neseî”, 32/567; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 122-123.

medreselerde ders kitabı olarak okutulan *Menârü'l-envâr*⁸⁴ üzerine şerh, hâşiye, ihtisar ve tercüme olmak üzere birçok çalışma yapılmıştır.⁸⁵

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 321/4 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 20 varak (45b-65a), 19 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Rik'a yazı özelliğine sahip 21x15, 15.5x8 ölçüsünde, dış kaplaması da kartondur.⁸⁶ Kütüphanede eserin 9018/8, 9085/1 demirbaş numaralarında kayıtlı iki nüshası daha bulunmaktadır. Eserde bâb başlıkları ve sayılar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Metnin kenarındaki boş yerlere sayfada yer kalmayacak şekilde bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Ayrıca metin, kırmızı mürekkeple çerçeve içine alınmıştır. Metin içerisindeki “ve kem”, “ve inde”, “ve fî”, “ve me'a”, “ve ba'de”, “ve haysü” gibi bazı kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.⁸⁷ Eserin Türkiye'deki çeşitli kütüphanelerde 200'den fazla yazma nüshası bulunmaktadır.⁸⁸ Başta eserin müellifî tarafından olmak üzere pek çok şerhi yapılan *el-Menâr*; hâşiye, ihtisar ve tercüme çalışmalarına da konu olmuştur. Şerhleriyle veya müstakil olarak birçok defa basılmıştır.⁸⁹ Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Ankara Milli Ktp., Adana İl H. Ktp., nr. 526/1, nr. 621/1, nr. 324/2; Çorum Hasan Paşa İl H. Ktp., nr. 4435/1, nr. 1606, nr. 1623, nr. 3274/1, nr. 4076/6, nr. 4423/1, nr. 4431; Amasya Beyazıt İl H. Ktp., nr. 440, nr. 454/1, nr. 455/1, nr. 503, nr. 524, nr. 525/1, nr. 1539/13; Ankara Milli Ktp., Eskişehir İl H. Ktp., nr. 16, nr. 460, nr. 461, nr. 663, nr. 838/2.

Keşfü'l-esrâr fî Şerhi'l-Menâr

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 9111 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup, 233 varak, 25 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Talik yazı özelliğine sahip 26.5x19, 20x19 ölçüsünde, dış kaplaması yoktur.⁹⁰ Kütüphanede eserin 50 demirbaş numarasında kayıtlı bir nüshası

⁸⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1823-1827; Delhi 1287; Bulak 1298; İstanbul 1315, 1326; Agra 1319-1320.

⁸⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1823-1827; Ferhat Koca, “Menârü'l-envâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/117-118; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 123.

⁸⁶ Ebü'l-Berekât Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Menârü'l-envâr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 321), 45b-65a.

⁸⁷ Nesefî, *Menârü'l-envâr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 321/4), 57a.

⁸⁸ Bazı yazma nüshaları için bakınız: Beyazıt Ktp., Beyazıt, nr. 1750-1751; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4790; Vahit Paşa Ktp., nr. 190.

⁸⁹ Koca, “Menârü'l-Envâr”, 29/118-119.

⁹⁰ Nesefî, *Keşfü'l-esrâr fî Şerhi'l-Menâr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9111), 1a-233b.

daha bulunmaktadır. Eser, bâbü'l-beyani'l-kısmeti's-sünne,⁹¹ bâbü'l-icmâ,⁹² bâbü'l-kıyâs⁹³ adında üç bâb başlığından oluşmaktadır. “Fasıl” ve bâb başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Metnin kenarındaki boş yerlere müstensih tarafından açıklamalar yapılmış, ayrıca bu açıklamaların bazıları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.⁹⁴ *Keşfü'l-esrâr fî Şerhi'l-Menâr, el-Menârü'l-envâr*'ın geniş şerhi olan kitap “musannifin şerhi” olarak kabul görmüş ve pek çok defa yayımlanmıştır.⁹⁵ Çeşitli kütüphanelerde eserin yazma nüshaları bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Manisa İl H. Ktp., nr. 418, nr. 419, nr. 420; İstanbul Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 617, nr. 618, nr. 619; İstanbul Nuruosmaniye Ktp., nr. 1355.

Kenzü'd-dekâik

Hanefî fıkıh doktrininin temel eserlerinden biri olup, müellifin bizzat kendisi tarafından yazılan *el-Vâfi* isimli eserin ihtisarıdır. Hanefîler nazarında çok meşhur olan ve Osmanlı döneminde medreselerde senelerce ders kitabı olarak okutulan eser alanında en çok başvuru alan eserlerdenden biridir. Kudûrî'nin (öl. 428/1037) *el-Muhtasar*'ı ve Tâcüşşerîa'nın *Vikâyetü'r-rivâye*'si ile birlikte “*el-mütûnü's-selâse*”, Abdullah b. Mahmûd el-Mevsîlî'nin (öl. 683/1284) *el-Muhtâr*'ı, Tâcüşşerîa'nın (öl. 709/1309) *el-Vikâye*'si ve Muzafferüddin İbnü's-Sââtî'nin (öl. 692/1295) *Mecmâ'u'l-bahreyn*'i ile beraber “*el-mütûnü'l-erbaa*” arasında sayılmıştır. *Kenzü'd-dekâik*'in asıl niteliği, mezhep içerisinde meşhur ve tercih edilen görüşü seçip delillerini zikretmeden meselelerden kısaca bahsetmek formatında tanımlanabilir. Eserin mukaddimesinde böyle bir muhtasarın hazırlanmasının ön koşulu, hacimli eserleri okumaktan kaçan insan psikolojisinin sıkça karşılaşılan meseleleri bir araya toplayan muhtasarlara yönelmesi olarak gösterilmeye çalışılmıştır.⁹⁶ İbnü'l-Fasîh (öl. 755/1354) bu eseri manzum hale getirmiş, Nâsır b. Muhammed b. Hammâd el-

⁹¹ Nesefî, *Keşfü'l-esrâr fî Şerhi'l-Menâr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9111), 78.a.

⁹² Nesefî, *Keşfü'l-esrâr fî Şerhi'l-Menâr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9111), 123a.

⁹³ Nesefî, *Keşfü'l-esrâr fî Şerhi'l-Menâr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9111), 127b.

⁹⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1823-1827; Nesefî, *Keşfü'l-esrâr fî Şerhi'l-Menâr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9111), 1a-233b.

⁹⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1823-1827; Bedir, “Ebü'l-Berekât en-Nesefî”, 32/567; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 124.

⁹⁶ Ahmet Yaman, “Kenzü'd-dekâik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/261-262; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 123.

Kirmânî de eseri Farsça'ya çevirmiştir. *Kenzü'd-dekâik* üzerine çok sayıda çalışma yapılmış olup müstakil ve şerhleriyle birlikte birçok baskısı⁹⁷ yapılmıştır.⁹⁸

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 56 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 183 varak, 11 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi 874 (H)-1472 (M) olarak kaydedilmiştir. Talik kırmızı yazı özelliğine sahip 26x17.4, 18x10.2 ölçüsünde, dış kaplaması da deridir. Müstensihî, Yûsuf b. Mustafa b. İsmail'dir.⁹⁹ Eserde "fasıl" ve "bâb" başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser bâbü't-tahâre ile başlayıp kitâbü'l-ferâiz ile sona ermektedir. Kitabın içindekiler kısmının listesi altına sayılar verilerek gösterilmiştir.¹⁰⁰ Metinlerin alt satırına ve sayfa kenarındaki boşluklara da yer kalmayacak şekilde bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Üst tarafı kırmızı mürekkeple çizili kelimeler vardır. Kütüphanede 3942, 3994, 8980, 9123 demirbaş numaralarında *Kenzü'd-dekâik*'in dört tane daha yazma nüshası bulunmaktadır. Kütüphane kayıtlarında nüsha sehven 152 varak olarak kaydedilmiştir. Ancak yapılan incelemede eserin 183 varak olduğu tespit edilmiştir.¹⁰¹ Esere ait diğer kütüphanelerde tespit edilebilen nüshalardan bazıları şunlardır: Ankara Millet Ktp., Adana İl H. Ktp., nr. 10/1, nr. 219, nr. 329, nr. 472, nr. 494, nr. 571, nr. 618, nr. 650, nr. 920, nr. 1981; Amasya Beyazıt İl H. Ktp., nr. 367, nr. 487, nr. 496, nr. 535, nr. 1251, nr. 1257, nr. 1274, nr. 1596; Manisa İl H. Ktp., nr. 766, nr. 767, nr. 768, nr. 769, nr. 770, nr. 8283, nr. 8512, nr. 8523.

1.1.1.13. Siğnâki (öl. 714/1314)

Hüsâmüddîn Hüseyin b. Alî b. Haccâc el-Buhârî es-Siğnâki'nin (öl. 714/1314), doğum yeri hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmasa da Seyhun ırmağı kıyısındaki Siğnâk şehrine nisbetle en azından onun bu şehirle bağlantısının olduğunu söylemek mümkündür.¹⁰² 10. yüzyılda Oğuz Yabgu Devleti'nin büyük şehirlerinden biri ve zamanında otorite merkezi olduğu varsayılan Siğnâk *Divanü lugati't-Türk*'te Sügnak adıyla kaleme alınmıştır. Şehir günümüzde Sunak-kurgan, Sunak-ata veya Sunak-korgan isimleriyle tanınan bir harabe şeklindedir. Siğnakî, el-

⁹⁷ Yaman, "Kenzü'd-dekâik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25/261-262; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 123.

⁹⁸ Köprülü Ktp., nr. 583/4; İstanbul, Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 481/2, Kılıç Ali Paşa, nr. 391/2, Fâtih, nr. 1744.

⁹⁹ Nesefî, *Kenzü'd-dekâik* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 56), 1a-183b.

¹⁰⁰ Nesefî, *Kenzü'd-dekâik* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 56), 4a.

¹⁰¹ Nesefî, *Kenzü'd-dekâik* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 56), 1a-183b.

¹⁰² Rahmi Yaran, "Siğnâki", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/164-166.

Vafl isimli kitabının son kısmında yazdığına göre Hâfızüddin Muhammed b. Muhammed b. Nasr, Abdülaziz el-Buhârî'nin (öl. 693) öğretmeni ve amcası olan Fahreddin Muhammed b. Muhammed b. İlyâs el-Mâymergî (öl. ?) ve Celâleddin el-Ma'ser (öl. ?) gibi hocalardan ilim tahsil etmiştir. Bunun yanında beraber ders halkasında bulunduğu Şemsüddin el-Adud el-Kindî (öl. ?), Hüsâmeddin en-Niyazevî el-Ahvezî (öl. 691), Ebü'l-Berekât en-Nesefî (öl. 710/1310), Rükneddin el-Efsencî (öl. 671) gibi çağdaşlarından da yararlanmıştır. Tâceddin Ahmed b. Mahmud el-Cendî kendisinden hem icâzetini aldığı hemde icâzet verdiği bir âlimdir. Bağdat'ta Meşhed-i Ebû Hanîfe'de ders okutan Siğnakî'nin aynı zamanda Dımaşk, Buhara, Halep, Kahire, Nisâbur'da ders verdiği kaydedilir. Siğnakî'nin (öl. 714/1314) öğrencileri içinde Celâleddin Ahmed b. Mahmud el-Gucdûvânî (öl. 703/1329), Kivâmüddin el-Kâkî (öl. 749/1348), İbnü'l-Fasîh (öl. 755/1354), Emîr Kâtib el-İtkânî (öl. 758/1357), Celâleddin Ahmed b. Yûsuf el-Hârizmî el-Kürlânî (öl. 767/1366), , Şemseddin Abdullah b. Haccâc el-Kaşgârî (öl. ?) isimli âlimler zikredilir. Kaynaklarda Siğnakî'nin ölüm yılı olarak 710, 711, 714 (1314) tarihleri, vefât yeri olarak da Merv ve Halep şehirleri kaydedilir.¹⁰³

Eserleri

Siğnakî'nin (öl. 714/1314) kaynaklarda ismi yer alan kitapları şunlardır: *el-Vâfi fî usûli'l-fikh*, *el-Kâfi: Şerhu'l Pezdevî*, *en-Nihâye fî şerhi'l Hidâye*, *et-Tesdît şerhu't-Temhîd fî kavâ'idit-tevhîd*, *el-Muvaşşal*, *en-Necâhu't-tâlî tilve'l-merâh*.¹⁰⁴

en-Nihâye fî Şerhi'l-Hidâye

Mergînânî'nin (öl. 593/1197) muteber olan kitabının şerhi olup Leknevî (öl. 1285/1868) bu eserin *el-Hidâye* şerhlerinin en meşhurlarından olduğunu kaydeder. Farklı kitaplarda *el-Hidâye*'nin ilk şerhi olduğu belirtiliyorsa da bu kesin değildir. Ekmeleddin el-Bâbertî (öl. 786/1384), *el-Hidâye*'yi ders kitabı olarak okuturken bu şerhten faydalandığını ve çok kıymetli bir eser olduğunu ancak kitabın uzun olduğu için ihtisar edilmesi gerektiğini söylemiştir. Siğnakî'nin (öl. 714/1314) şerhinin yanında başka eserlerden de faydalanarak *el-İnâye*'yi kaleme almıştır. Başta

¹⁰³ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 25; 2/188; Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/268; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 62; Rahmi Yaran, "Siğnakî", 37/164-166; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 126-127; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 217.

¹⁰⁴ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 25; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 217; 2/188; Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/268; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 62; Rahmi Yaran, "Siğnakî", 37/164-166; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 126-127.

Süleymaniye Kütüphanesi olmak üzere İstanbul kütüphanelerinde çok fazla nüshasının mevcut olması kitabın Anadolu’da da ilgi gördüğünü gözler önüne sermektedir. Cemâleddin Konevî (öl. 770/1369) tarafından *Hulâsatü’n-Nihâye fî fevâ’idi’l-Hidâye* ismiyle tek cilt şeklinde muhtasar hale getirilmiştir. Farklı kaynaklarda İbnü’z-Zerkeşî Ahmed b. Hasan’ın bu şerhi muhtasar hale getirdiği belirtilirse de İbnü’s-Şihne (öl. 815/1412) bu bilginin hatalı olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁵

Ziya Bey Kütüphanesi’nde 4011 demirbaş numarası ile kayıtlı olan eser 306 varak, 29 satır olup Arapça yazılmıştır. 790 (H)-1388 (M) tarihinde kim tarafından istinsah edildiği bilinmemektedir. Yazı şekli Nesih olup, 26x17, 21x14 ölçüsünde cilt kaplaması da deridir. Eserde metnin kenarındaki boşluklara bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Metin sadece siyah mürekkeple yazılmıştır.¹⁰⁶ Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: İstanbul Nuruosmaniye Yazma erserler Ktp., nr. 1766, nr. 1768; Köprülü Yazma Eserler Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa koleksiyonu, nr. 621, nr. 622; Edirne Selimiye Kütüphanesi, nr. 639,640, 641, 642,643, 644, 645,646,647; Manisa İl Halk Ktp., nr. 527, 528, 529, 530, 542.

1.1.1.14. Abdulazîz el-Buhârî (öl. 730/1330)

Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, daha çok fıkıh usulüne dair kaleme aldığı eserlerle tanınmaktadır. Abdulazîz el-Buhârî’nin kayıtlarda hayatı ile ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Amcası Fahreddin Muhammed el-Maymergî (öl. ?) ve Hâfızüddin Muhammed el-Buhârî’den (öl. 693) fıkıh ilmi okumuş ve talebelerine öğretmiştir. Kaynaklarda geçtiği üzere yetiştirdiği öğrencileri içinde Cemaleddin Ömer el-Habbâzî (öl. 691/1292) ve Kıvâmüddin Muhammed el-Kâkî (öl. 749/1348) gibi alanında şöhret sahibi Hanefî âlimlerinin yer aldığı görülmektedir.¹⁰⁷

¹⁰⁵ İbn Kutluboğa, *Tâcü’t-terâcim*, 25; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 217; 2/188; Ziriklî, *el-A’lâm*, 2/268; Rahmi Yaran, “Siğnâki”, 37/164-166; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 126-127.

¹⁰⁶ Hüsâmüddîn Hüseyin b. Alî b. Haccâc el-Buhârî es-Siğnâki, *en-Nihâye fî Şerhi’l-Hidâye* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 4011), 1a-306b.

¹⁰⁷ İbn Kutluboğa, *Tâcü’t-terâcim*, 35; Leknevî, *el-Fevâ’idü’l-behiyye*, 94; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 227/228; Kehhâle, *Mu’cemü’l-müellifin*, 5/242; Ziriklî, *el-A’lâm*, 4/137; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 129; Fahrettin Atar, “Abdülazîz el-Buhârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 1/186-187.

Eserleri

Abdulaziz Buhârî'nin fıkıh usulüne dair eserleri şunlardır: *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Usûli'l Pezdevî, et-Tahkîk (Gayetü't-tahkîk veya Şerhu'l-Husâmî), Kitâbü'l-Efniyye, Risale fî tahrîci mesâ'ili zevi'l-erham fî'l-ferâ'iz* adlı bir risaleside bulunmaktadır.¹⁰⁸

Keşfü'l-esrâr

Abdülaziz el-Buhârî'nin *Keşfü'l-esrâr*'ı, Pezdevî'nin (öl. 482/1089) kitabı üzerine kaleme alınan şerhlerin en kapsamlısı ve en meşhurlarındandır. Abdülaziz el-Buhârî bu kitabını kaleme alırken Gazzâlî'nin (öl. 505/1111) kelim âlimlerinin metoduna göre yazdığı *el-Müstasfâ* isimli kitabından da faydalandığı görülmektedir. *Keşfü'l-esrâr*'ın, üslûbunun açık ve güzel oluşundan dolayı sonraki ilim ehli içerisinde mühim bir kaynak olarak kabul görmüştür. Nitekim Teftâzânî (öl. 792/1390) usûl-i fıkha ait *et-Telvîh* isimli kitabında bu eserden pek çok örnekler vermiştir. *Keşfü'l-esrâr*, İstanbul'da (1307-1308) ve Kahire'de (1307) dört cilt şeklinde yayımlanmıştır.¹⁰⁹

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3992 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 205 varak, 25 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Nesih yazı özelliğine sahip 23.5x16, 19x12.5 ölçüsünde, dış kaplaması ciltsizdir.¹¹⁰ Eserde "kâvlühû", "fasıl" kelimeleri kırmızı mürekkeple yazılmış olup ayrıca bazı kelimelerin de altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Sayfa kenarındaki boşluklara ve metnin altına bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Ara ara kelimeler kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Eserin bazı sayfaları da yırtılmıştır.¹¹¹ Baş varağı¹¹² ve son varağı eksiktir.¹¹³ Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Amasya Beyzıt İl H. Ktp., nr. 1247; Çorum Hasan Paşa İl. H. Ktp., nr. 1565, nr.1565; Diyarbakır İl H. Ktp., nr. 1325; Manisa İl H. Ktp., nr.

¹⁰⁸ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 35; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 94; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 227/228; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 5/242; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/137; Atar, "Abdülazîz el-Buhârî", 1/186-187.

¹⁰⁹ Atar, "Abdülazîz el-Buhârî", 1/186.

¹¹⁰ Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3992), 1a-205b.

¹¹¹ Adulazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3992), 72b,100a.

¹¹² Adulazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3992), 1a.

¹¹³ Adulazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3992), 1a-205b.

427, nr. 428, nr. 3015, nr. 7872. Birçok yazma nüshası bulunan eser,¹¹⁴ 1307 yılında Kahire’de ve 1307- 1308 yılında İstanbul’da basılmıştır.¹¹⁵ Cumhuriyet Üniversitesi’nde 2010 yılında Şükrü Ayran tarafından “Abdülaziz el-Buhârî’nin *Keşfü’l-esrâr an Usûli’l-Fahri’l-İslâm Pezdevî*” Adlı Eserindeki Usûlü” adlı bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır.¹¹⁶

1.1.1.15. İbrî (öl. 743/1342)

Burhânüddîn Abdullâh (Ubeydullâh) b. Muhammed b. Gânim el-Fergânî et-Tebrîzî el-İbrî, Tebriz’de doğmuştur. Hüseyinî ve Hâşimî kanalıyla soyunun Kureys’e dayandığı söylene de İbrî nisbesini nereden aldığı belli değildir. Belirli bir süre Sultâniye’de kaldıktan sonra Tebriz’e yerleşerek vefâtına kadar burada kadılık ve kâdilkudâtılık vazifesinde bulunmuştur. Birkaç kez Bağdat’a gittiği bilinmekle beraber gidiş gayesi ve orada kaldığı müddet içerisindeki faaliyetlerine dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Naklî ve aklî ilimlerde, özellikle fıkıh, usûl-i fıkıh ve kelâmda geniş bilgi birikimine sahip olan İbrî (öl. 743/1342) hem Şâfiî hem Hanefî fikhını öğrenmiş ve medreselerde okutmuştur. Bundan dolayı kaynaklarda İbrî’nin hangi mezhebe mensup olduğu hakkında ihtilaflı bilgiler yer almaktadır. İbrî 13 Receb 743’te (12 Aralık 1342) Tebriz’de vefât etmiştir. Vefâtının 742 Receb’inde (Aralık 1341) olduğu da kaydedilir.¹¹⁷

Eserleri

İbrî’nin (öl. 743/1342) kaynaklarda adı geçen eserleri şunlardır: *Şerhu Tavâli’i’l-envâr min metâli’i’l-enzâr*, *el-Îzâh fî şerhi’l-Misbâh*, *Şerhu Minhâci’l-vusûl ilâ ilmi’l-usûl*, *Şerhu’l-Gâyeti’l-kusvâ*, *Havâşî ale’l-edviyeti’l-mürekkebe mine’l-Mûcez*, *Risâle fî’l-bahs an evveli hadîsin min bâbi’l-kunût*.¹¹⁸

¹¹⁴ Beyazıd, nr. 1820; İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya, nr. 1003-1004; Ankara, Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 628-633.

¹¹⁵ Atar, “Abdülazîz el-Buhârî”, 1/186.

¹¹⁶ Şükrü Ayran, Abdülazîz Buhârî’nin “*Keşfü’l-Esrâr*” Adlı Eserinde Ebû Hanîfe Tasavvuru, Devirleri Aydınlatan Meş’ale: İmâm-ı A’zam Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı, 28-30 Nisan, Eskişehir, 2015, 307-315.

¹¹⁷ Bağdâdî, *Hediyyetü’l-‘arifîn*, 1/649; Kehhâle, *Mu‘cemü’l-müellifîn*, 2/289, 354; Zirikî, *el-A‘lâm*, 4/126; Tahsin Özcan, “İbrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000) 21/371-372; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 236.

¹¹⁸ Özcan, “İbrî”, 21/371-372; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 236.

Şerhu Minhâci'l-vusûl ila ilmi'l-usûl

Beyzâvî'nin *Minhâci'l-vusûl* adlı kitabının şerhi olduğu bilinmektedir. İbrî (öl. 743/1342), Beyzâvî'nin (öl. 685/1286) diğer muhtasar kitaplarına da şerhler yazmıştır. Usûlün fûrûya önceliği olduğundan ilk önce *Minhâcü'l-vusûl*'ü şerh edeceğini, daha sonra da *el-Gâyetü'l-kusvâ* içinde bir şerh yazacağını belirtmektedir.¹¹⁹ *Minhâcü'l-vusûl* üzerine kaleme alınan şerhlerin en iyisi olduğu kaydedilen kitabın İstanbul kütüphanelerinde ve başka kütüphanelerde çok sayıda nüshasının mevcut olduğu kayıtlarda yer almaktadır.¹²⁰

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 4006 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 125 varak, 29 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi 824 (H)-1421 (M) olarak kaydedilmiş. Nesih yazı özelliğine sahip 26.5x17.5, 18x10.5 ölçüsünde, dış kaplaması da deridir. Eser "Kâle", "ekülû" formatında kırmızı mürekkeple yazılmıştır. "Fasıl" ve "kitâbü'l-bâb" kelimeleri de harfler uzatılarak yazıldığı için başlık olduğu fark edilmektedir. Metnin kenarındaki boşluklara müstensih tarafından açıklamalar yazılmış ve bu açıklamaların genelinde üçgen şeklinde olması dikkat çekmektedir. Bazı cümle ve kelimelerin altı ve üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Kitabın ilk sayfasında karışık şekilde tüm yönlerde doğru yazılar bulunmaktadır.¹²¹ Metnin kenarındaki bazı açıklamalara külli kaideler yazılmıştır.¹²² Eserin İstanbul Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Koleksiyonu nr. 623'te kayıtlı bir nüshası daha bulunmaktadır.

1.1.1.16. Zeylaî (öl. 743/1343)

Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârîî ez-Zeylaî Osmanlı âlimidir. Farklı kaynaklarda nisbesi Ebû Amr diye bilinmektedir. Doğduğu yer olarak zikredilen Zeyla, Kızıldeniz'in kıyı kesiminde bir limandır. Afrika'nın doğusu ile güney tarafında İslam'ın ilk yayılmaya başladığı önemli ticaret merkezlerinden bir tanesidir. Zeylaî 705 (1305-06) tarihinde Kahire'ye gelmiş, burada fıkıh, nahiv ve ferâizde ilim tahsil etmiştir. Zeylaî'nin (öl. 743/1343)

¹¹⁹ Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifin*, 1/649; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 2/289, 354; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/126; Özcan, "İbrî", 21/371-372.

¹²⁰ İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah Efendi, nr. 544, 545, Kılıç Ali Paşa, nr. 309, Yenicami, nr. 342, Turhan Vâlide Sultan, nr. 89, Damad İbrâhim Paşa, nr. 470-471, Lâleli, nr. 772; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 623; Murad Molla, nr. 700; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 268; Fuad Sezgin, Brockelmann, GAL, 1, 533.

¹²¹ Burhânüddîn Abdullâh (Ubeydullâh) b. Muhammed b. Gânim el-Fergânî et-Tebrîzî el-İbrî, *Şerhu Minhâci'l-vusûl ila ilmi'l-usûl* (Sivas: Ziya Bey kütüphanesi, 4006), 5a.

¹²² İbrî, *Şerhu Minhâci'l-vusûl* (Sivas: Ziya Bey kütüphanesi, 4006), 83b.

talebeleri arasında Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî (öl. 762/1360) ve İbnu's-Sâîğ ez-Zümürüdî'nin (öl. 776/1375) isimleri geçmektedir. 743 tarihinde Ramazan ayında (Şubat 1343) Kahire'de ölen Zeylaî'nin (öl. 743/1343) cenazesi, Karâfe Kabristanı'na defnedilmiştir.¹²³

Eseri

Zeylaî'nin (öl. 743/1343) günümüze kadar ulaşan ve kendisini de itibarlı kılan tek kitabı *Tebyînü'l-hakâ'ik* olup Neseî'nin (öl. 710/1310) Hanefî literâtüründe meşhur eserlerinden birisi olarak kabul edilen *Kenzü'd-dekâ'ik*'in üzerine kaleme alınmış çok mühim şerhi olarak bilinir.¹²⁴

Tebyînü'l-hakâ'ik Şerhu Kenzü'd-dekâ'ik

Hâfîzüddin en-Neseî'nin (öl.710/1310) *Kenzü'd-dekâ'ik* isimli kitabının şerhi olup âlimler nezdinde meşhur bir eserdir. Ebû Hanîfe ve öğrencileri yanında daha sonraki Hanefî âlimlerinin görüşleri de yer alan kitapta zaman zaman İmâm Şâfî'nin görüşlerine de yer verilir.¹²⁵ Zeylaî (öl. 743/1343), *Kenzü'd-dekâ'ik*'in tüm fıkıh konularını içerisinde taşıdığına işaret ettikten sonra kendisi de bu kitaba orta seviyeli bir şerh kaleme alıp kapalı olan görüşlerini ve hükümlerin illetlerini açıklığa kavuşturmuştur. Fırûya ait farklı misallerle meseleleri ayrıntılı bir şekilde ele almak istediğini ve kitapta bulunan incelikleri göstermeyi amaçladığı için şerhine *Tebyînü'l-hakâ'ik* ismini koyduğunu zikreder. İlk devirlerden bu zamana meşhur kabul edilen ve Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak öğretilen kitap çağımızda da mühim bir başvuru kitabıdır. Zeylaî (öl. 743/1343) kitabında Hanefî fakihlerinin yanında başta İmâm Şâfî (öl. 204/820), Mâlik (öl. 179/795), Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855), İbn Ebû Leylâ (öl. 83/702), İbrâhim en-Nehaî (öl. 96/714), İkrime el-Berberî (öl. 105/723), Hasan el-Basrî (öl. 110/728), Zührî (öl. 124/742), İbn Şübrûme (öl. 144/761), Evzâî (öl. 157/774) gibi müçtehitlerle beraber Şîa, Zâhirîler ve

¹²³ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 41; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 115; Necmettin Kızılkaya, "Zeylaî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 44/354-355; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 132.

¹²⁴ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 41; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 115; Kızılkaya, "Zeylaî", 44/354-355; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 132.

¹²⁵ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 41; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 115; Kızılkaya, "Zeylaî", 44/354-355; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 132.

Hâricîler'in görüşlerine de yer ayırmıştır. Ele aldığı meselelerde Hanefî mezhebine ait görüşünün tutarlı oluşunu naklî ve aklî kanıtlarla ortaya koymayı amaçlamıştır.¹²⁶

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 4024 demirbaş numarasıyla kaydedilen eserin birinci cildidir, 232 varak, 27 satır olup, Arapça yazılmıştır. 888 (H)-1483 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli nesih olup, 27x17, 21x12.5 ölçüsünde cilt kaplaması da deridir.¹²⁷ Kütüphanede eserin 8965 numarasında bir nüshası daha olduğu tespit edilmiştir. Eserin ilk konu başlığı kitâbü't-tahâre, son konu başlığı kitâbü'n-nikâh'dır. Giriş bölümünde içindekiler kısmı liste şeklinde altına sayfa numarası verilerek yazılmıştır. "Kâle", "kâvlühû", "fasıl" ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Kırmızı mürekkep ile altı çizili kelimeler bulunmaktadır. Metnin kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür.¹²⁸ Nuruosmaniye Yazma Eserler Ktp., nr. 1610, nr. 1611 demirbaş numaralarında başka kütüphanede farklı nüshaları bulunmaktadır.

1.1.1.17. Sadruşşerîa (öl. 747/1346)

Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullâh b. Mes'ûd b. Tâcüşşerîa Ömer b. Sadruşşerîa el-Evvel Ubeydullâh b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Buhârî Hanefî mezhebine mensuptur. Büyük bir ulemâ ailesine mensup olup babası ve dedesinden ders almıştır. Farklı modern çalışmalarda büyük ihtimalle yaşadığı bölge dikkate alınarak aslının Türk olabileceği ifade edilmişse de kaynaklarda geçen nesep silsilesi soyunun sahâbeden olan Ubâde b. Sâmî el-Ensârî'ye kadar dayandığını göstermekte ve bundan ötürü Ubâdî, bu sahâbînin torunu Mahbûb b. Velîd'den dolayı Mahbûbî nisbeleriyle anıldığı kaydedilmektedir.¹²⁹ Hâce Muhammed Pârsâ'da (öl. 822/1420) soyunun babasına nisbeten Mahbûb'a, annesine nisbeten Hz. Ömer'e (r.a) dayandığını belirtilmektedir. Anne ve babasının da büyük bir ulemâ ailesine mensub olduğunu gösteren şeceresini nakleder. Sadrüşşerîa tefsir, hadis, kelâm, fıkıh usulü, fıkıh gibi ilimlerin yanında belâgat, felsefe, astronomi ve tabiat ilimlerinde de geniş bir bilgiye sahip olduğunu nakleder. Kitapları ve görüşleriyle etki sahasını günümüze

¹²⁶ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 115; Kızılkaya, "Zeylâî", 44/354-355; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 132.

¹²⁷ Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârî ez-Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik Şerhu Kenzü'd-dekâik* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 4024), 1a-232b.

¹²⁸ Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâik Şerhu Kenzü'd-dekâik* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 4024), 1a-232b.

¹²⁹ Sezai Bekdemir, *Sadrüşşerîa es-Sânî'nin Hukukuçuluğu (et-Tavzih fî halli gavâmizi't-Tenkih Adli Eseri Bağlamında)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 70.

kadar sürdürme gelmiş, kendisi hakkında çağdaşları ve daha sonraki birçok ulemâ nazarında övgüyle bahsedilmiştir.¹³⁰ Ubeydullah adını taşıyan büyük dedesi de Sadrüşşerîa diye tanındığından dedesinin lakabına “Ekber” veya “Evvel”, kendi lakabına ise “Asgar” veya “Sânî” sıfatları eklenmiştir.¹³¹ Kendisinden Muhammed b. Mübârekşah el-Mantıkî (öl. 784/1383), Alaeddin Ali el-Esved (öl. 800/1397), Ebû Tâhir Hâfızüddin Muhammed b. Muhammed et-Tâhirî (öl. 822/1420) gibi âlimler ders almıştır.¹³² Hanefî-Mâturîdî ekolünün önde gelen temsilcilerindendir. Sadrüşşerîa, 747/1346 yılında Buhâra’da vefât etmiştir.¹³³

Eserleri

Sadrüşşerîa’nın usûl-i fıkıh ve fıkha dair eserleri şunlardır: *Tenkîhu’l-usûl*,¹³⁴ *et-Tavzîh fî halli gavâmizi’t-Tenkîh*, *Şerhu’l-Vikâye*, *en-Nukâye muhtasarü’l-Vikâye*.¹³⁵

et-Tavzîh fî halli gavâmizi’t-tenkîh

Sadrüşşerîa fıkıh usûlü alanında önce *Tenkîhu’l-usûl*’ü kaleme almış, ardından *et-Tavzîh fî halli gavâmizi’t-Tenkîh* adlı şerhini kaleme almıştır. Bu şerhi asıl metin ile bir bütünlük arzettiğinden dolayı daha sonraki müellifler şerhi metinle bütünleşik gibi düşünerek ona şerhler yazdıkları görülmektedir. Sadrüşşerîa’nın, *Tenkîhu’l-usûl*’ünde bir kısım yeni fikirler ileri sürmekle beraber kitabın şerhi olan *et-Tavzîh*’te kendine ait görüşlerini daha kapsamlı şekilde aktarmıştır. Müellif orjinal görüşlerini ifade ederek, bu görüşlerin şahsına ait olduğunu beyan etmiştir.¹³⁶

¹³⁰ Ziriklî, *el-A’lâm*, 4/198.

¹³¹ İbn Kutluboğa, *Tâcü’t-terâcim*, 40; Leknevî, *el-Fevâ’idü’l-behiyye*, 109-112; Ziriklî, *el-A’lâm*, 4/354; Şükrü Özen, “Sadrüşşerîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/427; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 241-242; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri* 132.

¹³² İbn Kutluboğa, *Tâcü’t-terâcim*, 40; Leknevî, *el-Fevâ’idü’l-behiyye*, 109-112; Ziriklî, *el-A’lâm*, 4/354; Özen, “Sadrüşşerîa”, 35/429; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 133; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 241-242; Bekdemir, *Sadrüşşerîa Hukukuçuluğu*, 75.

¹³³ İbn Kutluboğa, *Tâcü’t-terâcim*, 40; Leknevî, *el-Fevâ’idü’l-behiyye*, 109-112; Ziriklî, *el-A’lâm*, 4/354; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 241-242; Ziriklî, *el-A’lâm*, 4/198; Özen, “Sadrüşşerîa”, 35/429; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 133.

¹³⁴ Bekdemir, *Sadrüşşerîa es-Sânî’nin Hukukuçuluğu*, 127.

¹³⁵ Leknevî, *el-Fevâ’idü’l-behiyye*, 109-112; Bağdâdî, *Hediyetü’l-‘arifîn*, 1/649-650; Ziriklî, *el-A’lâm*, 4/198; Kehhâle, *Mu’cemü’l-müellifîn*, 2/355; Özen, “Sadrüşşerîa”, 35/ 427-431; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 133-134.

¹³⁶ Özen, “Sadrüşşerîa”, 35/ 427-431; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 133-134; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 241-242. Bekdemir, *Sadrüşşerîa es-Sânî’nin Hukukuçuluğu (et-Tavzih fî halli gavâmizi’t-Tenkîh Adlı Eseri Bağlamında)*, 128.

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3904 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup, 169 varak, 23 satırdan oluşmaktadır ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Nesih yazı özelliğine sahip 21x15, 15x8.5 ölçüsünde, dış kaplaması da kartondur.¹³⁷ Eser, Faslu'l- evveli'n-nas,¹³⁸ faslün fî bâbi't-tebdil,¹³⁹ erkanü's-sâlis fî'l-icmâ,¹⁴⁰ erkânü'l-erba' fî'l-kıyas,¹⁴¹ bâbü'l-ictihad¹⁴² ana başlıklarından ve kısmu's-sânî mine'l-kitab fî'l-hüküm, bâbü'n fî'l-hüküm,¹⁴³ bâbü'l-mahkûmun bih,¹⁴⁴ bâbü'l-mahkumün aleyh¹⁴⁵ alt başlıklarından oluşmaktadır. "Fasıl", "mesele" ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Ayrıca bazı cümle ve kelimelerin de altı kırmızı mürekkep ile çizilmiştir. Sayfa kenarındaki boşluklara müstensih tarafından açıklamalara yapılmıştır. Kütüphane kayıtlarında nüsha sehven 256 varak olarak kaydedilmiştir. Ancak yapılan incelemede eserin 174 varak olduğu tespit edilmiştir.¹⁴⁶ Kütüphanede eserin 104, 8973 demirbaş numaralarında kayıtlı iki nüshası daha bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Amasya Beyazıt İl H. Ktp., nr. 405, 407, 429, 465, 493, 984, 925, 1430, 1750; Erzurum İl H. Ktp., nr. 14001, 13993, 13985, 24000; Çorum Hasan Paşa İl H. Ktp., nr. 410, nr.1629, nr. 4386, nr. 4409, 4411, 4420, 4452/1. Bunlar dışında eserin diğer kütüphanelerde 120 civarında daha yazma nüshası bulunmaktadır.

Şerhu'l-Vikâye

Müellifin lakabıyla isimleşip Sadrü's-şerîa olarak da anılmakta olan bu kitap, dedesi Burhânüşşerîa Mahmûd'un kendisi için yazıya aldığı ve Hanefî mezhebinin dört temel fıkıh metninden birisi olan *Vikayetü'r-rivâye*'nin en bilinen şerhidir. Sadrüşşerîa daha evvel *en-Nukâye* ismiyle ihtisar ettiği bu kitabı oğlu Mahmûd'un talebi üzerine şerhini yapmaya başlamış, ancak onun ölümünden sonra Safer 743'te (Temmuz 1342) tamamlayabilmiştir. Medreselerde okutulan temel metinlerden bir tanesi haline gelen şerhin üzerine pek çok hâşiye, ta'lik ve

¹³⁷ Ubeydullah b. Mes'ud Sadruşşerîa, *et-Tavzîh fî Halli gavâmidi't-tenkîh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3904), 1a.

¹³⁸ Sadruşşerîa, *et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-tenkîh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3904), 90a.

¹³⁹ Sadruşşerîa, *et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-tenkîh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3904), 105b.

¹⁴⁰ Sadruşşerîa, *et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-tenkîh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3904), 110a.

¹⁴¹ Sadruşşerîa, *et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-tenkîh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3904), 117a.

¹⁴² Sadruşşerîa, *et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-tenkîh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3904), 146b.

¹⁴³ Sadruşşerîa, *et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-tenkîh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3904), 147b.

¹⁴⁴ Sadruşşerîa, *et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-tenkîh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3904), 155a.

¹⁴⁵ Sadruşşerîa, *et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-tenkîh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3904), 157b.

¹⁴⁶ Sadruşşerîa, *et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-tenkîh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3904), 1-174b.

risâle kaleme alınmıştır. Başlıca hâşiyeleri arasında; “Hüsâm Çelebi (öl. 683/1284), Hafîd et-Teftâzânî (öl. 792/1390), Fenârî Hasan Çelebi (öl. 891/1486), Kara Sinan (öl. 885/1480), Hayâlî (öl. 886/1481), Niksârî (öl. 901/1495), Yâkub Paşa, Ahîzâde Yûsuf Efendi (öl. 905/1500), Kara Kemal el-Karamânî (öl. 920/1514), Kutbüddin Merzifonî (öl. 935/1528), Amasyalı Hatibzâde Muhyiddin Mehmed Karabâğî (öl. 942/1532), İsmâüddin el-İsferâyînî (öl. 945/1538), Hâfiz-ı Acem (öl. 958/1551), Birgivî (öl. 981/1573), Şeyhülslâm Kadızâde Ahmed Şemseddin (öl. 988/1580), Hasan Kâfî Akhisârî (öl. 1024/1615), Abdülhay el-Leknevî (öl. 1848-1886) ve Salâh Muhammed Ebü'l-Hâcc'ın¹⁴⁷ yapmış olduğu çalışmalar zikredilebilir.”¹⁴⁸

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 4015 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça, 155 varak, 11 satır olup istinsah tarihi 820 (H)-1417 (M) olarak kaydedilmiştir. Nesih yazı özelliğine sahip 27x17.5, 20x12 ölçüsünde, dış kaplaması da deridir.¹⁴⁹ Eser kitâbü't-tahâre ile başlayıp kitâbü'l-vesâye konu başlığıyla sona ermektedir. “Fasıl” ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Kırmızı mürekkep ile altı çizili başka kelimeler de bulunmaktadır. Metnin altına ve kenarındaki boş yerlere müstensih tarafından sayfayı dolduracak şekilde açıklamalar yapılmıştır. Eserin baştan ilk varağı eksik olup bazı sayfaları yırtılmıştır.¹⁵⁰ Kütüphane kayıtlarına göre eserin 8965 demirbaş numarasında bir tane daha nüshası bulunmaktadır (ilk varağı eksik). Çeşitli kütüphanelerde eserin başka yazma nüshaları bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Amasya Beyazıt İl H. Ktp., nr. 261, 280, 281, 284, 285, 287, 288, 289, 290, 294, 303; Çorum Hasan Paşa İl H. Ktp., nr. 1397, nr. 4183, nr. 4239, nr. 4290, nr. 4308 Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., Konya İl H. Ktp., nr. 295. Bu nüshalar haricinde 260'a yakın daha eser bulunmaktadır.

1.1.1.18. Bâbertî (öl. 786/1384)

Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî tanınmış Hanefî mezhebi fakihidir. 710 (1310) tarihinde Bayburt'ta dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklarda “Bâbertî” nisbesinin Bağdat yakınlarındaki Bâberta köyü

¹⁴⁷ *Münteha'n-nikâye 'alâ Şerhi'l-Vikaye*, Amman 2006.

¹⁴⁸ Özen, “Sadrüşşeria”, 35/ 427-431; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 133-134. Bekdemir, *Sadrüşşeria'nın Hukukuçuluğu*, 129.

¹⁴⁹ Ubeydullah b. Mes'ud Sadrüşşeria, *Şerhu'l-Vikâye* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 4015), 1-a.

¹⁵⁰ Sadrüşşeria, *Şerhu'l-Vikâye* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 4015), 1a-155b.

ile alakalı olması yanlıştır. İlk tahsiline Anadolu’da başlamıştır. Halep’e gidip farklı hocalardan ders okumuştur. Ardından Kahire’ye gitmiş (740/1339-1340) burada, Ebû Hayyân el-Endelüsî (öl. 745/1344), Mahmud b. Abdurrahman el-İsfahanî (öl. 749/1349), Kâkî (öl. 749/1348) ve İbn Kudame el-Makdisî (öl. 773/1372) gibi âlimlerden ders almıştır.¹⁵¹ Fıkıh ilminde hocası olan Kâkî (öl. 749/1348) vasıtasıyla İmam Ebû Yûsuf’a kadar uzanan bir ilim silsilesi içerisinde zikredilir. Fıkıh, hadis, kelam ilimlerine, bununla birlikte Arap dili ve edebiyatında kitap yazacak derecede ehil olan Babertî (öl. 786/1384), içerisinde Seyyid Şerîf el-Cürcânî (öl. 816/1413), Bedreddin Simavî (öl. 823/1420) ve Molla Fenârî (öl. 834/1431) gibi meşhur âlimlerin de olduğu çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. Şahsına defalarca yapılan kadılık tekliflerini geri çevirmesine karşın devlet idarecileriyle sıkı ilişkiler kurmuş, Sultan Berkuk ve Emîr Şeyhu’dan büyük ilgi ve hürmet görmüştür. Sonunda Emir Şeyhu’nun, inşa ettirdiği hânkâhın (Şeyhüniyye) meşihatlığına vazifelendirilmiş ve hayatının sonlarına kadar burada eğitim-öğretimle uğraşmıştır. 19 Ramazan 786’ da 4 Kasım 1384 vefât ettiğinde de cenazesi bu hânkâha gömülmüştür. Aynı zamanda Bayburt bölge halkı mezarının Aşağıkırzı (Bayburt) köyünde olduğunu söylemektedir.¹⁵²

Eserleri

Bâbertî’nin (öl. 786/1384) fıkıh ve fıkıh usûlüne dair eserlerinden bazıları şunlardır: “*el-inâye, Şerhu Menâri’l-envâr, el-İrşad fî şerhi’l-Fıkhi’l ekber, Şerhu Akideti Ehli’s-sünne ve’l-cemâa, şerhu’t-Telhis, Şerhu Vasiyyeti’l-İmâmi’l-A’zam, Telhisü’t-Telhis, Şerhu’s-Sirâciyye, et-Takrîr ‘alâ Usûli’l-Pezdevî, en-Nükud ve’r-rüdud fî şerhi Müntehe’s-sûl ve’l-emel fî ilmeyi’l-usûl ve’l-cedel, Tuhfetü’l-ebrâr fî şerhi Meşâriki’l-envâr fî’l-cem beyne’s-Sahihayn, Hâşiyetü’l-Keşşâf, Şeru Telhisi’l-Câmi’i’l-kebir, Şerhu Umdeti’l-akâ’id li’n Neseî; el-Maksad fî’l-keîâm*”.¹⁵³

¹⁵¹ Arif Aytekin, “Bâbertî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/377-378; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 152-153.

¹⁵² İbn Kutluboğa, *Tâcü’t-terâcim*, 66; Leknevî, *el-Fevâ’idü’l-behiyye*, 195; Kehhâle, *Mu’cemü’l-müellifin*, 11/298-299; Suyûtî, *Buğyetü’l-vu’at* 103; Taşköprizâde, *Miftâhü’s-se’âde*, 2/269; Aytekin, “Bâbertî”, 4/377-378; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 152-153; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 274.

¹⁵³ İbn Kutluboğa, *Tâcü’t-terâcim*, 66; Leknevî, *el-Fevâ’idü’l-behiyye*, 195; Kehhâle, *Mu’cemü’l-müellifin*, 11/298-299; Suyûtî, *Buğyetü’l-vu’at* 103; Taşköprizâde, *Miftâhü’s-se’âde*, 2/269; Aytekin, Bâbertî, 4/377-378; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 152-153; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 274.

el-Înâye fî Şerhi'l-Hidâye

Mergînânî'nin (öl. 593/1196) kitabı *el-Hidâye*'nin mühim şerhlerinden bir tanesi olup ilk başta Sîgnakî'nin (öl. 714/1314) *en-Nihâye*'si olmak üzere farklı *el-Hidâye* şerhlerinden yararlanılarak yazılmıştır. Dil, gramer ve usûl-i fıkıh yönünden incelemelerin yapıldığı, delillerin açıklandığı kitapta yer yer farklı şârihler tenkitlere uğramıştır.¹⁵⁴ Sadî Çelebi (öl. 945/1539) ve Muhammed b. İbrahim ed-Dürurî'ye ait iki tane hâşiyesi bulunan kitabın farklı basımları yapılmıştır.¹⁵⁵

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 14229 demirbaş numarasıyla kaydedilen eser 340 varak, 33 satır olup Arapça kaleme alınmıştır. 1031 (H)-1622 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli Nesih olup, 30x21, 21x11 ölçüsünde cilt kaplaması da deridir. Kütüphanede eserin 3774, 4008 demirbaş numaralarıyla kayıtlı iki nüshası daha bulunmaktadır. Eser kitâbü't-tahâre¹⁵⁶ ve kitâbü'l-vakıf konu başlığından oluşmaktadır. "Kâle", "fasıl" ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Kırmızı mürekkep ile altı çizili kelimeler bulunmaktadır. Metnin altına ve kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür.¹⁵⁷ Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Ankara Millet Ktp., Adana İl H. Ktp., nr. 243, 245, 430, 624, 940, 1047, 1074, 1117, 1138; Amasya Beyazıt İl H. Ktp., nr. 226-1, nr. 236-1, nr.236-06, nr 236-07, 236-08; Çorum Hasan Paşa İl H. Ktp., nr.1324, nr. 4199, nr. 4200; Manisa İl H. Ktp., nr. 527, nr. 528, nr. 530, nr. 542, nr. 4457. Bu nüshalar dışında diğer ktüphanelerde 50 civarında eser bulunmaktadır.

1.1.1.19. Teftâzânî (öl. 792/1390)

Horasan bölgesinde yer alan Teftâzân kasabasında doğan Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî'nin doğum tarihi hakkında kaynaklarda hicrî 712 ve 722 olmak üzere iki farklı tarih gösterilmektedir.¹⁵⁸ Arap dili ve edebiyatı, kelâm, fıkıh, fıkıh usûlü ve mantık gibi ilimler başta olmak üzere pek çok ilim dalında bilgi sahibi olan Teftâzânî (öl.

¹⁵⁴ Aytekin, "Bâbertî", 4/377-378.

¹⁵⁵ Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'at* 103; Taşköprizâde, *Miftâhü's-se'âde*, 2/269; Aytekin, "Bâbertî", 4/377-378; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 152-153.

¹⁵⁶ Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî, *el-Înâye fî Şerhi'l-Hidâye* (Sivas: Kütüphanesi 14229), 5a.

¹⁵⁷ Bâbertî, *el-Înâye fî Şerhi'l-Hidâye* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi 14229), 1a-340b.

¹⁵⁸ Şükrü Özen, "Teftâzânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 25/299-308; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 158-159.

792/1390), Adudüddin el-Îcî (öl. 756/1355), Kutbüddin er-Râzî (öl. 766/1365) gibi âlimlerden ders almıştır. Teftâzânî'nin (öl. 792/1390) öğrencileri arasında Hüsameddin Hasan b. Ali el-Ebîverdî (öl. 816/1413), Burhaneddin Haydar el-Hafî el-Herevî (öl. 829/1426), Alâeddin Ali b. Musa er-Rûmî (öl. 841/1438), Lütfullah es-Semerkandî (öl. 860/1450), Şehâbeddin Muhammed el-Câcermî, Kara Dâvud gibi âlimler bulunmaktadır. Horasan, Mâverâünnehir ve Hârizm gibi çeşitli ilim merkezlerini dolaşan Teftâzânî (öl. 792/1390), Timur'un Hârizm'i ele geçirmesinden sonra onunla birlikte Semerkant'a gitmiş, burada büyük itibar görüp dersler vermiş, aynı şekilde Timur tarafından Semerkant'a getirilen Seyyid Şerîf el-Cürcânî (öl. 816/1413) ile burada tanışarak onunla ilmî münazaralarda bulunmuştur. Eserlerinde mezhebini açık bir şekilde beyan etmemesi, Şâfiî ve Hanefî mezheplerinde eser kaleme almış olması gibi sebeplerle bazı âlimlerce Hanefî, bazıları tarafından Şâfiî kabul edilmiştir. 792/1390 yılında Semerkant'ta vefât etmiş ve Serahs şehrine defnedilmiştir. Bazı kaynaklarda vefâtıyla ilgili hicrî 791 ve 793 tarihleri zikredilmektedir.¹⁵⁹

Eserleri

Teftâzânî'nin (öl. 792/1390) fıkıh ve fıkıh usûlüne dair eserlerinden bazıları şunlardır: *et-Telvîh ilâ keşfi hakâ'iki't-Tenkîh*, *Miftâhu'l-fıkh*, *Hâşiye 'alâ Şerhi Muhtasari'l-Müntehâ*, *Şerhu Telhîsi'l-Câmi'i'l-kebîr*.¹⁶⁰

Kitabü't-Telvîh

Kitabü't-Telvîh, Sadrüşşerîa'nın (öl. 747/1346) *Tenkihu'l-usûl* isimli eseri ve buna yazdığı *et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-Tenkîh* isimli metni üzerine kaleme alınan bir hâşiyedir. Literatürde kısaca *et-Telvîh* diye atıfta bulunulan esere müellif diğer kitaplarında *Şerhu't-Tenkîh* ismiyle çeşitli atıfta bulunmuştur.¹⁶¹ Müellif eserin yazımını 29 Zilkade 758 (13 Kasım 1357) yılında Tûs şehrine bağlı Gülistânîtürkistan köyünde tamamlamıştır. Teftâzânî (öl. 792/1390) *et-Telvîh*'in asıl kaynaklarını oluşturan metinlerin isimlerini mukaddimede içinde birer kelime ile kaffiyeli bir şekilde vermektedir. Sadrüşşerîa'nın dünyada iken gerek metin gerekse

¹⁵⁹ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 135; Ziriklî H, *el-A'lâm*; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 3/849; Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'at*, 2, 285; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 278; Özen, "Teftâzânî", 25/304-308; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 158-159.

¹⁶⁰ Özen, "Teftâzânî", 25/304-308; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 158-159. Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 135; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/219; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 3/849; Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'at*, 2/285; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 159-161; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 278.

¹⁶¹ Özen, "Teftâzânî", 25/304-308.

şerh üzerinde bazı değişiklikler yaptığı kaydedilmektedir. Teftâzânî (öl. 792/1390) bu kitabını yazarken söz konusu bazı değişikliklere atıfta bulunduğu görülmektedir. Mesela Sadrüşşerfî'ya yöneltilen eleştiriler sebebiyle *et-Telvîh* özellikle Hanefî ilim çevresinde büyük ilgi görmüş, ortaya koyduğu tartışmalardan dolayı daha sonraki usûl-i fıkıh literâtürüne esaslı etki etmiştir.¹⁶² Teftâzânî'nin *et-Telvîh*'i Kadı Burhâneddin (öl. 800/1398), Şehâbeddin Mercânî (öl. 1818/1889) ve Nûrullah el-Hârizmî gibi pek çok müellif tarafından şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. Teftâzânî'nin (öl. 792/1390) *et-Telvîh*'i üzerine başka müellifler tarafından çoğu yarım kalmış hâşiye ve ta'lik çalışmaları mevcuttur.¹⁶³ Hâşiye kaleme alanların başlıcaları şunlardır: Kadı Burhâneddin (öl. 800/1398), Seyyid Şerîf el-Cürcânî (öl. 816/1413), Hızır Şah b. Abdülatif Menteşevî (öl. 853/1449), Hayâlî Musannifek (öl. 875/1470), Ali Kuşçu (öl. 879/1474), Molla Hüsrev (öl. 885/1480), Alâeddin et-Tûsî (öl. 887/1482), Ebü'l-Kasım es-Semerkindî (öl. 888/1483), Fenârî Hasan Çelebi (öl. 891/1486), Nizâmeddin Osman b. Abdullah el-Hıtâî (öl. 901/ 1496), Hafîdû't-Teftâzânî Seyfeddin Ahmed b. Yahyâ el-Herevî (öl. 916/1510), Kemalpaşazâde (öl. 940/1534), Seydî Ahmed b. Abdullah el-Kırîmî (öl. 999/1591) ve başka âlimler hâşiye kaleme almışlardır".¹⁶⁴

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3996 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 168 varak, 13 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Nesih yazı özelliğine sahip 25x16, 15x8.5 ölçüsünde, dış kaplaması da deridir. Eserin 1a kısmında sahibinin Kâşif Ahmed Ağa olduğu yazılmıştır.¹⁶⁵ Eserin ilk konu başlığı kitâbü't-tahâre, son konu başlığı kitâbü'l-ferâiz'dir. "Fasıl" ve "bâb" başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Kırmızı mürekkep ile üstü çizili kelimeler bulunmaktadır. Ayrıca bazı harflere hareke verilmesi dikkat çekmektedir. Eserin son varığı eksiktir.¹⁶⁶ Metnin altına ve kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Sayfa kenarları tahrip olduğundan kenarlara yapılan açıklamalar okunamamaktadır.¹⁶⁷ Kütüphane kayıtlarına göre 3996 demirbaş

¹⁶² Özen, "Teftâzânî", 25/304-308.

¹⁶³ Demir, "Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fıkıhla ilgili Kitaplar ve Risaleler", 1/2, (2018), 194.

¹⁶⁴ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 135; Zirikî Hayrettin, *el-A'lâm* 8/113; Suyûtî, *Buğyetü'l-vu'at*, 391; Özen, "Teftâzânî", 25/304-308; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 159; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 278.

¹⁶⁵ Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî, *Kitabü't-Telvih* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3996), 1a-168b.

¹⁶⁶ Teftâzânî, *Kitabü't-Telvih* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3996), 169b.

¹⁶⁷ Teftâzânî, *Kitabü't-Telvih* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3996), 168b.

numaralı *Kitabü't Telvîh* müellifi Muzaferüddin İbnü's-Sââtî (öl. 692/1295) olarak kaydedilmiş, ancak incelememiz sonucunda Teftâzânî'ye (öl. 792/1390) ait olduğunu tespit ettik. Farklı kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Ankara Millet Ktp., Adana İl H. Ktp., nr. 171, nr. 174, nr. 323, 886; Amasya Beyazıt İl H. Ktp., nr. 226, nr. 399/1, 399/2, 400, 401, 402, 406, 542, 1256, 1380; Süleymaniye Ktp., Aşirefendi, nr. 79.

1.1.1.20. İbn Melek (öl. 821/1418'den sonra)

Kaynaklarda İbn Melek veya İbn Ferište lakabıyla meşhurdur. Seyyid Bey, İbn Melek'in Türkistan asıllı ve kendisinin de büyük dedelerinden olduğunu, babasının Aydınogulları'nın Anadolu'ya davet etmeleri üzerine geldiklerini belirtmektedir.¹⁶⁸ Tire'de yaşayan İbn Melek (öl. 821/1418'den sonra), Aydınoglu Mehmed Bey (öl. 734/1334) tarafından burada inşa edilen medresede uzun seneler müderrislik faaliyetinde bulunmuş ve medrese onun ismiyle şöhret kazanmıştır.¹⁶⁹ Özellikle hadis, fıkıh, usûl-i fıkıh ilimlerinde döneminin önde olan âlimlerinden bir tanesi olan İbn Melek (öl. 821/1418), Timur'un Tire'ye gelmesi esnasında yanında olan Seyyid Şerîf el-Cürcânî (öl. 816/1413), ile bizzat görüşmüş, geniş ilmi birikim ve kültürüyle kendisine çok büyük hayranlık duymuştur. Vefâtıyla ilgili olarak kaynaklarda farklı tarihler verilmiş olup, Tire ilçesindeki Necip Paşa Kütüphanesi'ndeki (nr. 200) müellif hattı *Şerhu Menâri'l-envâr* isimli kitabın 821/1418 senesinde yazıldığı göz önüne alınırsa İbn Melek'in bu yıldan sonra öldüğü anlaşılmaktadır.¹⁷⁰

Eserleri

İbn Melek (öl. 821/1418) farklı sahalarda çok sayıda kitap yazmıştır. Özellikle de Osmanlı ilim medreselerinde ders kitabı olarak okutulan *Menârü'l-envâr* ve *Meşâriku'l-envâr* şerhleriyle birlikte *Mecma'u'l-bahreyn* şerhinin Türkiye'deki kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshasının bulunduğu kaydedilmektedir. Bazı eserleri, yine İbn Melek lakabıyla tanınan oğlu

¹⁶⁸ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 107-108; Bağdâdî, *Hediyetü'l-'arîfîn*, 1/617; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/59; Kehhâle, *Mu'ucemü'l-müellifîn*, 2/215; Mustafa Baktır, "İbn Melek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/175-176; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 301.

¹⁶⁹ Taşköprizâde, *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*, 30; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/349. Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 301.

¹⁷⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/349; Baktır, "İbn Melek", 20/175-176; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 167.

Muhammed'in eserleriyle karıştırılmıştır. Fıkıh ve fıkıh usûlüne ait kitapları şunlardır: *Şerhu Menâri'l-envâr*, *Şerhu Mecma'i'l-bahreyn*, *Şerhu'l-Vikâye*.¹⁷¹

Şerhu'l-Menâr fî usûli'l-fıkh

Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin (öl. 710/1310) usûl-i fıkh'a ait muhtasar kitabının şerhidir. Eserde Hanefîler'in yanı sıra Şâfiî ve Mâlikî usul âlimlerinin görüşlerinden de bahsedilmiş, zaman zaman Neseî (öl. 710/1310) de eleştirilmiştir. Çok sayıda basılmış olan şerhin üzerine,¹⁷² bazı baskılarının kenar kısmında yer verilen Şerefeddin Yahyâ b. Karaca er-Ruhâvî (öl. 1000/1591), Radıyyüddin İbnü'l-Hanbelî (öl. 971/1563) ve Azmîzâde Mustafa Hâletî (öl. 1040/1631) hâşiyelerinden farklı Koca Hüsam Amâsî (öl. 961/1554) ve Kasım b. Kutluboğa da (öl. 879/1474) bir hâşiyeye kaleme almıştır.¹⁷³

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 9085/2 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 16 varak, 23 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Nesih yazı özelliğine sahip 18x13.5, 13x8 ölçüsünde, dış kaplaması yoktur.¹⁷⁴ Kütüphanede eserin 64 demirbaş numarasıyla kayıtlı bir nüshası daha bulunmaktadır. Eserin ilk konu başlığı bâbü'l-kıyas'dır. "Zâlike", bâb başlıkları ve bazı kelimelerin altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Sayfa kenarındaki boşluklara müstensih tarafından açıklamalar yapılmış olup eserin başındaki ve sonundaki varakları eksiktir.¹⁷⁵ Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: İstanbul Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 607, 608, 609, 610; İstanbul Millet Krp., Ali Emiri, nr. 479, 480, 481, 482, 483, 484.

1.1.1.21. İbnü'l-Hümâm (öl. 861/1457)

Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, Hanefî fakihidir. 790 (1388) tarihinde İskenderiye'de doğmuştur. Bu yıl 788 (1386) ve 789 olarak da kaydedilmektedir. Dedesinin dedesi Hüsâmeddin'e nisbeten İbnü'l-Hümâm künyesiyle tanınmıştır. Dedesi Abdülhamid ve büyük dedesi Mesud aslen

¹⁷¹ Taşköprizâde, *Şakâ'ik*, 30; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 107-108; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifin*, 1/617; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/59; Kehhâle, *Mu'ucemü'l-müellifin*, 2/215; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/349; Baktır, "İbn Melek", 20/175-176; Recep Cici, "Osmanlı Hukuk Düşüncesini Etkileyen Başlıca Kaynaklar", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/1 (Ocak 1999), 221-222; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 167-168.

¹⁷² İstanbul 1292, 1306, 1307, 1308, 1314, 1315, 1316, 1317, 1319

¹⁷³ Baktır, "İbn Melek", 20/175-176; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 167.

¹⁷⁴ İbn Melek, *Şerhu'l-Menâr fî usûli'l-fıkh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9085/2), 1a-16b.

¹⁷⁵ İbn Melek, *Şerhu'l-Menâr fî usûli'l-fıkh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9085/2), 1a-16b.

Sivaslı olup burada kadılık vazifesinde bulunmuşlardır. İlk tahsilini babasının yanında alan İbnü'l-Hümâm (öl. 861/1457), on yaşındayken babasının vefâtının ardından anneannesinin sahiplenmesi ile yetişmiş, onunla beraber Kahire'ye gidip Şehâbeddin el-Heysemî'den (öl. 807/1405) Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiş, İbnü'z-Zerâtî ve Zeynüddin Abdurrahman et-Tefehnî'den kıraat ilmi okumuştur. Bir müddet sonra İskenderiye'ye dönüp burada eğitimini sürdürmüş, daha sonra yeniden gittiği Kahire'de uzun yıllar kalmıştır. İlim tahsil ettiği hocaları arasında zikredilen isimler şunlardır: Başta Kariühidâye (öl. 829/1426) olmak üzere İbnü's-Şihne (öl. 815/1412), Muhammed b. Ahmed el-Bisâtî (842/1439), İbn Hacer el-Askalânî (öl. 852/1449), İbnü'l-Mecdî (öl. 850/1447), Bedreddin el-Aynî (öl. 855/1451), Cemâleddin Yûsuf b. Muhammed el-Humeydî, Bedreddin Mahmûd b. Muhammed el-Aksarâyî (öl. 899/1493), Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ebû Bekir İbn Cemâa ve Kemâleddin eş-Şümunnî'dir.¹⁷⁶ Farklı mezheplere mensup ulemâdan tefsir, kelâm, hadis, mantık, Arap dili ve edebiyatı, fıkıh ve usûl-i fıkıh dersleri okumuştur. Kendisinden çok yararlandığı hocası Abdurrahman et-Tefehnî (öl. ?) ile beraber Kudüs'e, usûl-i fıkıh dersi okuduğu Ebü'l-Velîd İbnü's-Şihne (öl. 815/1412), ile beraber 814 (1411) tarihinde Halep'e gidip bir müddet bu yörelerde öğrenimini devam ettirdikten sonra yeniden Kahire'ye dönmüştür. Talebelik senelerinde farklı sorunlar ve hastalıklarla karşılaşan İbnü'l-Hümâm öğrenimini tamamladıktan hemen sonra ilim öğretmekle meşgul olmuş, 829 (1425-26) tarihinde el-Melikü'l-Eşref Barsbay'ın kurduğu Eşrefiyye Medresesi'ne müderris olarak vazifelendirilmiştir. 18 Şâban 833'te (12 Mayıs 1430) kendi talebiyle ayrılana kadar bu vazifeyi devam ettirmiştir. Bu arada Mansûriyye ve Kubbetü Sâlih medreselerinde ders okutmuştur. İbnü'l-Hümâm'ın (öl. 861/1457) yetiştirdiği talebeleri içinde Takıyyüddin eş-Şümunnî (öl. 872/1468), İbn Kutluboğa (öl. 879/1474), İbn Emîru Hâc (öl. 879/1474), İbnü'l-Gars (öl. 894/1489), Sehâvî (öl. 902/1497), Kemâleddin İbn Ebû Şerîf (öl. 906/1500) ve İbnü'l-Kerekî (öl. 922/1516) gibi âlimlerin bulunduğu kaydedilmektedir. İbnü'l-Hümâm (öl. 861/1457) 7 Ramazan 861 (29 Temmuz 1457) yılında Kahire'de ölmüş, buraya defnedilmiştir.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Ferhat Koca, "İbnü'l-Hümâm", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/87-90; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 183-185.

¹⁷⁷ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 180; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 10/264; Taşköprizâde, *Miftâhü's-se'âde*, 2/272; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/134; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/351; Koca, "İbnü'l-Hümâm", 21/87-90; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 183-185; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 321.

Eserleri

İbnül Hümâm'ın (öl. 861/1457) fıkıh ve usûl-i fıkha dair eserleri şunlardır: *Fethu'l-Kadîr*, *et-Tahrîr fî ilmi'l-usûl*, *el-Müsâyere fî'l-akâ'idi'l-münciye fî'l-âhire*, *Zâdü'l-fakîr*, *Î'râbü kavlihî sallallahü aleyhi ve sellem*, *et-Terğib fî'l-kesb*, *Fîhristü Fetâvâ Kari'il-Hidâye*, *Es'ile ve ecvibe*, *Fetâvâ İbn Hümâm*, *İktidâ'ü'l-Hanefiyye bi's-Şâfi'iyye*, *Akide*.¹⁷⁸ İbnü'l-Hümâm'ın (öl. 861/1457) kaynaklarda bu eserleri haricinde, Muzafferüddin İbnü's-Sââtî'ye (öl. 692/1295) ait olan *el-Bedî'* isimli usûlü fıkıh eserine *Şerhu Bedî'i'n-nizâm (Îzâhu'l-Bedî)* ismiyle bir şerh kaleme aldığı geçmektedir.¹⁷⁹

Şerhu Fethu'l-Kadîr

Mergînânî'nin (öl. 593/1196) *el-Hidâye* isimli kitabının şerhidir. İbnü'l-Hümâm'ın (öl. 861/1457), hocası Kariülhidâye'den (öl. 829/1426) on dokuz yıl kadar *el-Hidâye* dersi aldıktan sonra 829 (1426) yılında telifine başladığı, fakat ölümüyle eksik kalan bu kitabına, “kitâbü'l-vekâle”den itibaren Kadızâde Ahmed Şemseddin (öl. 988/1580) *Netâ'icü'l-efkâr fî keşfi'r-rumûz ve'l-esrâr* ismiyle bir tekmile kaleme almıştır.¹⁸⁰ *el-Hidâye*'nin en mühim şerhlerinden bir tanesi olan ve özellikle hadislerin açıklanmasıyla dikkat çeken kitapta İbnü'l-Hümâm (öl. 861/1457) mezhepler içinde ihtilâflı metinleri kapsamlı şekilde eleştirmiş ve yalnızca Hanefî mezhebi içerisindeki ayrı içtihadlarda değil başka mezheplere ait görüşler arasında da seçimlerde bulunmuştur.¹⁸¹

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 8963 demirbaş numarasıyla kaydedilmiş kitap 426 varak, 27 satır, Arapça yazılmış olup, 860 (H)-1456 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli nesih, 22x13-11.5x8 ölçüsünde cilt kaplaması da kartondur. Eser, *Şerhu Fethu'l-Kadîr*'in ikinci cildi olup kitâbü'n-nikâh konu başlığı ile başlamaktadır. “Kâle”, “fasıl” ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Kırmızı ve siyah mürekkep ile altı çizili kelimeler bulunmaktadır. Metnin kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Sayfa numaraları

¹⁷⁸ Koca, “İbnü'l-Hümâm”, 21/87-90.

¹⁷⁹ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 180; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 10/264; Taşköprizâde, *Miftâhü's-se'âde*, 2/272; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/134; Koca, “İbnü'l-Hümâm”, 21/87-90; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 321; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 183-185.

¹⁸⁰ Koca, “İbnü'l-Hümâm”, 21/87-90; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 183-185.

¹⁸¹ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 180; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 10/264; Taşköprizâde, *Miftâhü's-se'âde*, 2/272; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/134; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 321; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/351; Koca, “İbnü'l-Hümâm”, 21/87-90; Özel, *Hanefî fıkıh Âlimleri*, 183-185.

metnin üst tarafına yazılmıştır.¹⁸² Diğer kütüphanelerde, Ankara Milli Ktp., Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, 1030 demirbaş numarası ile kayıtlı bir nüsha daha bulunmaktadır.

1.1.1.22. İbn Kutluboğa (öl. 879/1474)

Ebû'l-Adl Zeynüddin (Şerefüddin) Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah es-Sudûnî el-Cemâli el-Mısırî İbn Kutluboğa, Hanefî mezhebi fakihî, hadis âlimi ve biyografî yazarı olarak tanınmıştır. Türk asıllı olan İbn Kutluboğa 802 tarihinin Muharrem ayında (Eylül 1399) Kahire'de dünyaya gelmiştir. Allâme Kasım ve Kasım el-Hanefî olarak da bilinmektedir. Zerrâf lakabıyla tanınan babası Kutluboğa (öl. 879/1474) ise kendisini bizzat azat eden Sudun eş-Şeyhûnî'nin memlûklerinin kumandanı olarak tanınmıştır. Cemâlî ve Sudûnî künyesi de bu sebepten verilmiştir. İbn Kutluboğa çocuk yaşta babasını kaybetmiştir. Hayatını sürdürmek için bir müddet terzilikle uğraşmıştır. Ancak ilme karşı duyduğu hevesten dolayı tekrardan ders okumaya başlamıştır. Alaeddin Muhammed b. Muhammed el-Buhârî (öl. 802/1400), Kariülhidâye (öl. 829/1426), Şemseddin İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429), Şemseddin Muhammed b. Ahmed el-Bisatî (öl. 842/1439), Şerefeddin Mûsa b. Takıyyüddin el-Makrîzî (öl. 845/1442), İbn Hacer el-Askalanî (öl. 852/1449), Sa'deddin İbnü'd-Deyrî (öl. 867/1463), Ahmed es-Sübkî ve Tâceddin Ahmed b. Muhammed el-Ferganî gibi birçok âlimden ders almıştır. İbn Kutluboğa hocalarının saygısına mazhar olarak genç yaşında ders vermeye, fetva okumaya ve kitap kaleme almaya başlamıştır. Aynı zamanda birçok talebe yetiştirmiştir. Burhaneddin İbrahim b. Ömer el-Bikaî (öl. 885/1480), Ebû'l-Velîd Muhibbüddin İbnü's-Şihne (öl. 890/1485), İbnü'l-Aynî (öl. 893/1488), Sehâvî (öl. 902/1497), Hasan et-Tûlûnî (öl. 923/1517) ve Şemseddin es-Hatîb el-Cevherîdiye de tanınan Nûreddin İbnü's-Sayrafi (öl. 905/1500) ve onun talebelerindendir. Baybars Medresesi'ndeki hadis hocalığı ile Canıbek Medresesi şeyhliği gibi iki kısa zamanlı resmi vazifenin haricinde görev almamıştır. 4 Rebiüllahir 879 (18 Ağustos 1474) yılında Kahire'de ölmüştür.¹⁸³

Eserleri

¹⁸² Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethu'l-Kadîr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 8963), 1a-426b.

¹⁸³ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 99; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/162; Zirikî, *el-A'lâm*, 6/14; Talat Sakallı, "İbn Kutluboğa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/152-154; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 199-202; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 328-329.

İbn Kutluboğa'nın (öl. 879/1474) eserlerinden bazıları şunlardır: *Tâcü't-Terâcim*, *Mûcebâtü'l-ahkâm ve vâkı'âtü'l-eyyâm*, *Men ravâ an ebîhi an ceddih*, *Münyetü'l-elma'î fîmâ fâte min tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye li'z-Zeyla'î*, *Avâli'l-Leyss b. Sa'd*, *et-Ta'rîf ve'l-ihbâr bi-tahrîci ehâdîsi'l-İhtiyâr*, *Tahrîcü ehâdîssi'l-Pezdevî*, *Garîbü'l-Kur'ân*, *Şerhu'l-Müsâyere fî'l-akâ'idü'l-münciye fî'l-âhire*, *Reddû'l-kavli'l-hâ'ib fî'l-kadâ ale'l-ga'ib*, *Zehrû'l-bâsim fî sîreti Ebi'l-Kasım*, *Hâşiye alâ Şerhi'n-Nuhbe*, *Hâşiye alâ Fethi'l-muğîs*, *Hükmü'l-İslâm fî luhûmi'l-hayl*, *Risâletü'l-üsûs fî keyfiyyeti'l-cülûs*, *Şerhu Muhtasari'l-Menâr*, *el-Fetâva'l-Kasımiyye*, *el-Vâkı'ât*, *Tercümetü Zünnûn el-Mısrî ve avâli hadîsihi*, *Avâlî Ebî Ca'fer et-Tahâvî*, *Müsnedü Ukbe b. Âmir*, *Münteka min Münteka İbn Cârûd*, *Tertîbü's-sikât mine'r-ruvât*.¹⁸⁴

et-Tercih ve't-tashih ala Muhtasari'l-Kudûrî

Kudûrî'nin (öl. 428/1037) *el-Muhtasar* isimli kitabı üzerine yapılan bir çalışmadır.¹⁸⁵ 16 Şâban 868 (24 Nisan 1464) yılı müellif hattı nüshası Chester Beatty Library'de (nr. 5040) *Tashîhu'l-Kudûrî* ismiyle geçen kitap farklı kütüphane kayıtlarında *Şerhu müşkilâtü'l-Kudûrî*, *Tashîhu Muhtasari'l-Kudûrî*, *Hâşiye alâ Muhtasari'l-Kudûrî* isimleriyle de yer almaktadır. Eser, Mağribîzâde tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş olup¹⁸⁶ Şevket Kerâsnîş arcılığıyla Medine el-Câmiatü'l-İslâmiyye'de yüksek lisans tezi olarak basılmıştır.¹⁸⁷

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 15505 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan kitap 198 varak, 9 satır olup Arapça yazılmıştır. 860 (H)-1456 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli nesih olup, 22x13, 11.5x8 ölçüsünde cilt kaplaması da kartondur. Müstensih Muhammed b. Aybek b. Mevlâ Kutluboğa'dır. Eser, baştan 1 varak eksik olup ilk konu başlığı kitâbü't-tahâre, son konu başlığı kitâbü'l-ferâiz'dir. "Kâle", "fasıl" ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır, bazı yerlerde de sadece siyah koyu mürekkeple yazılmıştır. Kırmızı mürekkep ile altı çizili kelimeler bulunmaktadır. Metnin altına ve kenarındaki boş yerlere sayfada boş yer kalmayacak şekilde bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Sayfa kenarları

¹⁸⁴ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 99; Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/14; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/162; Sakallı, "İbn Kutluboğa", 20/152-154; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 199-202.

¹⁸⁵ Halep, *el-Mektebetü'l-Ahmediyye*, nr. 605, 606; Mektebetü Abdullah b. Abbas, Tâif, nr. 4/155; Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, nr. 22591/B; İstanbul, Süleymaniye Ktp., nr. 500.

¹⁸⁶ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 200.

¹⁸⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/162; Sakallı, "İbn Kutluboğa", 20/152-154; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 199-202.

yırtıldığı için bazı kelimeler okunamamaktadır.¹⁸⁸ Eserin son varlığında kunûtu duası yazılmıştır.¹⁸⁹ Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Ankara Millet Ktp., Elazığ İl H. Ktp., nr. 12/2, nr. 3313/2; Millet Ktp., Murad Molla, nr. 796; Manisa İl H. Ktp., nr. 488.

1.1.1.23. Kırımî (öl. 879/1474)

Ahmed b. Abdullah el-Kırımî Osmanlı âlimidir. Kırım'da Hâfizuddin el-Bezzâzî'den (öl. 827/1424) ve onun öğrencisi Şerefüddin b. Kemal el-Kırımî'den ders almıştır.¹⁹⁰ Sultan Murad Hudâvendigâr zamanında Anadolu'ya gelmiş, Merzifon medresesine müderris olmuştur. Yûsuf b. Cüneyd et-Tokadî (Ahîzâde) (öl. 905/1500) ondan ders almıştır. Fatih Sultan Mehmed Han'ın saygısına ve hürmetine mazhar olmuş, fazilet sahibi ve muhakkik ulemâ arasındadır. Fatih zamanında İstanbul'da vefât etmiştir. Mezarı Fatih civarında Molla Kestel Mescidi yanındadır.¹⁹¹

Eserleri

Kırımî'nin (öl. 879/1474) fıkıh ve usûl-i fıkha dair eserleri şunlardır: *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Akâidi'n-Nesefiyye, Şerhu Lübbi'l-elbâb, et-Telvîh ve el-Mutavvel'e*.¹⁹²

Hâşiyetü't-Telvîh

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 4009 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 250 varak, 27 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi 866 (H)-1462 (M)'dir. Nesih yazı özelliğine sahip 26.5x17.5, 19.5x13 ölçüsünde, dış kaplaması kartondur.¹⁹³ Eser bâb başlıklarıyla ayrılmamış düz yazı şeklinde yazılmıştır. "Kâvlehü" kelimesi kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Ayrıca bazı kelimelerin altına da rakamlar yazılmıştır. Metnin kenarındaki boşluklara bir takım

¹⁸⁸ Ebü'l-Adl Zeynüddin (Şerefüddin) Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah es-Sudûnî el-Cemâli, *et-Tercih ve't-tashîh ala Muhtasari'l-Kudûrî* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 15505), 1a-198b.

¹⁸⁹ İbn Kutluboğa, *et-Tercih ve't-Tashih ala Muhtasari'l-Kudûrî* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 15505), 198b.

¹⁹⁰ Kehhâle, *Mu'ucemü'l-müellifin*, 1/297; Taşköprizâde, *Şakâik*, 82-83; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 25; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/368-369; Bağdâdî, *Hediyetü'l-'arifin*, 1 /131; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 330; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 196.

¹⁹¹ Kehhâle, *Mu'ucemü'l-müellifin*, 1/297; Taşköprizâde, *Şakâik*, 82-83; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 25; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/368-369; Bağdâdî, *Hediyetü'l-'arifin*, 1 /131; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 330; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 196.

¹⁹² Kehhâle, *Mu'ucemü'l-müellifin*, 1/297; Taşköprizâde, *Şakâik*, 82-83; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 25; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/368-369; Bağdâdî, *Hediyetü'l-'arifin* 1/131; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 196. Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 330.

¹⁹³ Ahmed b. Abdullah el-Kırımî, *Hâşiyetü't-Telvîh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 4009), 1a-250b.

açıklayıcı notlar düşülmüştür. Sayfanın yarısı yırtılmıştır.¹⁹⁴ Atıf Efendi Yazma Eserler Kütüphanesi, 670 demirbaş numarasıyla kayıtlı bir nüsha daha bulunmaktadır.

1.1.1.24. Molla Hüsrev (öl. 885/1480)

Molla Hüsrev diye bilinen Muhammed b. Ferâmuz b. Ali, küçük yaşta babasının vefâtı sebebiyle eniştesi olan Hüsrev Bey'in yanında büyümüş, bu sebepten dolayı ona "Hüsrev kayını" lakabı takılmıştır. Bundan sonrada direk eniştesinin ismiyle anılmaya başlanmıştır. Osmanlı ulemâlarının en meşhurlarından olup Tokat yöresindeki Türkmenlerden Ersak kabilesine mensuptur.¹⁹⁵ Molla Hüsrev (öl. 885/1480), Bursa'da Molla Fenârî'nin (öl. 834/1431) oğlundan ve Bursa kadısı vazifesindeki Yûsuf Bâlî'den (öl. 895/1490),¹⁹⁶ Edirne'de Teftâzânî'nin (öl. 792/1390) öğrencisi Burhâneddin Haydar el-Herevî'den (öl. 829/1426) ders okumuştur.¹⁹⁷ Edirne'de Şah Melek ve Halebiyye medresesinde müderris olarak ilk görevine başlamış, daha sonra kazaskerlik görevine getirilmiştir. İstanbul'un ilk kadısı olan Hızır Bey'in (öl. 863/1459) ölümü üzerine İstanbul kadılığı vazifesine atanmış, aynı zamanda da Üsküdar ve Galata kadılıkları ile Ayasofya Medresesi müderrisliği görevini de yürütmüştür.¹⁹⁸ Molla Hüsrev (öl. 885/1480) bir davette, Molla Gürânî'ye (öl. 893/1488) devrin padişahının sağında, kendisine de solunda yer verileceğini duyması üzerine İstanbul'dan ayrılıp Bursa'ya gitmiştir. Zeyniler semtinde Hüsrev Medresesi ismiyle anılan bir medrese inşa ettirerek burada ders vermeye başlamıştır. Bir müddet sonra Fâtih Sultan Mehmed Han, Molla Hüsrev'i tekrardan İstanbul'a çağırarak onu İstanbul Müftülüğü görevine atanmıştır.¹⁹⁹ Talebeleri arasında Fenârî Hasan Çelebi (öl. 891/1486), Hasan b. Abdüssamed es-Samsûnî (öl. 891/1486),²⁰⁰ Yûsuf b. Cüneyd et-Tokâdî (öl. 905/1500), İsmail Kemâleddin Karamânî (öl. 920/ 1514), Zenbilli Ali Cemâlî Efendi (öl. 932/1526),

¹⁹⁴ Kırımî, *Hâşiyetü't-Telvîh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 4009), 214ab.

¹⁹⁵ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/339.

¹⁹⁶ Ferhat Koca, "Molla Hüsrev", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2005)30/ 252; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 203-205. Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 334-335.

¹⁹⁷ Taşköprizâde, *Şakâ'ik*, 70; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 184; Kehhâle, *Mu'ucemü'l-müellifin*, 3/584; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 334-335.

¹⁹⁸ Taşköprizâde, *Şakâ'ik*, 70-71; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 184; Kehhâle, *Mu'ucemü'l-müellifin*, 3/584; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 334-335.

¹⁹⁹ Taşköprizâde, *Şakâ'ik*, 71-72; Mehmed el-Edirnevî Mecdî Efendi, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik*, (Tercüme ve Zeyl-i Şakâik-i Nu'mâniyye, haz. Abdulkadir Özcan), (İstanbul: 1409/1989). 137-138.

²⁰⁰ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 184.

Molla Mehmed Manisalıoğlu gibi âlimler bulunmaktadır.²⁰¹ Fâtih Sultan Mehmed Han, Molla Hüsrev (öl. 885/1480) için “Zamanın Ebû Hanîfe’sidir” sözleriyle ona saygı ve hürmet göstermiştir. Aynı zamanda hattat olması sebebiyle kendi hattıyla birçok kitap yazmıştır.²⁰² Molla Hüsrev 885/1480 yılında İstanbul’da ölmüş, cenazesi Bursa’ya götürülüp Hüsrev Medresesi’ndeki hazireye defnedilmiştir.²⁰³

Eserleri

Molla Hüsrev (öl. 885/1480) farklı sahalarda eser kaleme almıştır. Tefsir, mantık, kelâm, Arap dili ve edebiyatı gibi alanlarda kitapları bulunan Molla Hüsrev’in fıkıhla ilgili altısı usûl, yedisi fûrûya dair olmak üzere toplam on üç eseri vardır. Fıkha dair eserlerinden bazıları şunlardır: *Mirkâtî’l-vusûl ilâ ‘ilmi’l-usûl*, *Düreru’l-hukkâm fî şerhi Gururu’l-ahkâm*, *Hâşiye ale’t-Telvîh*, *Hâşiye ‘alâ Hâşiyeti’l-Muhtasar li’s-Seyyid Şerîf*, *Ecvibe alâ Molla Gürânî*, *Şerhu Usûli’l-Pezdevî*, *Risâle fî’l-velâ*, *Ecvibe alâ es’ileti Alâeddin er-Rûmî*.²⁰⁴

Mir’âtü’l-usûl fî Şerhi Mirkâtî’l-vusûl

Molla Hüsrev (öl. 885/1480) ilk önce *Mirkâtü’l-vusûl ilâ ilmi’l-usûl*’ü yazmış, daha sonra anlaşılmasında ki zorluklar günyüzüne çıkınca bu kitabı *Mir’âtü’l-usûl fî şerhi Mirkâtî’l-vusûl* adıyla şerh etmiştir. Bir mukaddime ile iki kısımdan (maksad) meydana getirilen kitabın mukaddimesinde fıkıh ve usûl-i fıkıh tanımlarının açıklanması ardından usûl-i fıkıh konusu ve faydalarından bahsedilmiştir. Fıkhî hükümlerin delillendirilmesine tahsis olunan birinci kısım dört ana başlığa (rükün) ayrılmıştır. Sırasıyla kitap, sünnet, icmâ ve kıyastan bahsedilmiştir. Kitap ve Sünnetin ortak olan konularına kapsamlı şekilde yer verilmiştir. Önceki dinlere ait hükümlerin ve sahâbî kavillerinin hüccet olması hadiseleri sünnet başlığının sonunda, istihsan delili de kıyas konusunun içerisinde ve istishâb delili de bu başlığın son bölümünde ele alınmıştır. İkinci kısım hükümlerle alakalı olduğundan hüküm, hâkim, mahkûm bih ve ehliyet meselelerinin ayrıntılı

²⁰¹ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/339; Koca, “Molla Hüsrev”, 30/253; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 334-335; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 204.

²⁰² Taşköprizâde, *Şakâ’ik*, 71.

²⁰³ Taşköprizâde, *Şakâ’ik*, 72; Leknevî, *el-Fevâ’idü’l-behiyye*, 184; Ziriklî, *el-A’lâm*, 6/328; Kehhâle, *Mu’cemü’l-müellifin*, 3/584; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/339; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 334-335.

²⁰⁴ Taşköprizâde, *Şakâ’ik*, 72; Leknevî, *el-Fevâ’idü’l-behiyye*, 184; Bağdâdî, *Hediyyetü’l-‘arifin*, 2/211; Ziriklî, *el-A’lâm*, 6/328; Kehhâle, *Mu’cemü’l-müellifin*, 3/584; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 334-335; Cici, *Osmanlı Hukuk Düşüncesini Etkileyen Başlıca Kaynaklar*, 199-219; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/339; Koca, “Molla Hüsrev”, 30/253-254; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 204-205.

şekilde incelendiği mahkûmun aleyh konularını içeren dört temel başlığa ayrılmıştır. Kitabın sonucunda (hâtime) içtihad, özellikle içtihadta hata ve isabet meseleleri hakkında tartışılmıştır. Molla Hüsrev (öl. 885/1480) *Mir'âtü'l-usûl*'ün özelliklerini belirlerken, faydalandığı 28 usûl ve fîrû eserinin ismine işaret eden edebî bir üslûb kullanmıştır.²⁰⁵

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 193 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 253 varak, 27 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi 1211 (H)-1796 (M) olarak kayıtlıdır. Talik yazı özelliğine sahip 21.2x15, 16.4x9.1 ölçüsünde, dış kaplaması kartondur.²⁰⁶ Kütüphanede eserin 8900, 14440 demirbaş numaralarında kayıtlı iki nüshası daha bulunmaktadır. Eserde “fasıl” ve bâb başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Metnin alt satırında ve sayfa kenarındaki boşluklarda bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Metin kırmızı mürekkeple çerçeve içine alınmış olup, bazı kelimelerin alt tarafı kırmızı ve siyah mürekkeple çizilmiş, sayılarla numaralandırılmıştır. Ayrıca üst kısmına da sayfa numarası yazılmıştır.²⁰⁷ Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Ankara Millet Ktp., Adana İl H. Ktp., nr. 173, 353, 441, 522/1, 610, 954; Çorum Hasan Paşa İl H. Ktp., nr. 1598, nr. 4096, nr. 4434, nr. 2090/2, nr. 4089/1, nr. 4089/2, nr.4095/1. Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., Malatya Darende İlçe H. Ktp., nr. 471. Bu nüshalar haricinde 60 civarında daha eserin olduğu görülmektedir.

Şerhu Mirkâtü'l-vusûl fî ilmi'l-usûl

Eserin tam adı *Mirkâtü'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl* olup Molla Hüsrev (öl. 885/1480) tarafından kaleme alınmıştır. Oldukça muhtasar, sade ve güzel bir üslupla kaleme alınan eser, Osmanlı Devleti'ndeki medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur.²⁰⁸ Ziya Bey Kütüphanesi'nde 8891 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 223 varak, 23 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi 1015 (H)-1606 (M) olarak bilinir. Nesih yazı özelliğine sahip 19.5x13.5, 14x8 ölçüsünde, dış kaplaması yoktur. Müstensihî, Taha b. Salih ed-Dirî'dir.²⁰⁹ Eserde bâb başlıkları

²⁰⁵ Koca, “Mir'âtü'l-usûl”, 30/148; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 334-335.

²⁰⁶ Muhammed b. Ferâmuz b. Ali Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 193), 1a.

²⁰⁷ Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 193), 1a-253b.

²⁰⁸ Koca, “Mir'âtü'l-usûl”, 30/148; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, 1984, 22; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 334-335.

²⁰⁹ Muhammed b. Ferâmuz b. Ali Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 8891), 1a.

kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Metinlerin sayfa kenarındaki boşluklara bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Bazı kelimelerin alt tarafı kırmızı mürekkeple çizilmiştir.²¹⁰ Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Konya Bölge Yazma Eserler Ktp., Isparta Yalvaç İlçe H. Ktp., nr. 64/4; Kastamonu İl H. Ktp., nr. 1534/1, nr. 2530; İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Ktp., Hüseyinpaşa, 161.

Düreru'l-hukkâm fî Şerhi Gureru'l-ahkâm

Molla Hüsrev'in yazmış olduğu bu kitap, sade ve herkes tarafından anlaşılır hükümleriyle âdetâ maddeler şekline getirilmemiş bir kanun hüviyetine sahiptir. Kadılar tarafından uzun seneler resmî olmayan bir kanun kitabı gibi kullanıla gelmiştir. Molla Hüsrev (öl. 885/1480) gençliğinden itibaren İslâm hukuku ile ilgilenmiştir. Kadılık vazifesi esnasında bütün fıkıh eserlerini kapsayan böyle bir metni hazırlamaya niyet etmiş, karşılaştığı olaylar sebebiyle de hukuk melekesinin geliştiğini ifade ederek bütün bu tecrübeler sonucunda bir kadının ihtiyacına cevap verebilecek biçimde *Gureru'l-ahkâm*'ı yazmıştır. Müellif, bu eserini bizzat kendisi şerh ederek *Düreru'l-hukkâm fî şerhi Gureru'l-ahkâm* isimli kitabını yazmıştır. *Düreru'l-hukkâm*'ın telifine 12 Zilkade 877 (10 Nisan 1473) yılında başlamış ve kitabı 2 Cemâziyelevvel 883'te (1 Ağustos 1478) tarihinde bitirmiştir. Kitabın Fâtih Sultan Mehmed Han'a hediye olarak verilen nüshası da günümüze kadar korunarak gelmiştir.²¹¹

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 14342 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha 274 varak, 25 satır olup Arapça kaleme alınmış ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Bozuk rik'a yazı özelliğine sahip 35x21, 25x14 ölçüsünde, dış kaplaması deridir. Kütüphanede eserin 9090, 14445, 14446, 14447, 15564 demirbaş numaralarında beş nüshası daha bulunmaktadır. Eser kitâbü't-tahâre ve kitâbü'l-vesâye konu başlığı formatında yazılmıştır. "Kâle", "fasıl" ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Kırmızı mürekkep ile altı çizili kelimeler bulunmaktadır. Metnin altına ve kenarındaki boş yerlere sayfada yer kalmayacak şekilde bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Kitabın içerisinde metinden bağımsız olarak konulmuş bazı ek

²¹⁰ Molla Hüsrev, *Şerhu Mirkâtî'l-vusûl fî ilmi'l-usûl* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 8891), 1a-223b.

²¹¹ Ahmet Akgündüz, "Düreru'l-Hukkâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/ 27-28; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 334-335; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 204.

sayfalara rastlanılmaktadır. Bazı sayfaları da yıpranmış ve yırtılmıştır.²¹² Kütüphane kayıtlarında nüsha sehven 240 varak olarak kaydedilmiştir. Ancak yapılan incelemede eserin 274 varak olduğu tespit edilmiştir. Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Ankara Millet Ktp., Adana İl H. Ktp., nr. 11, 21, 14, 15, 26, 28, 217, 248, 257, 396, 496, 515, 613, 784, 841, 1472, 2284, 2799; Amasaya Beyazıt İl H. Ktp., nr. 360, nr. 370, nr. 376. nr. 378. Bu nüshaların dışında 260 civarında daha eser bulunmaktadır.

Hâşiye fî Havaşi'd-Dürer ve'l-Gurer

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3905 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 79 varak, 17 satır, Arapça yazılmıştır. 989 (H)-1581 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli talik olup, 21x13-13x6.5 ölçüsünde cilt kaplaması kartondur. Müstensihi, Muhammed b. Ömer el-Halebî (Çerkez)'dir. Eserin ilk konu başlığı kitâbü't-tahâre, son konu başlığı kitâbü's-salat olmak üzere iki bâb başlığından oluşmaktadır. "Kâle", "kâvlühû", "fasıl" ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Kırmızı mürekkep ile altı çizili kelimeler bulunmaktadır. Metnin kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür.²¹³

1.1.1.25. Fenârî Hasan Çelebi (öl. 891/1486)

Bedruddin Hasan Çelebi b. Mehmed Şah el-Fenârî er-Rûmî Fatih Sultan Mehmed dönemi Osmanlı âlimlerindendir.²¹⁴ Molla Fenârî'nin (öl. 834/1431) torunu, Muhammed Şah Fenârî'nin ise oğludur.²¹⁵ Dilci, fıkıh ve kelâm ulemâlarından. 840 (1436) tarihinde Bursa'da dünyaya gelmiştir. Asıl ismi "Bedreddin Hasan" olarak bilinir. Hocası Molla Gürânî'nin (öl. 893/1488) vasiyetini yerine getiren, Fâtih Sultan Mehmed Han'ın da Fenârî ailesini her daim koruyup gözettiği bilinmektedir. Hasan Çelebi öğrenimini Bursa Sultâniye Medresesi'nde Fahreddîn-i Acemî (öl. 865/1460), Molla Hüsrev (öl. 885/1480) ve Alâeddin Ali et-Tûsî (öl. 887/1482) gibi dönemin tanınmış âlimlerinin yanında tamamlamıştır.²¹⁶

²¹² Molla Hüsrev, *Düreru'l-hukkâm fî Şerhi Gureru'l-Ahkâm* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 8891), 1a-274b.

²¹³ Muhammed b. Ferâmuz b. Ali Molla Hüsrev, *Hâşiyetü'n fî Havaşi'd-Dürer ve'l-Gurer (Taharet ve Namaz Bahsi)* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3905), 1a-79b.

²¹⁴ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 64; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifin*, 1/288; Cemil Akpınar, "Fenârî Hasan Çelebi", 16/313-315; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 209-210; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 336.

²¹⁵ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 64; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifin*, 1/288; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/320; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 336.

²¹⁶ Akpınar, "Fenârî Hasan Çelebi", 16/313-315; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 209-210.

Hasan Çelebi kelâm, Arap dili, meânî, beyan, usûlü fıkıh ve aklî ilimlerde büyük başarılar göstererek genç yaşında ilmî birikimini ispatlayınca Edirne'deki Halebiye Medresesi'ne müderris olarak vazifelendirilmiştir. 870 (1465) tarihinde Şam'a, oradan da hac ifası için Mekke'ye gitmiştir. 875 (1470) yılında İznik Orhan Gazi Medresesi'ne atanmıştır. Buradaki hocalığı esnasında dedesinin talebeleri arasında gözde olan âlim ve zâhid Kutbüddinzâde Muhyiddin Mehmed Efendi'den (öl. 885/1480) de ilmi açıdan yararlanmıştır. II. Bayezid döneminin (1481-1512) ilk senelerinde emekli olan Hasan Çelebi, Bursa'ya taşınmış, yaşamının son devrini münzevi bir şekilde devam ettirmiştir. 891 (1486) tarihinde Bursa'da ölmüştür. Mehmed Süreyyâ Bey'in verdiği vefât yılı başka kaynaklarda geçen yıllara nisbetle gerçeğe en yakındır.²¹⁷

Eserleri

Hasan Çelebi'nin eserlerinden bazıları şunlardır: “*Hâşiye ‘ale’l-Mutavvel, Risâle fî beyânî’l-hâsıl bi’l-masdar, Hâşiye ale’l-Muhtasar fî’l-me’ânî, Hâşiye ‘alâ dîbâceti’ş-Şerhi’l-cedîd li’t-Tecrîd, Risâle fî âdâbi’l-münâzara, Hâşiye alâ Şerhi’l-Mevâkıf, Hâşiye alâ Hâşiyeti’l-Hayâlî alâ Şerhi’l-Akâ’id, Risâle fî’l-mebde’i’l-evvel, er-Red bi-ademi’l-illeti’t-tâmme, el-Metâlibü’l-âliye, Hâşiye ale’l-Keşşâf, Hâşiye alâ Tefsîri’l-Beyzâvî, Hâşiye alâ evâ’ili Şerhi’l-Vikâye*”.²¹⁸

Hâşiyetü’t-Telvîh fî Keşfî Hakâiki’t-Tavzîh

Teftâzânî'nin (öl. 792/1390) usûl-i fıkha ait *et-Telvîh* isimli kitabının hâşiyesidir. Ferâğ kaydına göre müellifin, 883 Ramazan ayında (Aralık 1478) telif etmeye başladığı 885 yılı Şâban ayının sonlarına doğru (Kasım 1480) eserini tamamladığı belirtilir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde müellifin kendi el yazması olan nüshası mevcuttur.²¹⁹ Bu kayda göre, kitabını daha Fâtih Sultan Mehmed Han hayatta olduğundan oğlu II. Bayezid'in adına kaleme aldığı bilgisinin hatalı olduğu görülmektedir.²²⁰ Çünkü bu nüshada kitabın herhangi bir kişiye ithafen yazıldığına

²¹⁷ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 64; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifîn*, 1/288; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/320; Akpınar, “Fenârî Hasan Çelebi”, 16/313-315; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 336; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 209-210.

²¹⁸ Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 64; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifîn*, 1/288; Akpınar, “Fenârî Hasan Çelebi”, 16/313-315; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 209-210.

²¹⁹ Bağdâdî Vehbî Efendi, nr. 381.

²²⁰ Taşköprizâde, *Şakâ'ik*, 186; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1, 496.

dair bir kayda rastlanılmamıştır. Kitap İstanbul’da 1284 (1867), Leknev (1292) ve Kahire’de 1322 (1904) tarihinde yayımlanmıştır.²²¹

Ziya Bey Kütüphanesi’nde 3809 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 340 varak, 27 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi 1098 (H)-1687 (M)’dir. Nesih yazı özelliğine sahip 20.2x15-15.5x8 ölçüsünde, dış kaplaması deridir. Eserde metnin kenarındaki boşluklara kırmızı mürekkep ile bâb başlıkları yazılmış, bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. “Kâvl” kelimesi kırmızı mürekkeple yazılmış olup, bazı cümle ve kelimelerin altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Kütüphane kayıtlarına göre eserin 3914/3 demirbaş numaralı bir nüshası daha bulunmaktadır.²²² Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Ankara Millet Ktp., Adana İl H. Ktp., nr. 148, nr. 460/2, nr. 668; Amasya Beyazıt İl H. Ktp., nr. 883, nr. 1031, nr. 1328, nr. 1426; Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp., nr. 1634/4, 3276, 4443/2. Bu nüshalar dışında başka kütüphanelerde 50 civarında daha eser bulunmaktadır.

1.1.1.26. İbnü’l-Aynî Abdurrahman b. Ebû Bekir (öl. 893/1488)

İbnü’l-Aynî diye tanınan Abdurrahman b. Ebû Bekir 837/1433 yılında Dımaşk’ta dünyaya gelmiştir. Hanefî mezhebinden olduğu bilinen İbnü’l-Aynî, nahiv, belagat ve usûl-i fıkıh ilimleriyle meşgul olduğu görülmektedir. Kaynaklarda hayatı hakkında yeterli bilgiye rastlanılmamıştır. 893/1488 senesinde Dımaşk şehrinde vefât etmiştir.²²³

Eseri

İbnü’l-Aynî’nin usûl-i fıkha ait *Şerhu’l-Menâr* isimli bir kitabı bulunmaktadır.²²⁴

Şerhu’l-Menâr fî’l-usûl

Ebû’l-Berekât en-Nesefî’nin (öl. 710/1310) *Menârü’l-envâr* isimli kitabının bir şerhidir. Ziya Bey Kütüphanesi’nde 3819 demirbaş numarası ile kayıtlı olan

²²¹ Akpınar, “Fenârî Hasan Çelebi”, 16/313-315; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 209-210.

²²² Fenârî Hasan Çelebi, *Hâşiyetü’t-Telvîh fî keşfi Hakâiki’t-Tavzîh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3809), 1a-340b.

²²³ Ziriklî, *el-A’lâm*, 3/300; Kehhâle, *Mu‘cemü’l-müellifin*, 2/85; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 343. Mustafa Ateş, “Bursa İnebey Kütüphanesi’ndeki Fıkıh Usulü Kitapları Üzerine Bir Araştırma” Bursa, 2005/78.

²²⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, 2/1825; Ziriklî, *el-A’lâm*, 3/300; Kehhâle, *Mu‘cemü’l-müellifin*, 2/85. Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 343.

nüsha Arapça yazılmış olup 98 varak, 21 satırdan oluşmaktadır ve istinsah tarihi 1027 (H)-1618 (M)'dir. Nesih yazı özelliğine sahip 19.6x12.2, 15.5x7.5 ölçüsünde, dış kaplaması deridir. Müstensihî, Mustafa b. Muhammed el-Fîlibevî'dir.²²⁵ Eserde bâb başlıkları metnin kenarındaki boşluklara yazılmıştır. Bazı cümle ve kelimelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiş olup sayfalar kırmızı mürekkep ile çerçeve içine alınmıştır.²²⁶ Çizilen kelimeler kırmızı mürekkepli nokta ile ayrılmıştır. Metnin kenarındaki ve altındaki boşluklara müstensih tarafından kırmızı mürekkeple açıklamalar yapılmıştır. Bazı kelimeler kırmızı mürekkep ile yazılmıştır, bunlar; "alâ", "min", "ilâ", "fî", "me'a", "kâble", "inde", "gayrî", "izâ" gibi kelimelerdir.²²⁷ Bursa İnebey Yazma Eser Ktp., nr. HC260; Manisa İl H. Ktp., 3089 demirbaş numarası ile kayıtlı bir nüsha daha bulunmaktadır.

1.1.1.27. Ahîzâde Yûsuf Efendi (öl. 905/1500)

Ahî Çelebi olarak tanınan Hanefî fakihidir. Sultan II. Bayezid dönemi âlimlerinden olup babasının ismi Cüneyd'dir. İlk başta Ahmed Kırîmî'den (öl. 879/1474), daha sonra da Sultan Bayezid'in hocası Molla Selâhaddin'den ve Molla Hüsrev'den (öl. 885/1480) tahsilini tamamlamıştır. Sırası ile Bursa Molla Hüsrev, Edirne Haceriyye (Taşlık), İstanbul Kalenderiyye ve Vezir Mahmud Paşa medreselerinde müderrislik vazifesinde bulunmuştur. Ardından Bursa Sultaniye Medresesi'ne ve buradan da Semâniye (Sahn-ı Semân) medreselerinden birisine görevlendirilmiştir.²²⁸ Bugün Fâtih Camii civarlarındaki Dârüşşafaka caddesinde yer alan Ahîzâde Camii'ni inşa ettirip eserlerini de buraya vakfeden Ahîzâde Yûsuf Efendi, Sahn Medresesi'nde müderrislik yaptığı zaman ölmüştür ve bu caminin hazîresinde medfundur. Ölüm yılı farklı kaynaklarda 902 (1497) ve 904 (1499) olarak kaydedilmiştir.²²⁹

Eserleri

Ahîzâde Yûsuf Efendi'nin (öl. 905/1500), kaynaklarda ismi geçen kitapları şunlardır: *Zahîretü'l-ukbâ fî Sadrişşerîati'l-uzmâ*, *Zübdetü't-ta'rîfât*, *Muhtasarı*

²²⁵ İbnü'l-Aynî Abdurrahman b. Ebû Bekir, *Şerhu'l-Menâr fî'l-usûl* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3819), 1a.

²²⁶ İbnü'l-Aynî, *Şerhu'l-Menâr fî'l-usûl* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3819), 37a-39a.

²²⁷ İbnü'l-Aynî, *Şerhu'l-Menâr fî'l-usûl* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3819), 1a-98b.

²²⁸ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 223-224.

²²⁹ Bağdâdî, *Hediyetü'l-'arifîn*, 2/563; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1227; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 226-227; Ziriklî, *el-A'lâm*, 9/296; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 13/286; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/463; Halit Ünal, "Ahîzâde Yûsuf Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/549; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 223-224.

(Müntehabü) Fetâvâ Kâdîhân, Ta'lîkat alâ Tefsîri'l-Beyzâvî, Terceme-i Ferâiz-i Sirâciyye, Hediyyetü'l-mühtedîn (Hidâyetü'l-mehdiyyîn) isimli matbu bir risâlesi mevcuttur.²³⁰

Zahîretü'l-ukbâ fî Sadrişşerîati'l-uzmâ

Ahîzâde'nin (öl. 905/1500) en meşur kitabı *Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi Sadrişşerîati'l-uzmâ* olarak bilinir. Tâcüşşerîa Mahmûd b. Ahmed'in (öl. 709/1309) *Vikayetü'r-rivâye fî mesâ'ili'l-Hidâye* isimli kitabına torunu Sadrüşşerîa es-Sânî Ubeydullah b. Mes'ûd'un kaleme aldığı şerhin hâşiyesi olan kitap, 891-901 (1486-1496) tarihleri arasında telif edildiği bilinmektedir. Değişik kütüphanelerdeki yazma nüshaları yanında Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'nde müellifin kendi hattıyla bir nüshası da bulunan (A. Rıza Karabulut, sütun 705) bu kitap, *Hâşiye-i Çelebi* olarak da tanınmış olup pek çok kez yayımlanmıştır.²³¹

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3967 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 373 varak, 19 satır, Arapça yazılmıştır. 975 (H)-1567 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli talik olup, 21.5x15, 16x10.5 ölçüsünde, cilt kaplaması deridir. Kütüphanede eserin 8, 27 demirbaş numaralarında iki nüshası daha olduğu tespit edilmiştir. Eserin ilk konu başlığı kitâbü't-tahâre'dir, son konu başlığı kitâbü'd-diyet'dir. "Kâle", "kâvlühû", "fasıl" ve "bâb" başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Kırmızı mürekkep ile altı çizili kelimeler bulunmaktadır. Metnin kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Kütüphane kayıtlarında nüsha sehven 317 varak olarak kaydedilmiştir. Ancak yapılan incelemede eserin 373 varak olduğu tespit edilmiştir.²³² Diğer kütüphane kayıtlarına göre, Kütahya Vahidpaşa İl Halk Kütüphanesi, nr. 1782 demirbaş numarası ile kayıtlı bir nüsha daha bulunmaktadır.

1.1.1.28. Kemalpaşazâde (öl. 940/1534)

Hanefî mezhebine mensup olan Şemseddin Ahmed b. Süleyman b. Kemal Paşa 873/1469 tarihinde doğmuş olup, dedesi Kemal Paşa'ya nispetle

²³⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1227; Zirikî, *el-A'lâm*, 9/296; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 226-227; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 13/286; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/463; Ünal, "Ahîzâde Yûsuf Efendi", 1/549; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 223-224.

²³¹ Ünal, "Ahîzâde Yûsuf Efendi", 1/549; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 223-224; Kalküta 1245; Leknev 1873, 1882, 1304; Lahor 1897; Kanpûr 1878.

²³² Ahîzâde Yûsuf Efendi, *Zahîretü'l-ukbâ fî Sadrişşerîati'l-uzmâ* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3967), 1a-373b.

Kemalpaşazâde veya İbn Kemal olarak tanınmaktadır. Kaynaklarda doğum yerinin Edirne, Amasya veya Tokat olduğuna dair farklı bilgiler zikredilmektedir.²³³ Gençlik yıllarında ilimle meşgul olduktan sonra askerî sınıfa giren Kemalpaşazâde, ardından tekrar ilmiye sınıfına dönmeye karar vermiştir. Kemalpaşazâde, Kestelî Muslihuddin Molla Lütî (öl. 900/1495), Mustafa (öl. 901/1496), Hatibzâde Muhyiddin Efendi (öl. 901/1496), Muarrifzâde Sinâneddin Yûsuf, Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi (öl. 922/1516) gibi ulemâlardan ders okumuştur.²³⁴ Edirne Ali Bey Medresesi, Üsküp Medresesi, Edirne Halebiyye Medresesi, İstanbul Sahn-ı Semân Medreseleri, Edirne Dârülhadisi'inde ve Edirne Sultan Bayezid Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Edirne kadılığı ve Anadolu kazaskerliği görevlerinde de bulunan Kemalpaşazâde, 932/1526 yılında Alâeddin Ali el-Cemâlî (Zenbilli Ali Efendi)'nin (öl. 932/1526) vefâtının ardından şeyhülislâm olmuştur. Hadis, tefsir, fıkıh, gibi şer'î ilimlerin yanı sıra; tarih, edebiyat, felsefe, dil ve tıp gibi birçok farklı alanda derin bilgi sahibidir. Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılın ilk yarısında ilim ve kültürdeki en meşhur temsilcilerinden birisi konumunda olmuştur. Onun yetiştirdiği talebeler içinde Muhyiddin Mehmed b. Pîr Mehmed (öl. 940/1534), Sa'dî Sâdullah Efendi (öl. 945/1539), Muslihuddin Mustafa (öl. 969/1562), Celâlzâde Salih Çelebi (öl. 973/1565), Ebüssuûd Efendi (öl. 982/1574) gibi âlimler bulunmaktadır.²³⁵ 940/1534 yılında vefât eden Kemalpaşazâde, Edirnekapı dışındaki Mahmud Çelebi Zâviyesi haziresine defnedilmiştir.²³⁶

Eserleri

Kemalpaşazâde'nin (öl. 940/1534) fıkıh ve usûl-i fıkha dair eserlerinden bazıları şunlardır: *Tağyîrû't-Tenkîh*, *Hâşiye ale't-Telvîh*, *İslâhu'l-Vikâye*, *Fetâvâ*, *Hâşiye ale'l-Hidâye*, *Mühimmâtü'l-müftî*, *Eşkâlü'l-ferâ'iz*, *Tabakâtü'l-fukahâ*,

²³³ Şerafeddin Turan, "Kemalpaşazâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 25/228.

²³⁴ Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 236.

²³⁵ Mecdî, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik*, 381; Taşköprizâde, *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*, 227; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 21-22; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifîn*, 1/141; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/130; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 1/148; Turan, "Kemalpaşazâde", 25/228; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 371-372; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 235-236.

²³⁶ Mecdî, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik*, 381; Taşköprizâde, *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye*, 227; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 21-22; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifîn*, 1/141; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/133; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 1/148; Turan, "Kemalpaşazâde", 25/238; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 236; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 371-372.

Tabakâtü'l-müctehidîn, el-Felâh şerhu'l-Merâh, Resâ'ilü İbn Kemâl (fıkha dair risâlelerinin bir kısmını içeren bu kitap 1316'da İstanbul'da basılmıştır).²³⁷

Risâle fî tabakâti'l-müctehidîn

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 277/3 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 4 varak, 18 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Talik Yazı özelliğine sahip 19x12.5, 14x5 ölçüsünde, dış kaplaması da kartondur. Eser, kütüphane kayıtlarında 143a-146b varakları arasında olup son iki sayfasında ferâizu's-salât eklenmiştir. Eserde kırmızı renkli altı çizili kelimeler vardır. Metnin kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür.²³⁸ Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 2802/27, nr. 2806/1; Köprülü Yazma Eser Ktp., Mehmed Asım Bey Koleksiyonu, nr.332/8 nr. 705/20; Köprülü Yazma Eser Ktp., Fazıl Ahmed Paşa, nr. 1602/48.

1.1.1.29. Sâdî Çelebi (öl. 945/1539)

Kastamonu Daday'da doğmuştur. Çocuk yaşta babası İsmâ Çelebi ile İstanbul'a gittiği ve babasının Murad Paşa Camii'nde imamlık vazifesinde olduğu bilinir. Babasından ve diğer âlimlerden ilk tahsilini aldıktan sonra Mevlânâ Muhyiddin Mehmed Samsûnî'nin (öl. 919/1513) yanında onun hizmetine girmiş ve ondan mülâzemet almıştır. Kendisi bir icâzetnâmesinde Yûsuf b. Hasan el-Hüseynî, İbn Yahyâ el-Ensârî ve Muhammed b. İbrâhim es-Samedinî'nin hocaları olduğunu söyler. Kemalpaşazâde'nin (öl. 940/1534) öğrencisi olduğunu ve ona fetva eminliği yaptığı bilgisinin Müstakimzâde'nin (öl. 1202/1788) verdiği bilgiler doğrultusunda kronolojik açıdan bakıldığında doğru olmadığı anlaşılr.²³⁹ Medrese öğreniminden sonra ilk önce Başçı İbrâhim Medresesi'ne, ardından da sırayla Edirne'de Taşlık, İstanbul'da Mahmud Paşa, Bursa'da Sultan medreselerine ve Sahn-ı Semân medreselerinden birisine müderris olarak görevlendirilmiştir. Daha sonra kadılık vazifesine geçmiş ve 930'da (1524) İstanbul kadılığı uhdesi verilmiştir. On yıl kadar

²³⁷ Taşköprizâde, *Şakâ'ik*, 227; Mecdî, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik*, 381; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 21-22; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifîn*, 1/141-142; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/133; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 1/148; İlyas Çelebi, "Kemalpaşazâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/245-247; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 371-372; Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, 236-238.

²³⁸ Ahmed b. Süleyman b. Kemalpaşazâde, *Risâle fî tabakâti'l-müctehidîn* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 277/3), 143a-147b.

²³⁹ Mehmet İpşirli-Ziya Demir, "Sâdî Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/404-405.

kaldığı bu vazifede mühim hizmetlerde bulunmuştur. Sâdî Çelebi 940 (1533) yılında azledilmiş, tekrardan Sahn-ı Semân medreselerinden birisinde müderrisliğe devam etmiştir.²⁴⁰ Kemalpaşazâde'nin (öl. 940/1534) ölümü ile birlikte (2 Şevval 940 / 16 Nisan 1534) şeyhülislâmlık makamına görevlendirilmiş. Sâdî Çelebi (öl. 945/1539), 2 Şevval 945 (21 Şubat 1539) tarihinden ölümüne kadar beş yıl boyunca bu görevde hizmet etmiştir.²⁴¹

Eserleri

Sâdî Çelebi'nin (öl. 945/1539) eserleri şunlardır: *Manzûme fî'l-fıkh*, *Fetâvâ-yı Sa'diyye* (*Mecmûa-i Fetâvâ*), *Hâşiye 'ale'l-Înâye fî Şerhi'l-Hidâye*, *Hâşiye alâ Tefsîri'l-Beyzâvî* (*el-Fevâ'idü'l-behiyye*), *Hâşiye 'ale'l-Kamûs li-Fîrûzâbâdî ve Resâ'il Ta'lîkat-ı Muhtelif*, *el-Makâlâtü'l-âdâbiyye*.²⁴²

Hâşiye ale'l-Înâye fî Şerhi'l-Hidâye

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3970 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 334 varak, 23 satır, Arapça yazılmıştır. 1005 (H)-1596 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli talik olup, 21x14, 15.5x9.5 ölçüsünde cilt kaplaması deridir. Eserin ilk konu başlığı kitâbü't-tahâre'dir, son konu başlığı kitâbü'l-hüsnâ'dır. "Kâle", "kâvlühû", "ekulû", "kûl", "fasıl" ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Metin kırmızı mürekkeple çerçeve içine alınmış, bazı kelimelerin de altı çizilmiştir. Metnin kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Kütüphane kayıtlarında nüsha sehven 313 varak olarak kaydedilmiştir. Ancak yapılan incelemede eserin 334 varak olduğu tespit edilmiştir.²⁴³ Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Ankara Millet Ktp., Adana İl H. Ktp., nr.479, nr. 924; Çorum Hasan Paşa İl H. Ktp., nr. 4342, nr. 5564; Manisa İl H. Ktp., nr. 6301, nr. 4604; İstanbul Süleymaniye Yazma Eserler Ktp., Amcazade Hüseyinpaşa, nr. 182, nr. 183. Bu eserler dışında diğer kütüphanelerde de 10 civarında eser bulunmaktadır.

²⁴⁰ İpşirli-Demir, "Sâdî Çelebi", 35/404-405; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 239-240.

²⁴¹ Mecdî, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik*, 44; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 78; Bağdâdî, *Hediyetü'l-'arifin*, 386; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 4/216; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/432; İpşirli-Demir, "Sâdî Çelebi" 35/404-405; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 374-375; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 239-240.

²⁴² Mecdî, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik*, 44; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 78; Bağdâdî, *Hediyetü'l-'arifin*, 386; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 4/216; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 374-375; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/432; İpşirli-Ziya Demir, "Sâdî Çelebi", 35/404-405; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 239-240.

²⁴³ Sâdî Çelebi, *Hâşiye ale'l-Înâye fî Şerhi'l-Hidâye* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3970), 1a-334b.

1.1.1.30. Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi (öl. 954/1547)

Çivizâde Muhyiddin Mehmed b. İlyas, Osmanlı âlimi Şeyhülislâm'dır. Menteşe yöresinde tanınan müderris ve hattatlık yapan Çivi İlyas Efendi'nin oğludur. Küçük yaşta babasını kaybetmesinden dolayı amcasının korumasında İstanbul'a gitmiştir. Molla Bâlî (öl. 895/1490), Tâcizâde Sâdî Çelebi (öl. 922/1516), Sarıgörez Mehmed b. Hamza (öl. 928/1522) ve Fenârîzâde Muhyiddin Efendi'den (öl. 929/1523) ilim tahsil etmiştir.²⁴⁴ Ardından ders okutmaya başlayan Çivizâde Edirne'de Beylerbeyi, Bursa'da Ahmed Paşa ve Ferhâdiye medreselerinde müderrislik vazifelerinde bulunmuştur. Ahmed Paşa'nın (öl. 1524) yaptırdığı Çorlu Medresesi'nin mühim bir âlime tevcih edilmesiyle alakalı ferman vermesi üzerine burası Çivizâde'ye (öl. 954/1547) tahsil edilmiştir. Fakat bir müddet sonra Ahmed Paşa'nın Mısır'da vali olduğu esnada isyan ettiğini duyunca bir devlet haininin medresesinde ders okutmayı terkederek İstanbul'a dönmüş. İstanbul'da Mahmud Paşa Medresesi, Edirne'de Üç Şerefeli Medrese ve yine İstanbul'da Sahn-ı Semân Medresesi'nde müderrislik vazifesiyle meşgul olmuştur. Çivizâde Muhyiddin bir süre sonra kadılık görevine geçip 934 yılında (1527-28) Mısır kadılığına atanmıştır. 1537'de Anadolu kazaskerliğine görevlendirilmiş, Sâdî Çelebi'nin (öl. 945/1539) vefâtının ardından 21 Şubat 1539 yılında şeyhülislâm olmuştur. 1542'de emekli edildikten hemen sonra hacca gitmiş, hac dönüşünde ikinci kez Sahn-ı Semân müderrisliğine görevlendirilmiştir. 1575'de Ebûssuûd Efendi'nin (öl. 982/1574) şeyhülislâm olmasından sonra onun yerine Rumeli Kazaskerliğine atanmış, bu vazifedeyken hastalanarak (4 Şâban 954/19 Eylül 1547) yılında ölmüştür.²⁴⁵

Eserleri

Çivizâde Muhyiddin Efendi'nin (öl. 954/1547), Mevsilî'nin (öl. 683/1284) *el-Muhtâr li'l-fetvâ*'sı üzerine kaleme aldığı *el-İsâr li-halli'l-Muhtâr* isimli şerhi haricinde, fetvalarını ve dönemin ulemâları arasında ihtilaflara sebebiyet veren görüşlerini içeren başlıca kitapları şunlardır: *el-İsâr fî Şerhi'l-Muhtâr*, *Fetâvâ*, *Risâle*

²⁴⁴ Mehmet İpşirli, "Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/348-349; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 245-246.

²⁴⁵ Mecdî, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik*, 446-448; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 78; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 9/66; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 376-377; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333), 1/293-294; İpşirli, "Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi", 8/348-349; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 245-246.

*fî hakkı'd-deverân, Risâle fî'l-hudûd ve't-ta'zîr, Risâle fî vakfî'd-derâhîm ve'd-denânîr 'alâ Risâleti Ebi's-Suûd, Risâle fî'l-mesh ale'l-huffeyn.*²⁴⁶

el-Îsâr fî Şerhi'l-Muhtâr

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3850 demirbaş numarasında kaydedilen kitap 413 varak, 27 satır, Arapça yazılmış olup, 956 (H)-1549 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli nesih, 21.2x15, 15x11.5 ölçüsünde, cilt kaplaması da kartondur. Müstensihi, Mustafa b. Kemal el-Hatib'dir. Eserin ilk konu başlığı kitâbü't-tahâre, son konu başlığı kitâbü'l-lukâta'dır.²⁴⁷ Eserin giriş bölümünde içindikiler kısmı altına sayılar yazılarak verilmiştir. “Kâle”, “fasıl” ve bâb başlıkları ayrımı yapılmadan düz yazı şeklinde yazılmıştır. Kırmızı ve siyah mürekkep ile altı çizili kelimeler bulunmaktadır. Metnin kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür.²⁴⁸ Kütüphane kayıtlarında nüsha sehven 287 varak olarak kaydedilmiştir. Ancak yapılan incelemede eserin 413 varak olduğu tespit edilmiştir. Eser İlyas Kaplan tarafından tahkik edilip neşredilmiştir.

1.1.1.31. İbrâhim b. Muhammed el-Halebî (öl. 956/1549)

İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Halebî Halep'te doğmuştur. Doksan yaşlarında öldüğü göz önünde bulundurulursa 860'lı (1456) tarihlerde doğduğu söylenilebilir. Süyûtî (öl. 911/1505) ve Joseph Schacht adının başına Burhâneddin lakabını eklemişler ancak Osmanlı dönemi kaynakları ve Halebî'nin şahsı bu lakattan hiç bahsetmez. Halebî (öl. 956/1549) ilköğrenimini doğduğu şehirde almış ve Şam'da da farklı ilim ehlerinden ders okumuştur. Halep'te bir müddet imam olarak vazife yapmasının ardından 9. yüzyılın son yıllarına doğru Kahire'ye gitmiştir. Kahire'de tefsir, kıraat, hadis ve fıkıh ilmi başta olmak üzere İslami İlimler tahsil etmiştir. Süyûtî (öl. 911/1505) gibi dönemin önde gelen âlimlerinden ders almıştır.²⁴⁹ 906 (1500) tarihi civarlarında İstanbul'a gitmiş ve oraya yerleşmiştir. Farklı camilerde imamlık hizmetinde bulunduktan sonra Fatih Camii'ne imam olarak görevlendirilmiş, daha sonra Sadî Çelebi'nin (öl. 945/1539) Fatih'te inşa ettirdiği

²⁴⁶ Taşköprizâde, *Şakâ'ik*, 446/447; Mecdî, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik*, 44; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 212; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-arifîn*, 386; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 4/216; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 374-375; İpşirli, “Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi”, 8/348-349; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 245-246.

²⁴⁷ Çivizâde Muhyiddin Mehmed b. İlyas, *el-Îsâr fî Şerhi'l-Muhtâr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi), 4a-5b.

²⁴⁸ Çivizâde Muhyiddin Mehmed, *el-Îsâr fî Şerhi'l-Muhtâr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi), 1a-413a.

²⁴⁹ Şükrü Selim Has, “İbrâhim b. Muhammed el-Halebî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/231-232.

Darülkurraya müderris olarak vazifelendirilen Halebi bu vazifedeyken vefât etmiştir. Edirnekapı Kabristanı'na defnedilmiştir. Hemen hemen tüm hayatını ibadet ve ilimle geçirmiştir, özellikle de fıkıh, tefsir, kıraat ve hadis ilminde meşhur bir âlim olarak tanınmıştır.²⁵⁰

Eserleri

Halebî (öl. 956/1549) yirmi adet civarında kitap yazmış olup risalelerinin birçoğu kendi devrinde eleştiri konusu olan meselelerle alakalıdır. “*Mültekâ'l-ebhur, Gunyetü'l-mütemelli fî şerhi Münyeti'l-musalli, Muhtasarı Gunyeti'l-mütemelli, Ni'metü'z-zeria fî nusreti's-şerîa, el-Kıyam inde zikri vilâdeti Resulillâh, Risale fî'r-red 'alâ men i'tekade İslâme Âzer, el-Hilyetü's-şerîfe, Şerhu'l-ebyât, er-Rahs ve'l-vaks li-müstehilli'r-raks, Talîkat ale'l-Hidâye, Nazmü sireti'n-nebi ve şerhuh*”. Halebî'nin (öl. 956/1549) çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan diğer bazı nüshaları vardır.²⁵¹

Mültekâ'l-ebhur

Kudûrî'nin (öl. 428/1037) *el-Muhtasar*'ı ile *el-Muhtâr, Kenzü'd-dekâ'ik* ve *el-Vikâye* gibi Hanefî mezhebinin muteber metinlerini esas alan eser Halebî'nin (öl. 956/1549) en çok bilinen kitabıdır. 17.000'i aşan fikhî meseleyi içerisinde barındıran *Mültekâ'l-ebhur* Osmanlı Devleti'nde medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur.²⁵² Bunun yanında kadıların ve müftülerin başvurduğu kaynaklardan birisi olmuştur. Molla Hüsrev'in (öl. 885/1480) *Düreru'l-hukkâm*'ı ile beraber Osmanlı Devleti'nin yarı resmi hukuk külliyesi olma özelliği taşıyan kitabın birden fazla basımı yapılmış olup²⁵³ üzerine elliye aşkın şerh kaleme alınmıştır. I. M. D'Ohsson, *Tableau general de l'Empire ottoman* (Paris 1787-1820) isimli kitabında Osmanlı hukuk sistemiyle alakalı tanımlamaları bu esere dayandırmaktadır.²⁵⁴

²⁵⁰ Mecdî, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik*, 492; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifin*, 1/27; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/64; Has, “İbrâhim b. Muhammed el-Halebî”, 15/231-232; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 378; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 247-248.

²⁵¹ Mecdî, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik*, 492; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifin*, 1/27; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/64; Has, “İbrâhim b. Muhammed el-Halebî”, 15/231-232; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 247-248; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 378.

²⁵² Has, “İbrâhim b. Muhammed el-Halebî”, 15/231-232; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 247-248; Demir, “Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fıkıhla ilgili Kitaplar ve Risaleler”, 1/2, (2018), 199.

²⁵³ İstanbul, Süleymaniye, 1252, 1258, 1264, 1288; Bombay 1278; Bulak 1263.

²⁵⁴ Mecdî, *Hadâ'iku's-Şakâ'ik*, 492; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifin*, 1/27; Ziriklî, *el-A'lâm*, 1/64; Has, “İbrâhim b. Muhammed el-Halebî”, 15/231-232; Özel, *Hanefî fıkıh Âlimleri*, 247-248.

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 181 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 1+147 varak 12 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi 1054 (H)-1644 (M)'dür. Nesih yazı özelliğine sahip 21x14.5, 15.5x10.7 ölçüsünde, dış kaplaması deridir. Müstensihî, Osman b. İshâk'dır.²⁵⁵ Ziya Bey Kütüphanesi'nde 131, 195/1, 222, 227, 234, 277/2, 296, 3818/2, 3898, 3934, 3963, 6456, 8947, 14303, 14318, 14387. demirbaş numaralarında on altı tane daha farklı nüshaları olduğu tespit edilmiştir. Eserde ilk sayfada içindekiler kısmı listelenmiştir, 117a varak numarasına kadar konu başlıkları altlarına kırmızı mürekkep ile rakamlar yazılarak belirtilmiştir. Eserin ilk konu başlığı bâbü't-tahâret, son konu başlığı ise kitâbü'l-ferâiz alt başlığında hesabü'l-ferâiz' dir. Fasıl ve bâb başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ebû Hanîfe'nin görüşlerine yer verilmiştir.²⁵⁶ Hadis ravilerinin ve Ebû Hanîfe'nin ismi kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı metinlerin alt satırına ve sayfa kenarındaki boşluklara bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Üst tarafı kırmızı mürekkeple çizili kelimelere de rastlanılmaktadır. Son sayfalarında mes'ele ve cevâb şeklinde sualler sorulup cevaplandırılmıştır.²⁵⁷

Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Ankara Millet Ktp.,nr. 226, 331, 315, 459, 536, 557, 813, 984, 1597, 2283; Erzurum İl H. Ktp., nr. 1946 nr. 1947, nr. 20691, nr. 14017, nr. 2316; Kastamonu İl H. Ktp. nr. 1687, nr. 1690. Bu nüshalar haricinde diğer kütüphanelerde 150 civarında daha eser bulunmaktadır.

1.1.1.32. Kuhistânî (öl. 962/1555)

Şemsüddîn Muhammed b. Hüsâmiddîn el-Horasânî el-Kuhistânî, Horasan'a bağlı bir kasabası olan Kuhistan'da dünyaya gelmiştir. Timurlu Devleti hükümdarlarından Muzaffer Hüseyin Mirza döneminde Şeyhülislâm Herevî'nin öğrencisi ve İsmâüddin el-İsferâyînî'nin (öl. 945/1538) de ders halkasındaki arkadaşlarından'dır.²⁵⁸ Geçimini eser istinsahı yaparak devam ettiren Kuhistânî'nin kuvvetli bir hâfızaya sahip olduğu ayrıca fıkıh alanında önemli bir yol katedip fetva verecek seviyeye geldiği bilinmektedir. 916 yılında (1510) Horasan'ı Özbekler'in elinden alan Şah İsmâil, yöreyi Şîleştirme çabası içerisine girmesi sonucu Sünnî

²⁵⁵ İbrahim b. Muhammed el-Halebî, *Mültekâ'l-ebhur* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 181), 1a.

²⁵⁶ Halebî, *Mültekâ'l-ebhur* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 181), 7b.

²⁵⁷ Halebî, *Mültekâ'l-ebhur* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 181), 144a-146b.

²⁵⁸ Ahmet Yaman, "Kuhistânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 2/348; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 250-251.

alimere baskı yapmaya başlayıp, bu baskılar neticesinde zor durumda kalan Kuhistânî (öl. 962/1555) Buhara’da inzivaya çekilmiştir. *Câmi’u’r-rumûz* isimli kitabının müsveddesini de bu zamanda bitirmiştir. Özbek Sultanı Ubeydullah Han, Kuhistânî’yi 918 (1512) tarihinde Timurlular’dan tekrar alıp devlet idaresi yaptığı Buhara müftülüğüne görevlendirmiştir. Bu şehirde hürmet gören Kuhistânî tüm Mâverâünnehir’de fetva mercii konumuna gelmiştir. Kuhistânî 962 (1555) tarihinde Buhara’da ölmüştür. Vefât yılıyla alakalı olarak 950 (1543) yılı, 953 (1546) ve 963 (1556) tarihleri kayıtlarda yer almaktadır.²⁵⁹

Eserleri

Kuhistânî’in (öl. 962/1555) kaynaklarda geçen eserleri şunlardır: *Şerhu’n-Nukâye Muhtasaru’l-Vikâye (cami’ur-rumuz)*, *Câmiu’l-mebânî li-mesâ’ili fî şerhi fikhî’l-Keydânî, Hâşiye ale’l-Fevâ’id*.²⁶⁰

Şerhu’n-Nukâye Muhtasaru’l-Vikâye (Camiu’r-rumuz)

Câmi’u’r-rumûz, Hanefî fikhında “mütûn-i erbaa” olarak bilinen dört meşhur eserden birisi olan Tâcüşşerîa’nın (öl. 709/1309) *Vikayetü’r-rivâye*’sine Sadrüşşerîa’nın (öl. 747/1346) kaleme aldığı *en-Nukâye* isimli muhtasarının şerh edilmiş halidir. 8 Zilhicce 941 (10 Haziran 1535) yılında bitirilen kitap Ubeydullah Bahadır Han’a ithafen yazılmıştır. Kâtip Çelebi’ye (öl. 1067/1657) göre kitap mühim şerhlerden olup büyük bir özenle kaleme alınmıştır. İsmüddin el-İsferâyînî (öl. 945/1538) ise fıkıh alanında dönemindeki âlimler içerisinde temayüz etmediğini dile getirdiği Kuhistânî’nin (öl. 962/1555) sahih-zayıf, doğru-yanlış birçok şeyi tahkik ve tashih etmeksizin *Câmi’u’r-rumûz*’unda aktardığını kaydeder. Ayrıca büyük bir alaka gördüğü söylenen kitaba bununla beraber İlâhîzâde Muhammed b. Yûsuf el-Bursevî Efendi’de bir hâşiye kaleme almıştır.²⁶¹

Ziya Bey Kütüphanesi’nde 196 demirbaş numarası ile kayıtlı bulunan eser 440 varak, 31 satır, Arapça yazılmış olup 1085 (H)-1674 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Nesih yazı şekline sahip, 20.4x14, 15.5x7.5 ölçüsünde cilt

²⁵⁹ Kehhâle, *Mu’cemü’l-müellifîn*, 9/179; Bağdâdî, *Hediyetü’l-‘arifîn*, 2/224; Ziriklî, *el-A’lâm*, 7/233; Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, 2/1802; Yaman, “Kuhistânî”, 2/348; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 250-251.

²⁶⁰ Bağdâdî, *Hediyetü’l-‘arifîn*, 2/224; Ziriklî, *el-A’lâm*, 7/233; Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, 2/1802; Kehhâle, *Mu’cemü’l-müellifîn*, 9/179; Yaman, “Kuhistânî”, 2/348; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 250-251.

²⁶¹ Kehhâle, *Mu’cemü’l-müellifîn*, 9/179; Yaman, “Kuhistânî”, 2/348; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 250-251.

kaplaması da deridir. Müstensihî Ahmed b. Muhammed b. Yahya'dır. Eserin ilk konu başlığı kitâbü't-tahâre, son konu başlığı kitâbü'l-hünsâ'dır. Eserin giriş bölümünde içindekiler kısmı altına sayılar yazılarak verilmiştir.²⁶² “Kâle”, “fasıl” ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Metin kırmızı mürekkep ile çerçeve içine alınmıştır. Kırmızı mürekkep ile altı çizili kelimeler bulunmaktadır. Metnin kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür.²⁶³ Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Ankara Millet Ktp., Adana İl H. Ktp., nr. 550, nr. 1099; Amasya İl H. Ktp., nr. 251, Diyarbakır İl H. Ktp., nr 253, 925, 1191; Manisa İl H. Ktp., nr. 3252, nr. 4546. Bu nüshalar dışında diğer kütüphanelerde de 20 civarında eser daha bulunmaktadır.

1.1.1.33. Birgivî (öl. 981/1573)

Birgili diye de bilinen Birgivî, 10 Cemaziyelevvel 929 (27 Mart 1523) tarihinde Balıkesir'de dünyaya gelmiş olup Takıyyüddin Mehmed olarak tanınır. Zaviye mensubu âlim ve fazilet sahibi birisi olan babası Pir Ali Balıkesir'de müderrislik yapmıştır. Birgivî ilk eğitimini babasından almıştır. Babasından Arapça, mantık ve diğer bazı ilimleri okumuştur. Bu arada hafızlığını da ikmal etmiştir. İstanbul'a giderek Mahmutpaşa mahallesinde müderrislik yapan Küçük Şemseddin Efendi'den de ders okumuştur. Daha sonra Haseki Medresesi'ne tahsilini tamamlamak için girmiş, devrinin bilinen âlimlerinden Ahizade Mehmed Efendi'nin (öl 963/ 1556) ve ardından Rumeli kazaskeri olan Kızıl Molla lakabıyla tanınan Abdurrahman Efendi'nin (öl. 983/1575) talebesi olmuştur. Ondan icazet alarak müderrislik payesini elde etmiştir. Burada Abdurrahman Efendi'nin yanında mülazım olarak ihtisasını tamamlamıştır. Bir müddet farklı medreselerde müderrislik yaptıktan sonra Kanuni Sultan Süleyman zamanında hocası Abdurrahman Efendi'nin (öl. 983/1575) aracı olmasıyla Edirne kassam-ı askerisi olan Birgivî (öl. 981/1573) bu vazifesi boyunca ders okutmaya devam etmiştir. Bunun yanında camilerde vaaz verip, halkı Kur'an ve Sünnet çizgisinde hareket etmeye davet etmiştir. Para vakfetmenin caiz olmadığı görüşünü savunan Birgivî, İmam Züfer'in görüşüne ve örfe dayanarak bu şekildeki vakıfların caiziyetine fetva veren Şeyhülislam Ebüssuud Efendi (öl. 982/1574) ve onunla aynı görüşte olan Kadı Bilalzade'ye reddiye olarak

²⁶² Şemsüddîn Muhammed b. Hüsâmiddîn el-Horasânî el-Kuhistânî, *Şerhu'n-Nukâye Muhtasarı'l-Vikâye (Camîu'r-rumuz)* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 196), 6a.

²⁶³ Kuhistânî, *Şerhu'n-Nukâye Muhtasarı'l-Vikâye (Camîu'r-rumuz)* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 196), 1a-440b.

İngâzü'l-hâlikîn, İkazü'n-nâ'imîn ve ifhâmü'l-kasırîn ve es-Seyfü's-sârim isimli risaleleri kaleme almıştır. Halkın bid'atları terketmeyeceğinden ümidini kaybeden Birgivî İstanbul'a gitmiş, Bayramiyye tarikatı şeyhi Abdullah Karamânî'ye intisap edip inzivaya çekilmiştir. Fakat müridinin ders ve irşad faaliyetlerini yürütmesi için geri dönmesini talep eden Abdullah Karamânî'nin de tavsiyesiyle, Sultan II. Selim'in hocası Birgili Ataullah Efendi'nin Birgi'de inşa ettirdiği medreseye müderris olarak görevlendirilmiştir. Burada çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir. 981 senesi Cemaziyevvel ayında (Eylül 1573) bir İstanbul seyahati sırasında veba hastalığına yakalanmış, hicri tarihe göre elli iki yaşlarında vefât etmiştir. Cenazesi Birgi'ye getirilip burada defnedilmiştir.²⁶⁴

Eserleri

Birgivî'nin (öl. 981/1573) fıkıh ve fıkıh usûlüne dair kitapları şunlardır: *Vâsiyetnâme (Risale-î Birgivî), İkazü n-nâimîn ve ifhâmü'l-kasırîn, İngâzü'l-hâlikîn, Muaddilü s-salat, Zuhrü'l-müteehhilîn ve'n-nisa fî tarîfi'l-athâr ve'd-dimâ, es-Seyfü's-Sârim fî 'ademi cevazi vakfi l-menkul ve'd-derâhim.*²⁶⁵

İngâzü'l-hâlikîn

Birgivî'nin (öl. 981/1573) *İngâzü'l-hâlikîn*'i, para vakfetmenin câiz olmadığı ispatı için kaleme alınan bir risale olup 967 Zilkâdesinin sonlarına doğru (Ağustos 1560) yazılmıştır. Kitabın bizzat müellifin kendisinin yapmış olduğu Türkçe bir tercümesi de mevcuttur.²⁶⁶ Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3917/4 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 19 varak 21 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi 1092 (H)-1681 (M)'dir. Nesih yazı özelliğine sahip 21x14.5, 14x6.5 ölçüsünde, dış kaplaması kartondur.²⁶⁷ Eserde “fasıl”, “sümme” ve bâb başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı metinlerin alt satırına ve sayfa kenarındaki boşluklara yer kalmayacak şekilde bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Sayfaların arasında metinden bağımsız olan sonradan eklenmiş varaklar mevcuttur. Eserde üst tarafı

²⁶⁴ Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifîn*, 2/252; Ziriklî, *el-A'lâm*, 9/286; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 9/123; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/253; Emrullah Yüksel, “Birgivî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 26/191-194; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 260-263.

²⁶⁵ Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifîn*, 2/252; Ziriklî, *el-A'lâm*, 9/286; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 9/123; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/253; Yüksel, “Birgivî”, 6/191-194; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 260-263.

²⁶⁶ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/253; Yüksel, “Birgivî”, 6/191-194; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 260-263.

²⁶⁷ Muhyiddin Muhammed b. Pir Ali el-Birgivî, *İngâzü'l-hâlikîn* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3917/4), 1a.

kırmızı mürekkeple çizili kelimelere de rastlanılmaktadır. Bazı sayfalarda yırtılmalar ve yıpranmalar mevcuttur.²⁶⁸ Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Ankara Millet Ktp., Adana İl H. Ktp. nr.192/6, nr. 637/2; Amasya Beyazıt İl H. Ktp., nr. 955/1, nr. 1541/3, nr. 138/10, nr. 1186/2; İstanbul Süleymaniye Ktp., Amcazade Hüseyinpaşa, nr 454/10; Manisa İl H. Ktp., nr. 4943/3, nr. 5822/3, nr. 5823/5. Bu nüshalar dışında 50 civarında daha eser bulunmaktadır.

1.1.1.34. Kadızâde Ahmed Şemseddin (öl. 988/1580)

Tanınmış Osmanlı şeyhülişlâmıdır. Babası Kanûnî Sultan Süleyman döneminde Edirne kadılığı yapan Bedreddin Mahmud efendidir. İlk tahsilinden hemen sonra Edirne’de dârülhadis müderrisi Kılıççızâde İshak Çelebi’nin (öl. 943/1537) ders halkasına katılmış, Üç Şerefeli medresesi müderrisi Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi’nin (öl. 954/1547) yanında bulunup ondan ilim tahsil etmiştir. Daha sonra Sahn müderrisi Ebüssuûd Efendi’den (öl. 982/1574) ders okumuştur. Bunun yanında Sâdî Efendi’den de ders almıştır. Kadri Çelebi’nin öğrencisiyken mülâzemetini almış, daha sonra Bursa Ferhâdiye, Ahmed Paşa, Bursa Kaplıca, Ali Paşa-i Atik 953 (1546), Üç Şerefeli, 957’de (1550) Sahn-ı Semân ve 960 (1553) tarihlerinde Süleymaniye medreselerinde müderrislik vazifesinde bulunmuştur. Safer 963’te (Aralık 1555) Halep’e kadı olarak tayin edilmiş, Zilkade 967 (Ağustos 1560) yılında emekliye ayrılmıştır. Rebûlevvel 971’de (Kasım 1563) Perviz Efendi’den sonra İstanbul kadılığına görevlendirilmiştir. Rumeli kazaskerliğine getirilmişse de 974 Zilhiccesinde (Haziran 1567) Muallim-i Sultânî Atâullah Efendi ile tartışmasından dolayı vazifeden alınmıştır. Safer 981’de (Haziran 1573) Edirne Dârülhadisi olarak görevlendirilmiştir. Safer 983’te (Mayıs 1575) Süleymaniye Dârülhadisi’ne atanmış, aynı senenin rebûlevvelinde (Haziran 1575) tekrardan Rumeli kazaskeri olmuştur. 5 Şâban 985’te (18 Ekim 1577) Hâmid Efendi’den sonra şeyhülişlâmlık vazifesine getirilmiş, iki buçuk sene bu vazifede kaldıktan sonra 10 Rebûlâhîr 988’de (25 Mayıs 1580) vefât etmiştir.²⁶⁹

Eserleri

²⁶⁸ Birgivi, *İngâzü’l-hâlikîn* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3917/4), 1a-19a.

²⁶⁹ Bağdâdî, *Hediyyetü’l-‘arifîn*, 1/148; Kehhâle, *Mu‘cemü’l-müellifîn*, 2/171; Bursalı, *Osmanlı Müelliferi*, 1/401; Mehmet İpşirli, “Kadızâde Ahmed Şemseddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/96-97; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 389; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 269-271.

Kadıızâde'nin (öl. 988/1580), kaynaklarda farklı eserlere kaleme aldığı şerh ve hâşiye şeklinde çok sayıda kitap ve risâlelerinin olduğu bilinmektedir bunlar: *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr ale'l-Hidâye Hâşiye alâ Envâri't-tenzîl ve esrâri't-te'vîl*, *Risâle fî hakki'l-Mustafâ, Şerhu du'â'i'l-kunûd*, *Hâşiye alâ şerhi'l-Vikâye*, *Red alâ Risâle fî cevâzi'r-raks*, *Tercüme-i Me'âdinü'l-cevâhir*, *Risâle fî salâti'l-hâ'izi ve savmihâ*, *Şerhu Miftâhi'l-ulûm fî'l-me'ânî ilâ âhiri'l-fenni's-sânî*.²⁷⁰

Tekmiletü Fethi'l-Kadîr ale'l-Hidâye

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3884 demirbaş numarası ile kayıtlı bulunan eser 250 varak, 21 satır, Arapça yazılmış olup, hangi tarihte istinsah edildiği bilinmemektedir. Yazı şekli talik olup, 20.5x15, 15.5x8 ölçüsünde cilt kaplaması da deridir. Eserin diğer ismi *Şerhu Kadizâde ale'l Hidâye* olarak da geçmektedir. İlk konu başlığı kitâbü'l-kerahiyye ile başlayıp; kitâbü'l-ihyâ'ul-mevât, kitâbü's-şer'iyye, kitâbü's-sayd, kitâbü'r-rehin, kitâbü'l-cinaye, kitâbü'd-diyet, kitâbü'l-muâkıl, kitâbü'l-vesâye ve son konu başlığı kitâbü'l-hûnsâ olmak üzere on bâb başlığından oluşmaktadır.²⁷¹ Eserin giriş bölümünde içindikiler kısmı verilmiştir. "Kâvl", "fasıl" ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Kırmızı mürekkep ile altı çizili kelimeler bulunmaktadır. Metnin kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür.²⁷² Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu, nr. 542 demirbaş numarasında bir nüshası daha bulunmaktadır.

1.1.1.35. Şemseddin Sivâsî (öl.1006/1597)

Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolunun kurucusu, âlim ve şairdir. 926 (1520) yılında Tokat'ın Zile ilçesinde doğmuştur. Horasan şehrinden göç edip Zile'ye yerleşen Ebü'l-Berekât Muhammed Efendi'nin oğludur. İsmi Ahmed'dir, kendisinin teninin esmer olduğundan dolayı Kara Şems diye tanınmaktadır. Şemseddin tahsiline Zile'de başlamış, daha sonra Tokat'a yerleşen kardeşlerinin yanına gitmiştir. Tokat'ta Arakiyecizâde Şemseddin Mahvî Efendi'nin ilminden faydalanmıştır. Şemseddin Sivâsî'nin (öl.1006/1597) İstanbul'da medrese öğrenimini tamamladığı ve müderrislik görevini ifa etmeye başladığı, bir gün müderrislerin ilim

²⁷⁰ Bağdâdî, *Hediyetü'l-'arifîn*, 1/148; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 2/171; Bursalı, *Osmanlı Müelliferi*, 1/401; İpşirli, "Kadıızâde Ahmed Şemseddin", 24/96-97; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 269-271.

²⁷¹ Kadıızâde Ahmed Şemseddin, *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr ale'l-Hidâye (Şerhu Kadizade ale'l Hidâye)* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3884), 3a.

²⁷² Kadıızâde Ahmed Şemseddin, *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr ale'l-Hidâye (Şerhu Kadizade ale'l Hidâye)* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3884), 1a-250b.

ehline yakışmayacak şekilde hareketlerinden ötürü müderrisliği terkettiği bilinmektedir.²⁷³ İstanbul'dan ayrılan Şemseddin Sivâsî'nin hacca gittiği ve hac edası dönüşünde Zile'ye giderek orada vâizlik vazifesi yapmaya başladığı bilinmektedir. Dönemin Sivas Valisi Hasan Paşa, yaptırdığı Meydan Camii'nin (Yeni cami) vâizlik vazifesi için kendisini Sivas'a çağırması, bu daveti, ailesi ve öğrencilerini de birlikte götürmek kaydıyla kabul etmiştir.²⁷⁴ Sivas'ta uzun seneler irşâd faaliyetini yürüten Şemseddin Sivâsî (öl.1006/1597) hayatının sonlarına doğru III. Mehmed'in davet etmesi üzerine Eğri seferine (1005/1596) katılmıştır. Eğri seferi dönüşünde rahatsızlanmış, İstanbul'da dinlenmiş, tekrardan Sivas'a dönmek için izin isteğinde bulunmuşsa da III. Mehmed yanında kalmasını söylemiştir. Ailesinin yanında ölmeyi istediğini söyleyince Sivas'a dönmesine izin vermiştir. Şemseddin Sivâsî, Sivas'a ulaştıktan kısa bir zaman sonra Rebûlevvel 1006'da (Ekim 1597) ölmüştür. Cenazesi Sivas Meydan Camii hazîresine defnedilmiştir.²⁷⁵

Eserleri

Şemseddin Sivâsî'nin (öl.1006/1597) eserlerinden bazıları şunlardır: *Zübdetü'l-esrâr fî Şerhi Muhtasari'l-Menâr, Hallü me'âkîdî'l-Kavâ'id, es-Safâiyih fî tercemeti'l-Levâiyih, Menâzilü'l-ârifîn, Umdetü'l-edîb fî't-ta'lîm ve't-te'dîb* (Kavâ'id-i Fârisiyye), *Emr-i İlâhî ve Huccet-i İlâhî, Nakdül-hâtır, Menâkıb-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*.²⁷⁶

Zübdetü'l-esrâr fî Şerhi Muhtasari'l-Menâr

Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin (öl. 710/1310) fıkıh usûlüne ait *Menârü'l-envâr* isimli kitabının Ebü'l-İz Tâhir b. Hasan el-Halebî'ye ait olan muhtasarının bir şerhi olup Şâban 974'te (Şubat 1567) Sivas'ta yazılmıştır.²⁷⁷ Eserin bir yüksek lisans tezinde tahkiki yapılmıştır.²⁷⁸ Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3902/1 demirbaş numarası ile kayıtlı olan eser Arapça yazılmış olup 86 varak, 15 satırdan oluşmakta ve 974

²⁷³ Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivâsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/523-526.

²⁷⁴ Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivâsî", 38/523-526.

²⁷⁵ Hasan Aksoy, "Şemseddin Sivâsî", 38/523-526; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 395.

²⁷⁶ Bağdâdî, *Hediyetü'l-'arifîn*, 1/150-151; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 1/265; Bursalı, *Osmanlı Müelliferi*, 1/95; Aksoy, "Şemseddin Sivâsî", 38/523-526; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 395.

²⁷⁷ Bağdâdî, *Hediyetü'l-'arifîn*, 1/150-151; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 1/265; Bursalı, *Osmanlı Müelliferi*, 1/95; Aksoy, "Şemseddin Sivâsî", 38/523-526; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 395.

²⁷⁸ Yakup Takçı, *Şemseddin Sivâsî'nin Zübdetü'l-esrâr fî Şerhi Muhtasari'l-Menâr adlı eserinin tahlil ve tahkiki*, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, 1999).

(H)-1566 (M) yılında Sivas'ta istinsah edilmiştir. Nesih yazı özelliğine sahip 20.5x15, 14x7 ölçüsünde, dış kaplaması kartondur. Müstensihi, Muhammed b. Muhammed b. İbrahim es-Sivâsî'dir.²⁷⁹ Eserde “fasıl”, bâb başlıklar ve bazı kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Metnin kenarındaki boşluklara bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Ayrıca bazı cümle ve kelimelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Kitabın 22a varağına kadar olan metinler kırmızı mürekkeple çerçeve içine alınmıştır.²⁸⁰ Amasya Beyazıt İl H. Ktp., 1045/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı bir nüsha daha bulunmaktadır.

1.1.1.36. Timurtaşî (öl. 1006/1598)

Gazze’de dünyaya gelen Timurtaşî’nin aslen Hârizm’in Timurtaş (Tümürtâş) köyünden olduğu bilinmektedir. Hayatı hakkındaki bilgiler Muhibbî’nin (öl. 1111/1699) *Hulâsatü’l-eser* adlı kitabında verdiği bilgilerden ibaret olup sonraki müellifler bu bilgiler ışığında hareket etmişlerdir.²⁸¹ İlk tahsilini Gazze’de Şâfîî müftüsü Şemseddin İbnü’l-Meşrikî el-Gazzî’den (öl. 977/1570) almıştır. Daha sonra birkaç kez gittiği Kahire’de öğrenimini devam ettirmiştir. Emînüddin İbn Abdül’âl, Zeynüddin İbn Nuceym (öl. 970/1563) ve 974 (1566) tarihinde Kahire kadısı olan Kınalızâde Ali Efendi’nin (öl. 979/1572) ders halkasına katılmıştır. Ardından memleketine dönüp; tedris ve fetva ile meşgul olmuş, aynı zamanda çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Bu öğrencilerinin içinde iki oğlu Sâlih (öl. 1055/1645) ve Mahfûz et-Timurtaşî, Abdünnabî el-Halîlî (öl. ?), Burhâneddin Mahmûd b. Eyyûb el-Fütâyânî ve Kudüs müftüsü Abdülgaaffâr b. Yûsuf el-Acemî (öl. 974/1564) gibi isimler zikredilmektedir. Muhibbî (öl. 1111/1699), *Hulâsatü’l-eser* kitabında Timurtaşî’nin (öl. 1006/1598) 1004 tarihi Receb ayı sonlarında (Mart sonu 1596) 65 yaşındayken Gazze’de öldüğünü kaydeder.²⁸² *Tuhfetü’l-akrân* isimli kitabını, 5 Cemâziyelâhîr 1005 (24 Ocak 1597), bunun şerhi konumunda olan *Mevâhibü’l-mennân*’ı 21

²⁷⁹ Şemseddin Sivâsî, *Zübdetü’l-esrâr fî Şerhi Muhtasari’l-Menâr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3902/1), 1a-86b.

²⁸⁰ Şemseddin Sivâsî, *Zübdetü’l-esrâr fî Şerhi Muhtasari’l-Menâr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3902/1), 1a-86b.

²⁸¹ Özel, “Timurtaşî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/188-189.

²⁸² Özel, “Timurtaşî”, 41/188-189.

Rebûlâhîr 1006 (1 Aralık 1597) yılında tamamladığı hakkındaki bilgiden yola çıkılırsa vefât yılının Receb 1006 (Şubat 1598) olduğu bilinmektedir.²⁸³

Eserleri

Timurtaşî'nin (öl. 1006/1598) eserleri arasında şunlar vardır: “*Tenvîri'l-ebîsâr ve câmiu'l-bihâr*, *Şerhu'l-Vikâye*, *Minehu'l-Ğaffâr şerhu Tenvîri'l-ebîsâr*, *Mu'înü'l-müftî 'alâ cevâbi'l-müsteftî*, *Tuhfetü'l-akrân*, *Mevâhibü'l-mennân*, *Fetâva't-Timurtaşî*, *Müs'ifetü'l-hükkâm 'ale'l-ahkâm*, *Şerhu Kenzi'd-dekâ'ik*, *Şerhu'l-Menâr*, *İsmetü'l-enbiyâ'*, *el-Vusûl ilâ kavâ'idü'l-usûl*, *Î'ânetü'l-hakir li-Zâdi'l-fakir*, *Şerhu'l-Vehbâniyye*, *Hâşiye 'ale'd-Dürer*”. Bu eserlerin yanı sıra farklı konularda risâleler kaleme almıştır.²⁸⁴

Tenvîri'l-ebîsâr ve câmiu'l-bihâr

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 8989 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 180 varak 21 satırdan oluşmakta ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Nesih yazı özelliğine sahip 20x13, 16x6.5 ölçüsünde, dış kaplaması deridir.²⁸⁵ Eserin ilk konu başlığı kitâbü't-tahâre son konu başlığı kitâbü'l-ferâiz'dir. Giriş bölümünde içindekiler listesi tablo halinde verilmiş, kutucukların içinde bâb başlıkları kırmızı mürekkeple ile sayfa numaraları da siyah mürekkeple yazılmıştır. “Fasıl” ve bâb başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı kelimelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiş, sayfa kenarındaki boşluklara bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Kütüphane kayıtlarında nüsha sehven 174 varak olarak kaydedilmiştir. Ancak yapılan incelemede eserin 180 varak olduğu tespit edilmiştir.²⁸⁶

Tenvîri'l-ebîsâr ve câmiu'l-bihâr, 995 (1587) tarihinde tamamlanan güvenilir fıkıh eserlerindeki meselelerin toplandığı, özellikle müftü ve kadılar için el kitabı niteliği taşıyan bir kitaptır.²⁸⁷ Birden fazla yazma nüshası bulunan eserin diğer kütüphanelerde bulunan nüshaları şunlardır: İstanbul, Nuruosmaniye Ktp., nr. 1430-1437; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 1894-1897, 8862; Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye,

²⁸³ Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifîn*, 2/262; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 10/18-20; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/117; Özel, “Timurtaşî”, 41/188-189; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 282-284; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 394.

²⁸⁴ Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifîn*, 2/262; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 10/18-20; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/117; Özel, “Timurtaşî”, 41/188-189; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 394; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 282-284.

²⁸⁵ Şihâbüddîn (Şemsüddîn) Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed el-Ömerî et-Timurtâşî el-Gazzî, *Tenvîri'l-ebîsâr ve câmiu'l-bihâr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 8989), 1a.

²⁸⁶ Timurtaşî, *Tenvîri'l-ebîsâr ve câmiu'l-bihâr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 8989), 1a-180a.

²⁸⁷ Özel, “Timurtaşî”, 41/188-189; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 282-284.

nr. 2609, 3895, 7215, 8037, 8066, 8157; Hidâviyye Ktp., nr. 1005, 1006, 6831. Mûsâ b. Es'ad el-Mehâsinî *Tenvîri'l-ebâr'ı Hulâsatü't-tenvîr ve zahîretü'l-muhtâc ve'l-fakir* ismiyle manzum şekle getirmiştir; İstanbul, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 674.²⁸⁸

1.1.1.37. İsmail b. Sinaneddin Sivasî (öl. 1047/1637)

Hayatı

İsmail Sivasî'nin doğum ve vefât tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Ancak ağabeyi Şems-i Sivasî (öl. 1597) ile ilişkilerinden doğum tarihini olmasa da vefât tarihini yaklaşık olarak tahmin etmemiz mümkündür. İsmail Sivasî, on altıncı yüzyılın en etkin sufi ailesinin üyesidir. Şemseddin Sivasî'nin en küçük kardeşidir. Şemseddin Sivasî, 1520'de doğduğuna göre İsmail Sivasî'nin doğumu 1521 ve sonrası bir tarihte olmalıdır. Kaynaklarda Şemsî Sivasî ile birlikte Sivas'a hicret edip, 1591 yılında onunla birlikte hacca gittiği belirtilen İsmail Sivasî'nin vefâtı da bundan sonraki bir tarihte gerçekleşmiş olmalıdır. Buna göre İsmail Sivasî'nin, 16. yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan hayat serüveni yine 16. yüzyılın son yıllarına doğru son bulmuştur. Bu hesaplama göre İsmail Efendi'nin 70-80 yaş arası bir ömür sürdüğünü söyleyebiliriz. Kaynaklarda İsmail Efendi'nin “Şemseddin Sivasî'den her yönü ile faydalandığı ifadesine” sıklıkla rastlarız. Buradaki “her yönden” kasıt maddi ve manevi ilim anlamında olsa gerek. Çünkü Şemseddin Sivasî Efendi kardeşinin ilim ehli ve maneviyat sahibi bir kimse olması için elinden gelen tüm gayreti göstermiştir. Bunun yanı sıra İsmail Efendi'nin üzerinde babası Mehmet Arif Efendi'nin, ağabeyleri Muharrem ve İbrahim Efendilerin de gayretlerini zikretmeden geçmek doğru olmaz. İsmail Sivasî, vefâtına kadar Sivas Müftülüğü görevini idame ettirmiştir. Fıkıh, fıkıh usûlü, kalam, tefsir, hadis ve tasavvuf gibi birçok ilim sahasında söz sahibi olarak tanınmıştır.²⁸⁹

Eserleri

İsmail Sivasî'nin eserleri arasında şunlar zikredilir; *el-Ferâid Şerhu Mültekâ'l-ebhur*, *Şerhu Risâletü's-sağâir ve'l-kebâir*, *Risâle ala kavli'I-Beydavi fî tefsîri kavli Teâla Ahkâben*, *Şerhu risâleti'l-velediye*, *Risâle fî uddu'l-kebîre*, *Tahrîr-i*

²⁸⁸ Özel, “Timurtaş”, 41/188-189; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 282-284.

²⁸⁹ Fatih Çınar, “İsmail es-Sivâsî ve Sûfilerin Raks/Deveranı Hakkında Verdiği Bir Fetvası”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2009), 13/1, 323-340.

*Kâfiye, Hâşiye ala şerhi İsamuddin, Hâşiye ala şerhi'l-istitâreti's-Semerkandiyye li'l-İsam, el-İkâz, Risaletü seb'a.*²⁹⁰

el-Ferâid Şerhu Mültekâ'l-ebhur

İsmâil b. Sinâneddin Sivâsî (öl. 1047/1637), kitapta her bölümün başında giriş şeklinde uzunca bilgilere yer verip meseleleri naslar ölçüsünde delillendirmiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye (öl. 638/1240) ve toplumsal yaşamdaki farklı bid'atlara yönelik keskin eleştiriler yönelten İbrâhim el-Halebî'nin (öl. 956/1549) *Mültekâ*'sının Kadızâdeler'e muhalif olan Sivâsîler'e mensup birisi tarafından şerhedilmesi, Osmanlı'daki tasavvuf felsefesi ve tarikatlar çerçevesinde değişen fıkıh ihtilafları döneminde mühim bir gelişme niteliğindedir. IV. Murad'a ithafen kaleme alınan kitabın özellikle bu ihtilaflarla bağlantılı meselelere yaptığı tanımlamalarla ilgi çekmiştir.²⁹¹ İsmail Sivasî'nin fıkıh ve hadis konusunda uzmanlaştığı "*Mültekâ'l-ebhur*" adlı kitaba yazdığı şerhten anlaşılmaktadır.²⁹² Bu kitaba İsmail Efendi'nin kaleme aldığı şerh onun fıkıh ilmine vakıf olduğunu da gözler önüne sermektedir. İsmail Sivasî'nin bu kitabının birden fazla nüshası mevcuttur.²⁹³

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 29 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 321 varak 29 satırdan oluşmakta ve Arapça yazılmıştır. 977 (H)-1569 (M) tarihlerinde Sivas'da istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli nesih kırması olup, 30.5x20.6, 21.6x14.5 ölçüsünde cilt kaplaması da deridir. Eserin ikinci cildir, ilk konu başlığı kitâbü'l-buyû, son konu başlığı kitâbü'l-hünsâ'dır.²⁹⁴ Eserin giriş bölümünde içindikiler kısmı altına sayı yazılarak verilmiştir. "Fasıl" ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Kırmızı ve siyah mürekkep ile altı çizili kelimeler bulunmaktadır. Metnin kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür.²⁹⁵ Çeşitli kütüphanelerde eserin yazma nüshaları bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa, 566; Esad Efendi, 763; Esad Efendi, 771; Yozgat İl H. Ktp., nr.173, nr. 235; Ayasofya, nr.1282, nr. 1283; Fatih, nr. 1811; Beyazıd,

²⁹⁰ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/356; Çınar, "İsmail es- Sivâsî ve Sûfîlerin Raks/ Deveranı Hakkında Verdiği Bir Fetvası", 323-340.

²⁹¹ Şükrü Selim Has, "Mültekâ'l-ebhur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul TDV Yayınları, 2006), 1/549-552.

²⁹² Şükrü Selim Has, "İbrahim b. Muhammed el-Halebi", 15/231-232.

²⁹³ Çınar, "İsmail es- Sivâsî ve Sûfîlerin Raks/ Deveranı Hakkında Verdiği Bir Fetvası", 323-340.

²⁹⁴ İsmail b. Sinaneddin Sivasî, *el-Ferâid Şerhu Mültekâ'l-ebhur* (Sivas: Kütüphanesi, 29), 3a.

²⁹⁵ İsmail b. Sinaneddin Sivasî, *el-Ferâid Şerhu Mültekâ'l-ebhur* (Sivas: Kütüphanesi, 29), 1a-321a.

nr.8821, nr. 8822; Tokat İl Halk Kütüphanesi, nr. 318; Ankara Millet Ktp., Adana İl H. Ktp., nr.480; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Isparta İl H. Ktp., nr. 1440; Çorum Hasan Paşa İl H. Ktp., nr. 1322; Manisa İl H. Ktp., nr. 4660; Ankara Millet Ktp., Samsun İl H. Ktp., nr.1109.

1.1.1.38. Nûh b. Mustafa (öl. 1070/1660)

Amasya’da doğmuştur. Rûmî, Konevî ve Mısırî nisbeleriyle anılmaktadır. Muhammed el-Hicâzî’den (öl. 1035/1624) hadis dersi, Abdülkerîm es-Sûsî’den fıkıh dersi almıştır. Hasan b. Ali el-Halvetî aracılığıyla Halvetî tarikatına bağlanmıştır. Konya’da bir süre müftülük vazifesi yaptıktan sonra Amasyalı Ömer Paşa’nın Mısır valiliğine tayin edilmesinin ardından onunla beraber Mısır’a gitmiştir. 22 Zilkade 1070 (30 Temmuz 1660) tarihinde Kahire’de ölmüştür. Cenazesi Karafe-yi Kübra olarak bilinen mezarlığa defnedilmiştir.²⁹⁶

Eserleri

Nûh b. Mustafa’nın (öl. 1070/1660) kitapları şunlardır: *Netâicü’n-nazar fî havâşî’-d-Dürer*, *Risâle fî cevâzi ta’mîrî’-l-Kâ’be*, *Umdetü’r-râğibîn fî ma’rifeti ahkâmi imâdi’-d-dîn*, *Fethu’l-celîl alâ abdihi’z-zelîl fî beyâni mâ verede fî’l-istihlâf fî’l-cum’ati mine’l-ekavîl*, *el-Lûm’a fî âhiri zuhri’l-cum’a*, *el-İktidâ bi’s-Şâfi’î ve ademi cevâzih*, *Eşrefü’l-mesâlik fî’l-menâsik*, *es-Seyfû’l-mücezzem li-kitâli men heteke hurmete’l-haremi’l-muharrem*, *Mevlidü’l-Mustafâ ve mevâlidü’l-hulefâ*, *el-Kelâmü’l-mesûk li-beyâni mesâ’ili’l-mesbûk*, *Şerhu’l-Câmi’i’s-sağir*.²⁹⁷

Netâicü’n-nazar fî havâşî’-d-Dürer

Ziya Bey Kütüphanesi’nde 6 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 346 varak, 21 satır olup, Arapça yazılmıştır. 1154 (H)-1741 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli talik olup, 32x20 24.8x12 ölçüsünde cilt kaplaması da deridir. Müstensihi Hüseyin el-Pertevî’dir. Eserde “kâvlühû”, “fasıl” ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Metnin kenarındaki boş yerlere bir takım

²⁹⁶ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, 1/253; Bağdâdî, *Hediyyetü’l-‘arifîn*, 2/498; Kehhâle, *Mu‘cemü’l-müellifîn*, 13/119; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/44; Ömer Türker, “Nûh b. Mustafa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopesi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/230-231; Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 304-306.

²⁹⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-zunûn*, 1/253; Bağdâdî, *Hediyyetü’l-‘arifîn*, 2/498; Kehhâle, *Mu‘cemü’l-müellifîn*, 13/119; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/44; Türker, “Nûh b. Mustafa”, 33/230-231; Özel, *Haneî Fıkıh Âlimleri*, 304-306.

açıklayıcı notlar düşülmüştür.²⁹⁸ Kütüphane kayıtlarında nüsha sehven 242 varak olarak kaydedilmiştir. Ancak yapılan incelemede eserin 346 varak olduğu tespit edilmiştir.²⁹⁹ Diğer Kütüphanelerde de Ankara Milli Kütüphanesi, koleksiyon: Nevşehir Ürgüp Tahsin Ağa İlçe Halk Kütüphanesi, 322 demirbaş numarası ile kayıtlı bir nüsha daha bulunmaktadır.

1.1.1.39. Üstüvânî Mehmed Efendi (öl. 1072/1661)

Kadıızâdeli hareketinin meşhur liderlerinden olan Üstüvânî, Osmanlı âlimi ve vâiz olarak tanınmaktadır. 17 Muharrem 1017 (3 Mayıs 1608) yılında Şam'da dünyaya gelmiştir. 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde mühim bir düşünce hareketi olarak ortaya çıkan ardından tasavvuf ehli ile fukaha arasında güçlü ihtilaf ve kargaşaya yol açan, İbn Teymiyye ekolünün etkisine maruz kalan Kadızâdeliler oluşumunun Kadızâde Mehmed Efendi'den sonraki ikinci meşhur temsilcisidir. İlk tahsilini Şam'daki Ümeyye Camii'nin ulemâ ve imamlarından almıştır. Şemseddin el-Meydânî (öl. 1038/1624) ve Necmeddin el-Gazzî'den (öl. 1061/1651) Şâfiî fıkına ait dersler okumuştur. Arapça ve mantık derslerini Abdurrahman el-İmâdî (öl. 1051/1641), Yûsuf b. Ebü'l-Feth ed-Dımaşkî, Abdüllatîf b. Hasan el-Câliki, Ömer b. Muhammed el-Kârî (öl. 1014/1605) gibi hocalardan almıştır. Muhibbî (öl. 1111/1699), onun hadis derslerini de o sırada Şam'da bulunan Ebü'l-Abbâs el-Makkarî'den (öl. 1041/1632) aldığını kaydeder. Ardından tahsilini bitirmek için Kahire'ye gitmiş, Ezher'de ve farklı medreselerde Abdurrahman el-Yemenî, Burhâneddin İbrâhim el-Lekânî (öl. 1041/1632), Nûreddin el-Halebî (öl. 1044/1635) ve Şemseddin el-Bâbilî (öl. 1077/1666) gibi hocaların derslerine katılmıştır. Kahire'de ne kadar kaldığı bilinmemektedir, fakat 1039 (1629-30) tarihinde Şam'da bulunduğu ait kayıtlar mevcuttur. Şam'dayken nedeni bilinmeyen bir sebepten dolayı hocası Necmeddin el-Gazzî (öl. 1061/1651) ile arasında çıkan tartışmadan ötürü İstanbul'a gitme kararı almıştır. İstanbul'daki ilk vazifesi Ayasofya Camii vâizliği olmuş, burada derslerini okuturken sırtını bir mermer sütuna dayadığından dolayı kendisine "Üstüvânî" lakabı takılmıştır. Vaazlarının etkili oluşu sarayda hizmet veren helvacı, bostancı, baltacılar ve Enderun tarafından dinleniyor olması saraydaki halktan bir çevre edinmesini sağlamıştır. IV. Mehmed'in hocası Reyhan Efendi'nin korumasında saraydaki Has Oda'da vaaz vermeye başlaması halk

²⁹⁸ Nûh b. Mustafa, *Netâicü'n-nazar fî havâşî'd-Dürer* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 6), 4a.

²⁹⁹ Nûh b. Mustafa, *Netâicü'n-nazar fî havâşî'd-Dürer* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 6), 1a-346b.

içerisinde padişah şeyhi unvanını almasını sağlamıştır. Daha sonra Sultan Ahmed Camii vâizliğine atanmıştır. 1063 (1653) tarihinde hacca gitmiş, hac dönüşü Veli Efendi'nin vefâtıyla Fâtih Camii vâizliğine görevlendirilmiş, ardından memleketi Şam'a dönmüştür (1067/1656). Yaşamının geri kalan bölümünü burada tamamlamıştır. Ümeyye Camii'nde Kur'an öğretip vaazlar vermiştir. Selimiye Medresesi'ne geçmiş, daha sonra Şam Bîmâristanı mütevelliliğine vazifelendirilmiş, 16 Muharrem 1072 (11 Eylül 1661) yılında Şam'da ölmüş ve cenazesi Ferâdis Kabristanı'na defnedilmiştir.³⁰⁰

Eseri

Risale-i Üstüvânî

Üstüvânî Mehmed Efendi'nin (öl. 1072/1661) günümüze herhangi bir eseri ulaşmamıştır. Kendisine ait olan *Üstüvânî Risâlesi (Kitâb-ı Üstüvânî)* isimli kitap (Kazan 1802) vefâtından hemen sonra adı bilinmeyen bir talebesi tarafından yazılmıştır. Risâlede imanın ve İslâm'ın şartları hakkında konular tanımlanmaktadır. Kitap sade bir Türkçe ile kaleme alınmıştır.³⁰¹ Muammer Göçmen'in ifadesine göre, Üstüvânî'nin Risâlesinin “Şirk” kısmında onun sert, katı ve keskin hükümlerinin olduğu açıkça anlaşılır. Tasavvufa karşı gayet hoşgörüsüz anlayışı yanı sıra evliya mezarları ve yatırlardan medet umanların bid'at içinde olduklarına ait görüşleri geçmektedir. “Devir, Raks ve Teğanni Beyanındadır” isimli kısımda bunun da bid'at olduğu yolundaki görüşlerini Selef ulemâsının görüşleriyle delillendirir: “Sema yani türkü ırlamak ve onu dinlemek, dahi raks, öyle raks ki zamanımızda sûfilik davasında olan kimseler işlerler, haramdır. Onların meclisinde oturmak câiz değildir ve dahi raks eylemek ve türkü ırlamak zurna ile beraber günahdır”. Vaazlarında ikna edici kanıtlar ileri süren Üstüvânî (öl. 1072/1661) halkın ve âlimlerin büyük bir bölümünün üzerinde etkisi olmuştur.³⁰²

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 9056 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 97 varak, 14 satır, Osmanlıca yazılmıştır. İstinsah tarihi bilinmemektedir. Yazı şekli nesih olup, 21x15-16x9 ölçüsünde cilt kaplaması da deridir. Eserin giriş bölümünde içindikiler kısmı verilmiştir. Amentü duası hadislerle delillendirilerek şerh

³⁰⁰ Muammer Göçmen, “Üstüvânî Mehmed Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul TDV Yayınları, 2012), 42/396-397.

³⁰¹ Göçmen, “Üstüvânî Mehmed Efendi”, 42/396-397.

³⁰² Göçmen, “Üstüvânî Mehmed Efendi”, 42/396-397.

edilmiştir.³⁰³ “Mesele”, “fasıl”, râvi isimleri ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Metin içinde geçen sayılar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı sayfalardaki metinler çerçeve içine alınmıştır. Ayrıca bazı sayfalarda okunmayacak şekilde tahrip olmuştur.³⁰⁴ Kırmızı mürekkep ile yazılmış altı çizili kelimeler bulunmaktadır. Metnin kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür.³⁰⁵ Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kıbrıs Kütüphanelerinde bulunan Türkçe Yazmalar, II. Mahmud Ktp. nr. 1000, nr. 1196; Bosna-Hersek, Gazi Hüsrev Ktp., Türkçe Yazmaları, nr.3161/1; Zeytinoğlu İlçe Halk Ktp., Zeytinoğlu Koleksiyonu, nr. 181/4.

1.1.1.40. Şeyhîzâde (öl. 1078/1667)

Babası Gelibolulu Şeyhî Mehmed Efendi’ye nisbetle Şeyhîzâde olarak meşhur olmuştur. Şeyhülislâm Hoca Abdürrahim Efendi’nin (öl. 1066/1656) damadı olması sebebiyle de Damad Efendi olarak tanınmaktadır. Dedesinin ismi Süleyman’dır. Kardeşi Şeyhîzâde Şerif Mehmed Efendi de âlimlerden olup müderrislik vazifesinde bulunmuştur. Şeyhîzâde Abdurrahman uzun müddet Şeyhülislâm Zekerîyyâzâde Yahyâ Efendi’nin (öl. 1053/1644) yanında bulunmuştur. 1050 tarihinde Rebûlâhîrinde (Temmuz 1640) Merdûmiye Medresesi’ne müderris olarak atanmıştır. Şâban 1052 (Kasım 1642) yılında Şeyhülislâm Hüseyin Efendi Medresesi, Muharrem 1056 (Şubat 1646) yılında Kasım Paşa Medresesi müderrisliğine gönderilmiş, aynı senenin şâban (eylül) ayında gönderildiği Selânik kadılığından Rebûlâhîr 1057 (Mayıs 1647) yılında azledilmiş, şevval (kasım) ayında Edirne kadılığına atanmıştır. Rebûlâhîr 1058 (Mayıs 1648) tarihinde Edirne kadılığından azledilip ve Safer 1061 (Şubat 1651) yılında Boyabat ilçesi kendisine arpalık maaşı³⁰⁶ olarak verilmiştir. Şevval 1065 (Ağustos 1655) yılında İstanbul kadısı olmuş, Şâban 1066’da (Haziran 1656) tekrar azledilmiş, Balıkesir ilçesi arpalık olarak verilmiştir. Receb 1071 (Mart 1661) yılında ikinci kez İstanbul kadılığına atanmış, Şevval 1072 (Mayıs 1662) tarihinde Anadolu kazaskerliğine görevlendirilmiştir. Şevval 1073 (Mayıs 1663) yılında emekliye ayrılmış ve kendisine Hezargrad ilçesi arpalık olarak tahsis edilmiştir. Rebûlevvel 1078 (Ağustos 1667) tarihinde ölmüş ve Edirnekapı yakınlarında ki Emîr Buhârî

³⁰³ Üstüvânî Mehmed Efendi, *Risale-i Üstüvânî* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9056), 4a.

³⁰⁴ Üstüvânî Mehmed Efendi, *Risale-i Üstüvânî* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9056), 36a.

³⁰⁵ Üstüvânî Mehmed Efendi, *Risale-i Üstüvânî* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9056), 1a-97b.

³⁰⁶ Arpalık maaşı: Osmanlı’da idare, saray ve bilim adamlarıyla vazifesine son verilen ya da emekliye ayrılan memurlara ödenen maaş veya ek ücrete verilen isimdir.

Tekkesi'nin yanına medfun olunmuştur. Kabrinin Kemalpaşazâde'nin (öl. 940/1534) kabrinin etrafında olduğu bilinmektedir. Kabir taşında, “Bir gedâ çıktı dedi târîhin/Rabbenâ kıl makâmını cennet” beyti yazılıdır.³⁰⁷

Eseri

Şeyhîzâde Abdurrahman (öl. 1078/1667) efendinin kaynaklarda adı geçen en meşhur eseri, *Mecmâ'u'l-enhur fî şerhi Mültekâ'l-ebhur* olarak kaydedilmiştir.³⁰⁸

Mecmâ'u'l-enhur fî şerhi Mültekâ'l-ebhur

Şeyhîzâde Abdurrahman'ın (öl. 1078/1667) *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mültekâ'l-ebhur* isimli muteber kitabı İbrâhim b. Muhammed el-Halebî'nin (öl. 956/1549) eserinin şerhidir. Kitabın giriş kısmında Şeyhî *el-Mültekâ*'nın muhtelif şerhlerinin yazıldığı fakat bunlardan bir kısmının çok kısa olduğunu bu sebepten dolayı anlaşılmadığını, bir kısmının ise çok uzun olduğunu belirtmiştir. Yeteri kadar izah etmekle beraber çok ayrıntıya girmeden bir şerh yazmayı amaçladığını söylemektedir.³⁰⁹ Geleneksel şerh üslubunun takip edilmeye çalışıldığı kitapta Hanefîlere ait olan görüşlerin yanı sıra arada değişik mezheplerin görüşlerine de değinmiştir. 1. cildi 14 Zilkade 1070 (22 Temmuz 1660), 2. cildi 19 Cemâziyelâhir 1077 (17 Aralık 1666) yılında Edirne'de bitmiştir.³¹⁰ *el-Mültekâ*'nın en meşhur şerhlerinden birisi olan *Mecmâ'u'l-enhur* Osmanlı devrinin temel fıkıh nüshaları içinde mühim bir yer kaplamaktadır. Mecelle'nin hazırlanmasında çokça başvuru kaynaklardan olan 270 maddenin tamamının ve takriben seksen maddenin *Mültekâ ve Mecma'u'l-enhur*'dan alınmış olacağı kaydedilmektedir.³¹¹ Kitabın müstakil şekilde ve Haskefî'nin (öl. 1088/1677) *ed-Dürrü'l-münteka* isimli *Mültekâ* şerhiyle beraber çok fazla basımı³¹² yapılmıştır.³¹³

³⁰⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1815; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifîn*, 1/549; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 5/175; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/334; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/109; Tahsin Özcan, “Şeyhîzâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul TDV Yayınları, 2010) 39/89.Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 308-309.

³⁰⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1815; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifîn*, 1/549; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 5/175; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/334; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/109; Özcan, “Şeyhîzâde”, 39/89. Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 308-309.

³⁰⁹ Özcan, “Şeyhîzâde”, 39/89; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 308-309.

³¹⁰ Özcan, “Şeyhîzâde”, 39/89; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 308-309.

³¹¹ Şükrü Selim Has, “Mülteka'l-ebhur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul TDV Yayınları, 2006), 1/549-552.

³¹² İstanbul, 1240, 1241, 1252, 1264, 1273, 1287, 1292, 1300, 1310, 1329; Kahire 1298; nşr. Halîl İmrân el-Mansûr, (Beyrut: 1-4, 1419/1998).

³¹³ Özcan, “Şeyhîzâde”, 39/89; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 308-309.

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3821 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 479 varak, 26 satır, Arapça olarak kaleme alınmıştır. 1205 (H)-1790 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli nesih olup, 20.5x14.5-17x9 ölçüsünde cilt kaplaması da kartondur. Eserin ilk konu başlığı kitâbü'l-mefkû, son konu başlığı kitâbü'l-ferâiz'dir. Eserin giriş bölümünde içindikiler kısmı altına sayı yazılarak verilmiştir. "Fasıl" ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Kırmızı ve siyah mürekkep ile altı çizili kelimeler bulunmaktadır. Metnin kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür.³¹⁴ Çeşitli kütüphanelerde eserin yazma nüshaları bulunmaktadır. Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Ankara Milli Ktp., Elazığ İl H: Ktp., nr. 3403; Ankara Milli Ktp., Çankırı İl H: Ktp., nr.17, nr. 291; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl H. Ktp., nr. 1749, nr. 1784.

1.1.1.41. Haskefî (öl. 1088/1677)

Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefî ed-Dımaşkî, Hanefî fakihidir. 1025 (1616) tarihinde Şam'da dünyaya gelmiştir. Hasankeyf (Hısnıkeyfâ) asıllı bir aileden gelmesinden dolayı Haskefî nisbesiyle anılmaktadır.³¹⁵ İlköğrenimini babası ve Şam hatibi Muhammed b. Tâceddin el-Mehâsinî'den almıştır. Uzun müddet bu hocasının derslerini sürdürmüş ve *Sahîh-i Buhârî* dersleri okutmaya başlayınca da onun yardımcısı olmuştur. Ardından Remle'de Hanefî âlimi Hayreddin er-Remlî (öl. 1081/1671), Kudüs'te Fahreddin b. Zekerıyyâ el-Makdisî'den ders okumuştur. 1060 (1650) yılında hacca gidip, Medine'de Safiyyüddin Ahmed b. Muhammed el-Kuşâşî'nin (öl. 1071/1661) derslerine katılmıştır. Abdülbâki b. Abdülbâki el-Ba'î (öl. 1108/1697), Mansûr b. Ali es-Sütûhî, Eyyûb el-Halvetî es-Sâlihî gibi ulemâlardan yararlanmıştır.³¹⁶ Haskefî 1073 (1663) yılında İstanbul'a gitmiş ve burada Sadrazam Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa tarafından Şam'da Çakmakıye Medresesi'ne müderris olarak vazifelendirilmiş, fakat bu vazifeden vazgeçince istediği Şam müftülüğüne görevlendirilmiştir. Burada beş yıl kadar kaldıktan sonra Muhammed b. Yahyâ el-Habbâz ölünce (1075/1664-65) onun yerine Şam Emeviyye Camii'nde hadis derslerini okutmuştur. Ardından Selimiye Medresesi'ne görevlendirilmiş, burada bir yıl kadar hizmet ettikten sonra

³¹⁴ Şeyhizâde, *Mecmâ'u'l-enhur fî şerhi Mültekâ'l-ebhur* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3821), 1a-479b.

³¹⁵ Ahmet Özel, "Haskefî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/387-388; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 11/56.

³¹⁶ Özel, "Haskefî", 16/387-388.

İstanbul'a giderek Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi (öl. 1088/1678) ile görüşüp şikâyetlerini dile getirmiştir. Şikâyeti sebebiyle Kâre ve Aclûn kadılıkları görevi verilmiş, ayrıca Şam Emeviyye Camii'ndeki görevi uhdesine tekrardan geçmiştir. Şam'a dönerek ölünceye kadar ders okutmaya devam etmiştir. Döneminde Hanefî âlimlerinin meşhur simalarından birisi olan ve içinde İsmâil b. Ali el-Müderriş, Dervîş b. Nâsır el-Hulvânî, İsmâil b. Abdülbâki el-Kâtib el-Yâzicî, Ömer b. Mustafa el-Vezzân ve *Hulâsatü'l-eser* müellifi Muhibbî (öl. 1111/1699) gibi ulemâların da bulunduğu pek çok öğrenci yetiştirmiştir.³¹⁷ 10 Şevval 1088 (6 Aralık 1677) yılında ölmüş ve cenazesi Bâbüssağır Mezarlığı'na defnedilmiştir.³¹⁸

Eserleri

Haskefî'nin (öl. 1088/1677) kitapları şunlardır: *Ta'lika 'alâ Sahîhi'l-Buhârî, ed-Dürrü'l-Muhtâr, ed-Dürrü'l-müntekâ, İfâdatü'l-envâr, Ta'lika alâ Tefsîri'l-Beyzâvî (Bakara ve İsrâ sûreleri), Hazâ'inü'l-esrâr ve bedâ'i'u'l-efkâr, İhtisârü'l-Fetâva's-sûfiyye fî tarîkati'l-Bahâ'iyye, el-Cem beyne Fetâvâ İbn Nuceym.*³¹⁹

ed-Dürrü'l-Muhtâr fî şerhi Tenvîri'l-efsâr

Haskefî'nin *ed-Dürrü'l-Muhtâr fî şerhi Tenvîri'l-efsâr*'ı, Şemseddin Muhammed b. Abdullah et-Timurtaş'ın (öl. 1006/1598) *Tenvîri'l-efsâr* isimli fıkıh eseri olan kitabının şerhidir. 1071 (1661) tarihinde yazılan ve Süleymaniye Kütüphanesi ile (Esad Efendi, nr. 687, Hamidiye, nr. 490, Fâtih, nr. 1681-1684, Kılıç Ali Paşa, nr. 382) Şam Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'de birçok nüshası mevcut olan kitap müstakil veya farklı hâşiyeleriyle beraber çok sayıda yayımlanmıştır. Kitabın nikâh, talâk, vesâyâ, vakıf, hibe, şüf'a ve ferâiz kısımları Brij Mohar Doyal tarafından İngilizce'ye tercüme edilip Arapça nüshasıyla beraber baskısı yapılmıştır.³²⁰ Haskefî'nin *ed-Dürrü'l-muhtâr*'ı, içerisinde çoğu fikhî meseleyi muhtasar halde bulundurmasından dolayı çok rağbet görmüş ve üzerine farklı hâşiyeler kaleme alınmıştır. Bu hâşiyeler arasında en mühimleri İbn Âbidîn'in (öl.

³¹⁷ Ahmet Özel, "Haskefî", 16/387-388. Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 315-318.

³¹⁸ Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifîn*, 2/295; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 11/56; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/188; Ahmet Özel, "Haskefî", 16/387-388; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri* (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 315-318. Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 412.

³¹⁹ Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'arifîn*, 2/295; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 11/56; Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/188; Özel, "Haskefî", 16/387-388; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 316-317; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 412.

³²⁰ Özel, "Haskefî", 16/387-388.

1252/1836) *Reddü'l-muhtâr*'ı ile Tahtâvî'nin (öl. 1231/1816) *Hâşiye ale'd-Dürri'l-muhtâr*'ı olarak bilinmektedir.³²¹

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 8969 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan nüsha 304 varak, 23 satır olup Arapça yazılmıştır. 1238 (H)-1822 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli nesih olup, 30.5x20.5, 20.5x10 ölçüsünde cilt kaplaması yoktur. Eserin ilk konu başlığı kitâbü't-tahâre, son konu başlığı kitâbü'l-ferâiz' dir. Giriş bölümünde içindekiler kısmı tablo şeklinde verilmiş, konu başlıklarının altına sayfa numaraları yazılmıştır. "Kâle", "fasıl" ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Kırmızı mürekkep ile üstü çizili kelimeler bulunmaktadır. Metnin kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür.³²² Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Ankara Millet Ktp., Adana İl H. Ktp., nr. 36, nr. 413, nr. 1149; Çorum Hasan Paşa İl H. Ktp., nr. 1269, nr. 1477, nr. 47874/1; Amasya İl H. Ktp., nr. 337, nr. 779, nr. 1316, nr. 1452/1, nr. 1493/1; Kastamonu İl H. Ktp., nr. 1140, nr. 1145, nr.1478, nr. 3630. Bu nüshalar dışında diğer kütüphanelerde de 30 civarında eser bulunmaktadır.

1.1.1.42. Hamevî (öl. 1098/1687)

Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hasenî (el-Hüseynî) el-Hamevî el-Mısırî'nin hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgiye rastlanılmamıştır. Hanefî mezhebi fakihlerinden olup Hama asıllı olduğundan dolayı Hamevî nisbesiyle, Mısır'da büyüdüğü içinde Mısırî nisbesiyle tanınmaktadır.³²³ Kahire'de Halîl b. İbrâhim el-Lekanî (öl. 1041/1632), İbn Allân (öl.1057/1648), Nûreddin el-Üchûrî (öl. 1066/1656), Şehâbeddin el-Hafâcî (öl. 1069/1659), Muhammed b. Ahmed eş-Şevberî (öl. 1069/1659), Hasan b. Ammâr eş-Şürünbülâlî (öl. 1069/1659), Nûreddin eş-Şebrâmellisî (öl. 1087/1676) ve Mansûr b. Abdürrezzâk et-Tûhî (öl. 1090/1679) gibi ulemâdan ders okumuştur. Ayrıca Hanefî fıkında derinleşmiş; Kahire'de Süleymaniye ve Hüseyiniye medreselerinde ders okutmuştur. Hamevî'nin

³²¹ Özel, "Haskefî", 16/387-388; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 316-317; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 412.

³²² Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefî, *ed-Dürri'l-Muhtâr fi şerhi Tenvîri'l-ebşâr* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 8969), 1a-304b.

³²³ Mustafa Sinanoğlu, "Hamevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/456-457; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 320-322.

öğrencileri içinde İbnü's-Semmân ed-Dımaşkî, İbrâhim b. Abdurrahman b. Ali ve Muhammed b. Velî el-Hafîd gibi âlimler yer almaktadır.³²⁴

Eserleri

Hamevî'nin (öl. 1098/1687) eserleri şunlardır: “*Dürerü'l-ibârât ve ğurerü'l-işârât fî tahkîki meâni'l-isti'ârât, en-Nefehâtü'l-miskiyye fî sinâ'ati'l-fürûsiyye, Hâşiye ale'd-Dürer ve'l-Gurer, ed-Dürrü'n-nefis fî beyâni nesebi'l-İmâm Muhammed b. İdrîs, Nefehâtü'l-kurb ve'l-ittisâl bi-isbâti't-tasarruf li-evliyâ'llâhi ve'l-kerâmeti ba'de'l-intikal, Ukûdü'l-hisân fî kavâ'idî mezhebi'n-Nu'mân, ed-Dürrü'l-ferîd fî beyâni hükmi't-taklîd, İthâfû'l-ezkiyâ bi-tahkîki ismeti'l-enbiyâ, İthâfû erbâbi'd-dirâye bi-fethi'l-hidâye, Risâle müte'allika bi-ta'addüdi'l-kudât fî'l-beldeti'l-vâhide, el-Kavlü'l-belîğ fî hükmi't-teblîğ, Âdâbü'l-bahs, ed-Dürrü'l-manzûm fî fazli'r-rûm, Ta'lîku'l-kalâ'id alâ manzûmeti'l-aka'id*”.³²⁵

Hâşiye ‘ale'd-Dürer ve'l-Gurer

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 8920/2 demirbaş numarası ile kayıtlı bulunan nüsha 86 varak, 25 satır olup Arapça yazılmıştır. 1217 (H)-1804 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli Nesih olup, 24x16.7, 16.5x7.5 ölçüsünde cilt kaplaması yoktur. Eserin ilk konu başlığı kitâbü't-tahâre, son konu başlığı kitâbü'd-diyet'dir. “Kâle”, “kâvlühû”, “kulte”, “ekülü”, “kûl”, “fasıl” ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Metin kırmızı mürekkeple çerçeve içine alınmış, bazı kelimelerin de altı çizilmiştir. Metnin kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür.³²⁶

1.1.1.43. Mevlânâ Mehmed İzmîrî (öl. 1165/1751)

Kırşehir'de dünyaya gelmiştir. İslâm âlimleri arasında farklı sahalarda ilim sahibi olan Hanefî fakihidir. Babasının ismi Veli, dedesinin ismi Resul'dür. İlk tahsilini memleketinde almış, daha sonra İstanbul'a giden İzmîrî, burada başta Mirza Fâzıl olmak üzere farklı âlimlerden ders almıştır. İcâzetini tamamladıktan sonra İzmir'e gidip eğitim öğretim faaliyetlerine başlamıştır. Bu sırada müftülük vazifesi

³²⁴ Bağdâdî, *Hediyetü'l-'arifn*, 1/164-165; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifn*, 2/93; Sinanoğlu, “Hamevî”, 15/456-457; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 320-322. Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 415.

³²⁵ Bağdâdî, *Hediyetü'l-'arifn*, 1/164-165; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifn*, 2/93; Sinanoğlu, “Hamevî”, 15/456-457; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 320-322. Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 415.

³²⁶ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hasenî el-Hamevî, *Hâşiye'ale'd-Dürer ve'l-Gurer* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 8920/2), 1a- 86b.

verilmiştir. İzmir’de ölen Mevlânâ Mehmed’in cenazesi İkiçeşmelik caddesinde bulunan Ulu Kabristanı’nda medfundur.³²⁷

Eserleri

İzmîrî’nin (öl. 1165/1751) eserleri şunlardır: “*Şerhu Mültekâ’l-ebhur, Risâle fî’l-i’tikâf, Hâşiye alâ Mir’âti’l-usûl, Tercüme-i Târîh-i Taberî, İbrâzü’z-zamâ’ir ale’l-Eşbâh ve’n-nezâ’ir, Şerhu Risâleti’l-Birgivî, Hâşiye alâ Şerhi İbni’l-Hâcib li-Muhtasari’l-Müntehâ, Hâşiye alâ Şerhi’s-Şemâ’il, Hâşiye alâ Şerhi’l-Fenârî fî’l-mantık, Hâşiye alâ Hidâyeti’l-hikme, ed-Dürerü’s-seniyye fî fezâili’d-Devleti’l-Osmâniyye, Şerhu Zuhri’l-müte’ehhilîn, Şerhu’l-aka’idi’l-cedîde fî’l-keîâm, Zübdetü ilmi’l-keîâm*”.³²⁸

Şerhu Mültekâ’l-ebhur

İzmîrî, *Şerhu Mültekâ’l-ebhur*’u erken devir kaynaklarından istifade ederek meseleleri uzun alıntılarla açıklığa kavuşturmuştur. Kitap, *el-Mültekâ*’nın en hacimli şerhleri arasındadır. Sultan II. Mustafa’ya ithafen kaleme alınmıştır.³²⁹ Ziya Bey Kütüphanesi’nde 348 demirbaş numarasında kayıtlı olan kitap 52 varak, 15 satırdan oluşmakta ve Arapça yazılmıştır. İstinsah tarihi bilinmemektedir. Yazı şekli talik olup, 21x15.5, 14.5x7.2 ölçüsünde cilt kaplaması da yoktur. Eserin ilk konu başlığı kitâbü’t-tahâre, son konu başlığı kitâbü’s-salât’dır. “Kâle”, “fasıl” ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Metin kırmızı mürekkep ile çerçeve içine alınmıştır. Kırmızı mürekkep ile altı çizili kelimeler bulunmaktadır. Metnin kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür.³³⁰

1.1.1.44. Hâdimî (öl. 1176/ 1762)

Ebû Said Mehmed b. Mustafa el-Hâdimî el-Hüseynî el-Konevî, Osmanlı âlimi, fakih ve mutasavvıftır.³³¹ 1113 (1701) tarihinde Konya’nın Hâdim kazasında

³²⁷ Bağdâdî, *Hediyetü’l-‘arifîn*, 2/328; Kehhâle, *Mu‘cemü’l-müellifîn*, 12/95; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/359; Ferhat Koca, “Mevlânâ Mehmed İzmîrî”, 23/529-530; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 344-345. Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 430.

³²⁸ Bağdâdî, *Hediyetü’l-‘arifîn*, 2/328; Kehhâle, *Mu‘cemü’l-müellifîn*, 12/95; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/359; Koca, “Mevlânâ Mehmed İzmîrî”, 23/529-530; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 344-345. Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 430.

³²⁹ Şükrü Selim Has, “Mültekâ’l-ebhur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul TDV Yayınları, 2006), 1/549-552.

³³⁰ Mevlânâ Mehmed İzmîrî, *Şerhu Mültekâ’l-ebhur* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 348), 1a-52a.

³³¹ Bağdâdî, *Hediyetü’l-‘arifîn*, 2/333; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/296-298; Mustafa yayla, “Hâdimî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/24-26; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 346-348. Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 433-434.

dünyaya gelmiştir. Buhara'dan göç edip Anadolu'da ikamet eden ailesinin soyu Hz. Peygamber'e dayanmaktadır. Hâdimî künyesi yanı sıra Hüseyinî, Nakşibendî, Konevî künyeleriyle de tanınmaktadır. İlk tahsilini babasının yanında tamamlamış ve 10 yaşında hâfızlığını bitirmiştir. Babasından *Kütüb-i Sitte* ve farklı hadis eserlerini senedleriyle beraber okuduktan sonra 1720 tarihinde Konya'daki Karatay Medresesi'nde öğrenimini devam ettirmiştir. 1725'te hocası İbrâhim Efendi'nin de tavsiyelerde bulunması üzerine İstanbul'a gidip Kazovalı (Kazâbâdî) Ahmed Efendi'nin (öl. 1791) medresesinde tahsilini görmüştür. Sekiz yılı aşkın süre tahsil gördükten sonra Hâdim'e dönmüş ve babasının yerine Hâdim Medresesi'nde ders okutmaya devam etmiştir. Bu süre içerisinde babasının medresesi yerine Hâdimî'ye (öl. 1176/ 1762) yeni bir medrese yapılmıştır. Şöhreti kısa sürede Anadolu'nun farklı yörelerine de duyulan Hâdimî, I. Mahmud tarafından Dârüssaâde Ağası Beşir Ağa aracılığıyla İstanbul'a davet edilmiştir.³³² Hâdimî, İstanbul'un sayılı âlimlerinin de huzurda bulunduğu bir mecliste padişah karşısında ders vermiştir. Padişah kendisinin İstanbul'a yerleşmesini istemişse de Hâdimî tekrardan kendi kasabasına dönmek istemiştir. Yetiştirdiği öğrencileri içinde "İsmâil Gelenbevî (öl. 1205/1791), Hâfız Hasan Üskübî, Gözübüyükzâde İbrâhim Efendi (öl. 1747), Muhammed b. Süleyman Kırkağacî (öl. 1268/1851) ve kendi oğulları Said, Nûman, Abdullah (öl. 1192/1778), Mehmed Emin" gibi âlim ve müderrislerin olduğu zikredilir. Hâdim'de ölen Ebû Saîd'in cenazesi kasabanın batı tarafındaki Hâdim Kabristanı'na gömülmüştür.³³³

Eserleri

Adabu'l-Maraz ve'l-Mevt

Hâdimî'nin (öl. 1176/1762) *Adabu'l-Maraz ve'l-Mevt* isimli kitabının diğer adı *Risaletü'l-Hâdimî* olarak bilinir. Ziya Bey Kütüphanesi'nde 79/13 demirbaş numarası ile kayıtlı olan nüsha Arapça yazılmış olup 5 varak 19 satırdan oluşmaktadır ve istinsah tarihi 1175 (H)-1761 (M) olarak bilinmektedir. Talik kırmısı yazı özelliğine sahip 21.8x15.6, 15.5x9.5 ölçüsünde, dış kaplaması kartondur.³³⁴ Eser; vazâifu'l-inde'l-marâz, vazâifu'l-inde l' ihtizar, vazâifu'l bağde'l-

³³² Yayla, "Hâdimî, Ebû Said", 15/24-26; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 433-434;

Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 346-348.

³³³ Bağdâdî, *Hediyetü'l-'arifin*, 2/333; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/296-298; Yayla, "Hâdimî, Ebû Said", 15/24-26; Boynukalın, *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*, 433-434; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 346-348.

³³⁴ Ebû Said Mehmed b. Mustafa el-Hâdimî el-Hüseyinî el-Konevî Hâdimî, *Adabu'l-maraz ve'l mevt (Risaletü'l-Hâdimî)* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 79/1), 1a-5b.

mevt, vazâifu'l halli'l-defîn, telkin, vazâifu'l bağde'd-defîn, vazâifu'l fî ziyaretül gubûr bâb başlıklarından oluşmaktadır. Bazı kelimelerin üstü kırmızı mürekkep ile çizilmiştir. Metinlerin alt satırına ve sayfa kenarındaki boşluklara bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Eserde üst tarafı kırmızı mürekkeple çizili kelimelere de rastlanılmaktadır.³³⁵

1.2. Vefât Tarihi Bilinmeyen Müelliflerin Eserleri

1.2.1. Abdullah b. Abdurrahman es-Sivasî (öl. ?)

Müellif hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Eseri

Mecmû'atü'r-resâil

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 14259 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 102 varak, Arapça yazılmış olup satır sayısı ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Yazı şekli değişik hatlarda kaleme alınmıştır, 17x12-bb. mm. ölçüsünde, cilt kaplaması kartondur. Eserde, “fasıl”, “mesele” ve bâb başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarındaki boşluklara bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Ayrıca sayfa kenarlarında yırtılma ve yıpranma olduğu için bazı açıklamalar okunamamaktadır. Bazı kelimelerin altı kırmızı mürekkep ile çizilmiştir.³³⁶

1.2.2. Cafer b. Hasan b. Yahya b. Saida (?)

Araştırmamız sonucunda müellif hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Eseri

en-Nâfîa fî muhtârî's-şerîa

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 77/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 72 varak 23 ve 27 satırdan oluşmakta ve Arapça yazılmıştır. 927 (H)-1521 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli medrese neshi olup, 23.9x15.4-19x12 ölçüsünde cilt kaplaması deridir. Müstensihî, Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Ahmed'dir. Eserin ilk konu başlığı kitâbü't-tahâre son konu başlığı kitâbü'd-diyet'tir. “Fasıl”, “mesele” ve “bâb” başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı kelimelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Sayfa kenarındaki boşluklara bir

³³⁵ Hâdimî, *Adabu'l-maraz ve'l mevt (Risaletü'l-Hâdimî)* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 79/1), 1a-5b.

³³⁶ Abdullah b. Abdurrahman es-Sivasî, *Mecmû'atü'r-resâil* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 14259), 1a-102b.

takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Fakat sayfa kenarlarında yırtılma ve yıpranma olduğundan bazı açıklamalar okunamamaktadır.³³⁷

1.2.3. Ebû Abdillâh Mahmud b. Hamid (öl. ?)

Kaynaklarda müellif hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Eseri

Kitâbü'l-Beyân li'l-ahkâmi's-şeriyye

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 77/3 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 72 varak, 19 satırdan oluşmakta ve Arapça yazılmıştır. 927 (H)-1521 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli nesih kırmızı olup, 23.9x15.4-16.5x10.5 ölçüsünde cilt kaplaması deridir. Müstensihî, Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Ahmed'dir. Eserin ilk konu başlığı kitâbü't-tahâre'dir. "Fasıl", "mesele", "fûrû" ve bâb başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı kelimelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Sayfa kenarlarındaki boşluklara müstensih tarafından yer kalmayacak şekilde açıklamalar yapılmıştır.³³⁸

1.2.4. Nasruddin b. İbrahim b. İsmail el-Gaznevî (öl. ?)

Müellif hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Eseri

Kitâbü'l-Gaznevî

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 99/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 112 varak 19 satırdan oluşmakta ve Arapça yazılmıştır. 1101 (H)-1690 (M) tarihinde İskenderiye'de istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli nesih olup, 20x14.5-16.5x8.5 ölçüsünde cilt kaplaması karton (ebru) dur. Müstensihî, Ali b. Muhammed el-Mevdevî'dir. Eserin içindeki bâb başlıkları liste şeklinde verilmiştir. "Kâle", "vekâle", "Allahümme", "fasıl", "vekezâlike", "veemma" kelimeleri kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Bazı kelimelerinde altı kırmızı mürekkep ile çizilmiştir. Ebû Hanîfe'nin görüşlerine yer verilmiştir. Metin içinde çok sayıda ayet ve hadis zikredilmiştir. Metin kırmızı mürekkep ile çerçeve içine alınmış, kenarındaki boşluklara da bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Kütüphane kayıtlarında nüsha

³³⁷ Cafer b. Hasan b. Yahya b. Saida, *en-Nâfîa fî muhtârî's-şerîa* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 1a-72b.

³³⁸ Ebû Abdillâh Mahmud b. Hamid, *Kitâbü'l-Beyân li'l-ahkâmi's-şeriyye* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/3), 1a-72b.

sehven 90 varak olarak kaydedilmiştir. Ancak yapılan incelemede eserin 112 varak olduğu tespit edilmiştir.³³⁹

1.2.5. Numan el Hadî (öl. ?)

Müellif hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Eseri

Ümmanü'l-Hüdâ Şerhu Kenzi'd-dekâik

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 4032 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 197 varak 27 satırdan oluşmakta ve Arapça yazılmıştır. 872 (H)-1468 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli talik olup, 26.5x17.5-20.5x11.5 ölçüsünde cilt kaplaması kartondur. Eserin ilk varağında (1a) sahibinin, Sahibiyye Medresesi Müderrisi Ahmed es-Sivasî olduğu kayıtlıdır. Eserin ilk konu başlığı kitâbü't-tahâre'dir. Kırmızı mürekkep ile üstü çizili kelimeler bulunmaktadır. “Fasıl” ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Metnin kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür.³⁴⁰

1.2.6. Selahaddin Halil b. Şükrî Abdurrahman b. Muhammed el-Allâk (öl. ?)

Müellif hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Eseri

Kitabü Ref'i'l-iştibâh an ahkâmi'l-ikrâh

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3773/2 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 25 (71a-95b) varak, 21 satırdan oluşmakta ve Arapça yazılmıştır. 859 (H)-1455 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli nesih olup, 18x14-14x10.5 ölçüsünde cilt kaplaması deridir. Müstensihi, Abdurrahman b. Muhammed el-Irakî'dir. Eserin ilk konu başlığı kitâbü't-tahâre son konu başlığı kitâbü'd-diyet'tir. Kitabın başlığı, “kâle”, “fasıl” ve bâb başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Faslu's-sâdis başlığı dâhil altı tane fasıl başlığı mevcuttur. Sayfa kenarındaki boşluklara sayfa numarası yerine Arap alfabesinden harflerle gösterilmiştir.

³³⁹ Nasruddin b. İbrahim b. İsmail el-Gaznevî, *Kitâbü'l-Gaznevî* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 99/1), 1a-112b.

³⁴⁰ Numan el Hadî, *Ümmanü'l-Hüdâ Şerhu Kenzi'd-dekâik* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 14259), 1a-197b.

Genellikle metin içindeki vav harfleri kırmızı renkli olarak yazılmıştır. Kitabın son varlığında Resullaha salat ve selam edildikten sonra bitirilmiştir.³⁴¹

1.2.7. Şuhûdî (öl. ?)

Müellif hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Eseri

Kitâbün fî usûli'l-fikh

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3751 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 51 varak, 15 satırdan oluşmakta ve Arapça yazılmıştır. 782 (H)-1380 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli nesih olup, 12x9.5-17x13.5 ölçüsünde cilt kaplaması deridir. Müstensihi, Muhammed b. Osman'dır. Eserde metnin kenarındaki boşluklara bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. "Fasıl" ve "kûlna" kelimeleri siyah, koyu harfle yazılmıştır. Eserin son varlığındaki satırlar kurtçuklar tarafından tahrip edilmiş olup bazı kelimeler okunamamaktadır.³⁴² Kütüphane kayıtlarında nüsha sehven 43 varak olarak kaydedilmiştir. Ancak yapılan incelemede eserin 51 varak olduğu tespit edilmiştir.³⁴³

1.2.8. Yahya el-Koçhisarî (öl. ?)

Kaynaklarda müellif hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Eseri

el-İzâh (Şerhu Kenzi'd-dekâik)

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 35 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 420 varak 25 satırdan oluşmakta ve Arapça yazılmıştır. 851 (H)-1447 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli nestalik olup, 27.5x18-17.5x11.6 ölçüsünde cilt kaplaması deridir. Müstensihi, Ahmed b. Ahmed el-Cinî'dir. Eserin ilk varığına Kâbe-i şerifin şekli kırmızı mürekkeple çizilmiş, diğer varığına da makam-ı İbrahim'in şekli çizilmiştir. Giriş bölümünde ise içindikiler kısmı tablo şeklinde verilmiş, konu başlıklarının altına sayfa numaraları yazılmıştır. İlk konu başlığı kitabu't-tahare, son konu başlığı kitâbü'l-ferâiz'dir. "Kâle", "kâvlühû", "fasıl" ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Kırmızı mürekkep ile altı çizili kelimeler

³⁴¹ Selahaddin Halil b. Şükrî Abdurrahman b. Muhammed el-Allâk, *Kitâbü Ref'i'l-iştibâh an ahkâmi'l-ikrâh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3773/2), 71a-95b.

³⁴² Şuhûdî, *Kitâbün fî usûli'l-fikh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3751), 41a-51b.

³⁴³ Şuhûdî, *Kitâbün fî usûli'l-fikh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3751), 1a-51b.

bulunmaktadır. Ayrıca Metnin kenarındaki boş yerlere bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Kütüphane kayıtlarında nüsha sehven 243 varak olarak kaydedilmiştir. Ancak yapılan incelemede eserin 420 varak olduğu tespit edilmiştir.³⁴⁴ Diğer kütüphanelerde esere ait tespit edilebilen nüshalar şunlardır: Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 1613; Konya Yazma Eserler Ktp., Malatya Darende İlçe Halk Ktp., nr. 534.

1.3. Müellifi Belli Olmayan Eserler

Bu bölümde, kütüphanede bulunan eserlerden müellifleri belli olmayan eserler hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

1.3.1. Kitâbü'l-fıkıh

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 341 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 29 varak 19 satırdan oluşmakta ve Arapça yazılmıştır. Hangi tarihte istinsah edildiği bilinmemektedir. Yazı şekli talik-nesih olup, 21x15-14.5x8 ölçüsünde, eser ciltlessizdir.³⁴⁵ Müellifî ve müstensihî tesbit edilememiştir. Kitapta ihtikâr ve ferâiz bölümleri yer almaktadır. “Fasıl” ve bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Eserin baş tarafı ve son kısmı eksiktir. Bazı cümlelerin ve kelimelerin altı kırmızı ve siyah mürekkeple çizilmiştir. Metnin kenarındaki boşluklara müellif hattı ile açıklamalar yazılmıştır. Eserde sadece kitâbü'l-ferâiz bâb başlığı belirgin olarak okunmaktadır.³⁴⁶ Belirli bir sayfadan sonra yazı stili değişerek başka bir hat stili ile eser kaleme alınmaya devam etmiştir.³⁴⁷

1.3.2. Kitâbü'l-Fıkıh

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 9055/1 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 15 varak 13 satırdan oluşmakta ve Arapça yazılmıştır. Hangi tarihte istinsah edildiği bilinmemektedir. Yazı şekli nesih olup, 22x16-14.5x9.5 ölçüsünde, cildi yoktur. Eserin müellifî ve müstensihî tespit edilememiştir. Baş tarafındaki ve son kısımdaki sayfalar eksik ve hasarlıdır. İlk konu başlığı kitâbü's-salât'tır. “Fasıl” ve “bâb” başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Metnin kenarındaki boşluklara açıklamalar yapılmıştır. Kitabın içerisinde metinden bağımsız olarak sonradan

³⁴⁴ Yahya el-Koçhisarî, *el-İzâh (Şerhu Kenzi'd-dekâik)* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 14259), 1a-420b.

³⁴⁵ *Kitâbü'l-Fıkıh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 341), 184a-213b.

³⁴⁶ *Kitâbü'l-Fıkıh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 341), 195a.

³⁴⁷ *Kitâbü'l-Fıkıh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 341), 204a.

eklenmiş varaklar bulunmaktadır. Namazın şartları ve rukunlarından bahseden başlıklar kırmızı mürekkep ile yazılmıştır.³⁴⁸

1.3.3. Mesâil-i fıkhiyye

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 9082 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha, Arapça yazılmış, 187 varak, satır sayısı ve istinsah tarihi bilinmemektedir. Yazı şekli nesih olup, 19.5x14-bb. mm. ölçüsünde cilt kaplaması deridir. Müellifi ve müstensihisi tespit edilememiş olup kitabın son kısmı eksiktir. Eserin ilk konusu bâbu'r-rukû, son konusu kitâbü'l-vesâya dır. Bâb başlıkları ve râvilerin ismi zikredilirken kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Eserin bazı sayfalarına sadece bâb başlığı atılmış bazı sayfalara da hiçbir metin yazılmamış boş bırakılmıştır. Bazı cümle ve kelimelerin altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Metnin kenarındaki boşluklara bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür.³⁴⁹

1.3.4. Fıkıh kitabı

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 9091 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 137 varak 25 satırdan oluşmakta ve Arapça yazılmıştır. İstinsah tarihi bilinmemektedir. Yazı şekli nesih olup, 26.5x18-21-2x14 ölçüsünde cilt kaplaması yoktur. Müellif ve müstensihisi tespit edilememiştir.

İsmi ve müellifini tespit edemediğimiz kütüphane kayıtlarında fıkıh kitabı adında kayıtlı olan eser, tespit ettiğimize göre baştan on yedi varağı ve sonndan bir varağı eksiktir. Eser bâbü'l-vudû bâbıyla başlamaktadır. Bu bâbda abdestin kısımları anlatılıp kırmızı mürekkep ile bu kısımların üzeri çizilmiştir. Gusûl abdestinin şartları ve usûlünden bahsedilerek kapsamlı bir şekilde ele alındıktan sonra devamında faslûn fî'l-istincâ³⁵⁰ bâbına geçilmiştir. İstincâ kavramı hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra faslûn fî mâ yengazâ'l-vudû bâbında abdesti bozan haller sıralanmış, mesâilü'l-kahkaha³⁵¹ başlığı kırmızı mürekkeple yazılarak konunun önemine dikkat çekilmiştir. Ardından faslûn fî mâ yucîbü'l-gusûl bâbında hayız, nifas ve cünüplük halinde guslün gerekli olduğunu, bu üç durumun detaylı olarak tanımları verilmiştir. Bâbü't teyemmüm³⁵² bâbında ise teyemmümün nelerle ve nasıl

³⁴⁸ *Kitâbü'l-Fıkıh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9055/1), 1a-15b.

³⁴⁹ *Mesâil-i Fıkhiyye* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9082), 1a-187b.

³⁵⁰ *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 19b.

³⁵¹ *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 22b.

³⁵² *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 28a.

yapılacağı, hangi hâllerde bozulacağından bahsedilmiştir. Bâbü'l-haddi'l-kible bâbında kıblenin Mekke'deki Kâbe'ye yönelmenin hadisler ışığında hikmetlerine değinilmiştir. Faslün fî mesâilî'l-mescid namazların mescitte kılınmasının daha faziletli olacağı konuyla ilgili nakledilen hadislerle anlatılmıştır. Faslün fî şartu's-salât bâbına geçildiğinde namazın edâ ve sıhhat şartlarından, namazı bozan hallerden, namaz esnasındaki kıraâtın hâlinde yanlış telâffuz edilmesi durumunda ne yapılması gerektiğinden bahsedilmiştir. Faslün fî secdeti't-tilâvet³⁵³ bâbında tilâvet secdesinin tanımı ve Kuran-ı Kerim'de hangi surelerde geçtiği söylenmiştir. Eserde yer alan diğer bâblar sırasıyla şu şekilde devam etmektedir: Bâbü's-sücudi's-sehiv, faslün fî kazâ, el-fevaid, faslün fî teravih,³⁵⁴ faslün fî vitir,³⁵⁵ bâbü salâtü'l-merîd,³⁵⁶ bâbü salâtü'l-cum'a,³⁵⁷ bâbü salâtü'l-ıydeyn,³⁵⁸ bâbü gaslü'l-meyyit,³⁵⁹ bâbü's-şehid,³⁶⁰ kitâbü'z-zekât,³⁶¹ faslün fî sadaka'l-fıtır,³⁶² kitâbü's-savm,³⁶³ faslün fî itikâf,³⁶⁴ kitâbü'l-hac,³⁶⁵ kitâbü'n-nikâh, kitâbü't-talâk, bâbü'n-nafaka³⁶⁶, kitâbü'l-ıtk,³⁶⁷ kitâbü'l-liân, faslün fî'n-nezir, kitâbü'l-hudud, kitâbü'l-lukâta, kitâbü'l-mefkût, kitâbü'l-kerrahiye, kitâbü'l-gasp, kitâbü'l-vediâ, kitâbü'l-âriyet ve kitâbü'r-ribâ bâb başlığıyla eser sona ermektedir. Fasil ve bâb başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış olup metnin kenarlarında yıpranma ve yırtılma gibi okuyucuya zorluk verecek bir durum bulunmamaktadır. Bazı sayfaları tahrip olmuştur.³⁶⁸ Metin kırmızı mürekkeple çerçeve içine alınmıştır.³⁶⁹

1.3.5. Fıkıh kitabı

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 14302 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha Arapça yazılmış, 295 varak, satır sayısı belli değildir. İstinsah tarihi bilinmemektedir. Yazı şekli nesih olup, 20x14-bb. mm. ölçüsünde cilt kaplaması

³⁵³ *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 45b.

³⁵⁴ *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 50b.

³⁵⁵ *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 53a.

³⁵⁶ *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 55a.

³⁵⁷ *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 56b.

³⁵⁸ *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 58b.

³⁵⁹ *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 59b.

³⁶⁰ *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 62b.

³⁶¹ *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 65a.

³⁶² *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 70a.

³⁶³ *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 70b.

³⁶⁴ *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 87b.

³⁶⁵ *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 88a.

³⁶⁶ *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 96b.

³⁶⁷ *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 104.

³⁶⁸ *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 54a.

³⁶⁹ *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091), 1a-137b.

deridir. Müellif ve müstensihî tespit edilememiştir. Eserin ilk konu başlığı bâbu't-tahâre'dir. İlk sayfası yırtılmıştır, bâb başlıkları kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Bazı sayfalara sadece konu başlıkları yazılmış, bazı sayfalarda hiçbir şey yazmadan boş bırakılmıştır. Metin aralarına iki üç satırlık boşluklar bırakılmıştır. Kırmızı mürekkep ile altı çizili kelimeler mevcuttur, metnin kenarındaki boşluklara açıklamalar yazılmıştır.³⁷⁰

1.3.6. Fıkıh kitabı

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 14402 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 121 varak, 13 satır Arapçadır. 1175 (H)-1761 (M) tarihinde istinsah edildiği bilinmektedir. Yazı şekli nesih olup, 18x13.5-13.5x9 ölçüsünde cilt kaplaması kartondur. Müstensihî, Ahmed b. Hüseyin b. Tağrurdi'dir. Eserin baş tarafı eksiktir, "fasıl" ve bâb başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bazı kelimelere kırmızı mürekkeple hareke verilmiş, bazı kelimelerinde altı kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Metnin altındaki ve kenarındaki boş yerlere notlar düşülmüştür/açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca metin içerisinde tahrip olmuş sayfalar bulunmaktadır.³⁷¹

1.3.7. Hâşiye ala Kitâbi'l-Buyû mine'l-Hidâye

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 3892/3 demirbaş numarasıyla kayıtlı bulunan nüsha 7 varak, 13 satırdan oluşmakta ve Arapça yazılmıştır. İstinsah tarihi bilinmemektedir. Yazı şekli nesih olup, 20x14-13x7 ölçüsünde cilt kaplaması deridir. Müellif ve müstensihî tespit edilememiştir. Kitabın son bölümleri fıkıh kitaplarından alınmış, kitâbü'd-diyet ile ilgili kısımlar vardır. Kelimelerin altı Kırmızı mürekkep ile çizilip alt tarafına sayılar yazılmıştır. Sayfaların yarısı boş bırakılmış bir şey yazılmamıştır.³⁷²

³⁷⁰ *Fıkıh Kitab* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 14302), 1a-295b.

³⁷¹ *Fıkıh Kitabı* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 14402), 1a-121b.

³⁷² *Hâşiye ala Kitâbi'l-Buyû mine'l-Hidâye* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3892/3), 1a-137b.

İKİNCİ BÖLÜM

2.ZİYA BEY YAZMA ESERLER KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN FIKIH ESERLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ziya Bey Kütüphanesi'nde bulunan fıkıhla ilgili eserler usûlü fıkıh ve fîrû fıkıh olmak üzere iki grupta tasnif edilebilir. Bu çalışmaların usûlü fıkha ait olan kısmında yedisi metin, dokuzu şerh, üçü hâşiye, olmak üzere üç türde kaleme alınmıştır. Fîrû fıkha ait olan kısımda yirmi üçü metin, yirmi biri şerh, beşi hâşiye olmak üzere bu da aynı şekilde üç türde kaleme alınmıştır. Buna göre kütüphanede kayıtlı olan usûlü fıkıh ve fîrû fıkıh eserlerinin toplam sayısı 68'dir. Bunların 22'si halen yazma olup tahkik edilmeyi beklemektedir. Burada, kütüphanedeki fıkıh usulüne dair eserleri türlerine ve matbuunun bulunup bulunmamasına göre tasnif edip değerlendirmeye çalışacağız.

Fıkıh Usûlüne Dair Eserler

Burada fıkıh usulüne dair yazma eserler verilirken matbu olup olmamaları dikkate alınarak eserlerin listesi tablo halinde verilip kısaca değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır.

2.1. Metin

Ziya Bey Kütüphanesi'nde bulunan fıkıh usulüne dair metinlerden tespit edebildiğimiz kadarıyla dördü araştırmacılar tarafından tahkik edilip neşredilmiştir. Üç eser ise hâlâ gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir. Bu eserleri şu şekilde zikretmek mümkündür:

2.1.1. Matbûları Bulunan Yazma Eserler

	Kitap İsmi	Müellifi
1	<i>Miftâhu'l-usûl</i>	Ahsîkesî (öl. 644/1246-47)
2	<i>Menâru'l-envâr</i>	Ebü'l Berekât en-Nesefî, (öl. 710/1310)
3	<i>et-Telvîh fî keşfi hakâiki't-Tavzîh</i>	Teftâzânî (öl. 792/1390)
4	<i>Risâle fî tabakâti'l-müctehidîn</i>	Kemalpaşazâde (öl. 940/1534)

2.1.2. Matbûları Bulunmayan Yazma Eserler

1	<i>Kitâbü Ref'i'l-ıstibâh an ahkâmi'l-ikrâh</i>	Halil b. Şükrî b. Muhammed el-Allâk (öl. ?)
2	<i>Kitâbün fî usûli'l-fıkh</i>	Şuhûdî (öl. ?)
3	<i>Kitâbü'l-İrşâd fî 'ilmi'l-fıkh</i>	(?)

2.1.3. Değerlendirme

Kütüphanede usûlü fıkıh ile ilgili metin türünden yedi adet eser tespit edilmiştir. Bunlar arasında ilk dönem Hanefî mezhebine dair fıkıh usûlü kitaplarından *Menârü'l-envâr* ve *Miftâhu'l-usûl* eserleri yer almaktadır.

Eserler, istinsah tarihleri açısından incelendiğinde kütüphanedeki söz konusu metinler içerisinde en erken *Menârü'l-envâr* isimli kitabın istinsah edildiği görülmektedir. Zikredilen nüsha, müellifinin (Ebü'l Berekât en-Nesefî) vefât tarihi olan 710/1310 yılında istinsah edilmiştir. Bu da gösteriyor ki eser daha – muhtemelen- müellif hayattayken istinsah edilmiştir. Bu yüzden müellif nüshası ya da müellife okunmuş yahut mukabele edilmiş nüsha olma özelliğini hâizdir. Hanefî usûl âlimlerinden Pezdevî'nin *Kenzu'l-vusûl* isimli eserinden ihtisar edilmiş olan bu kitap Osmanlı medreselerinde okutulan eserlerdendir.³⁷³ Ahsikesî'nin kaleme aldığı *Miftâhu'l-usûl* isimli kitabın hangi tarihte istinsah edildiği bilinmemektedir. Teftâzânî'nin (öl. 792/1390) eseri olan *et-Telvîh fî keşfî hakâiki't-Tavzîh*'in de hangi tarihte istinsah edildiği bilinmemektedir. *Risâle fî tabakâti'l-müctehidîn*, Kemalpaşazâde'nin (öl. 940/1534) eseri olup 1084/1673 yılında istinsah edildiği bilinmektedir.

Kütüphanedeki usûl-i fıkıh metinleri arasında en çok nüshası mevcut olan kitap *Menârü'l-envâr*'dır. Kütüphanede *el-Menâr*'ın üç, *Miftâhu'l-usûl*'ün bir, *Telvîh*'in bir, *Risâle fî tabakâti'l-müctehidîn* bir, diğer eserlerin de birer nüshaları mevcuttur.

Kütüphanedeki nüshaların birçoğu usûl-i fıkıh sahasında muteber olan ve çağımızda matbûları mevcut olan metinlerdir. Halil b. Şükrî b. Muhammed el-Allâk

³⁷³ Demir, “Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi’indeki Fıkıhla ilgili Kitaplar ve Risaleler”, 1/2, (2018), 195.

tarafından kaleme alınan *Kitâbü Ref'i'l-iştibâh an ahkâmi'l-ikrâh* ise hala mahtuttur. Kaynaklarda müellif ve eseri hakkında yeterli bilgiye ulaşamadık. *Kitâbü Ref'i'l-iştibâh* 859/1455 yılında istinsah edilmiştir. Şuhûdî (öl. ?) tarafından telif edildiğini tespit ettiğimiz *Kitâbün fî usûli'l-fıkh*'ın ise kütüphane kaydında 782/1380 yılında istinsah edildiği belirtilmektedir.

Kitâbü'l-İrşâd fî 'ilmi'l-fıkh ismiyle kayıtlı olan metne gelince, içerisinde kitap, müellif veya müstensihne ait hiç bir kayda rastlanmamıştır. Eserde metin türüne ait bir üslup söz konusu olduğu görülmektedir. 43 varaklık bir hacimde olan kitap, geniş çaplı bir araştırmaya ve incelemeye ihtiyaç duymaktadır. Eserin kütüphanedeki nüshası hicrî 1084/1674 yılında istinsah edildiğine göre bu eserin de, hicrî 10. asırdan önce kaleme alınan klasik usûl eserlerinden biri olduğu söylenebilir. Kitabın hacminin küçük olması bize muhtasar bir metin olduğunu düşündürmektedir.

2.2. Şerh

Ziya Bey Kütüphanesi'nde bulunan fıkıh usulüne dair şerhlerden tespit edebildiğimiz kadarıyla sekizi araştırmacılar tarafından tahkik edilip neşredilmiştir. Müellifi belli olmayan *Şerhu Usûli'l-fıkh* adlı eser ise hâlâ gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir. Bu eserleri şu şekilde zikretmek mümkündür:

2.2.1. Matbûları Bulunan Yazma Eserler

	Kitap ismi	Müellif adı
1	<i>Keşfü'l-esrâr fî Şerhi'l-Menâr</i>	Ebü'l Berekât en-Neseî (öl. 710/1310)
2	<i>Keşfü'l-esrâr</i>	Abdulazîz el-Buhârî (öl. 730/1330)
3	<i>Şerhu Minhâci'l-vusûl ila ilmi'l-usûl</i>	İbrî (öl. 743/1342)
4	<i>et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-tenkîh</i>	Sadruşşerîa (öl. 747/1346)
5	<i>Şerhu'l-Menâr fî usûli'l-fıkh</i>	İbn Melek (öl. 821/1418'den sonra)
6	<i>Şerhu Mirkâti'l-vusûl fî ilmi'l-usûl</i>	Molla Hüsrev (öl. 885/1480)
7	<i>Mir'atü'l-usûl fî Şerhi Mirkâti'l-vusul</i>	Molla Hüsrev (öl. 885/1480)
8	<i>Şerhu'l-Menâr fî'l-usûl</i>	İbnü'l-Aynî Abdurrahman b. Ebû Bekir (öl. 893/1488)

2.2.2. Matbûları Bulunmayan Yazma Eserler

1	<i>Şerhu Usûli'l-fikh</i>	(?)
---	---------------------------	-----

2.2.3. Değerlendirme

Kütüphane’de usûlü fıkıh ile alakalı şerh türünden dokuz adet kitap tespit edilmiştir. Kütüphanedeki usûl-i fıkıh şerhleri içerisinde en erken yazılmış kitap olan Neseî’nin (öl. 710/1310) *Keşfü’l-esrâr fî Şerhi’l-Menâr* adlı eseri hicrî 7. yüzyılda, en geç yazılmış kitap olan İbnü’l-Aynî Abdurrahman b. Ebû Bekir’in (öl. 893/1488) *Şerhu’l-Menâr fî’l-usûl* adlı eseri ise hicrî 9. yüzyılın sonlarına doğru kaleme alınmıştır. Neseî (öl. 710/1310), Sadrüşşerîa ve Molla Hüsrev (öl. 885/1480) kendi eserlerine şerh yazmışlardır. İbrî’de (öl. 743/1342) *Şerhu’l-Minhâci’l-vusûl ila ilmi’l-usûl* adında eseriyle Beyzavî’nin *Minhâci’l-vusûl*’üne şerh yazmıştır. İbn Melek (öl. 821/1418) ve İbnü’l-Aynî de Neseî’nin (öl. 710/1310) eseri olan *Menâr*’a şerh yazmıştır.

Kitaplar kütüphanedeki metin sayılarına göre araştırıldığında şerhler arasında; Neseî’nin (öl. 710/1310) *Keşfü’l-esrâr fî Şerhi’l-Menâr*’ından, Sadrüşşerîa’nın *et-Tavzîh fî halli gavâmizi’t-tenkîh*’inden, Molla Hüsrev’in (öl. 885/1480) *Mir’atü’l-usûl fî Şerhi Mirkâti’l-vusul*’ünden, İbnü’l-Aynî’nin *Şerhu’l-Menâr fî’l-usûl*’ünden ikişer nüsha bulunmaktadır. İbrî’nin (öl. 743/1342) *Şerhu Minhâci’l-vusûl ila ilmi’l-usûl*’ünden, Abdulaziz Buharî’nin *Keşfü’l-esrâr*’ından, İbn Melek’in (öl. 821/1418) *Şerhu’l-Menâr fî usûli’l-fikh*’inden, Molla Hüsrev’in (öl. 885/1480) *Şerhu Mirkâti’l-vusûl fî ilmi’l-usûl*’ünden de birer nüsha olduğu görülmektedir. Molla Hüsrev’in, *Mirkâtü’l-vusûl ilâ ilmi’l-usûl*’ü yazmış, sonra bu eserini kendisi şerh etmiştir.³⁷⁴ Bu veriler göz önüne alındığında Sivas’ın medreseleri ve ilim muhitinde usûl-i fıkıh şerhleri içinde *Şerhu’l-Menâr*, *et-Tavzîh* ve *Mir’atü’l-usûl fî Şerhi Mirkâti’l-vusûl*’ün en çok okunan şerhler arasında olduğu söylenebilir. Anadolu’daki diğer yazma eser kütüphanelerinde de bu kitapların metinlerinden oldukça fazla sayıda olduğu kaydedilmektedir. Kütüphanede matbûsu bulunmayan yazma eserlerden *Şerhu Usûli’l-fikh* adlı eserinde kayıtlarda bir nüshası bulunmaktadır.

³⁷⁴ Demir, “Ziya Bey Yazma Eser Kütüphane’indeki Fıkıhla ilgili Kitaplar ve Risaleler”. 1/2, (2018), 195.

2.3. Hâşiye

Ziya Bey Kütüphanesi'nde bulunan fıkıh usulüne dair hâşiyelerden tespit edebildiğimiz kadarıyla üç eser araştırmacılar tarafından tahkik edilip neşredilmiştir. Bu eserleri şu şekilde zikretmek mümkündür:

2.3.1. Matbûları Bulunan Yazma Eserler

	Kitap ismi	Müellif adı
1	<i>Hâşiyetü't-Telvîh fî keşfi Hakâiki't-Tavzîh</i>	Fenârî Hasan Çelebi (öl. 891/1486)
2	<i>Hâşiyetü't-Telvîh</i>	Kırımî (öl. 893/1488)
3	<i>Zübdetü'l-esrâr fî Şerhi Muhtasari'l-Menâr</i>	Şemseddin Sivâsî (öl.1006/1597)

2.3.2. Değerlendirme

Kütüphanede bulunan usûlî fıkıh hâşiyelerinin ikisi *Telvîh*'in hâşiyesi biri ise *el-Menâr*'ın hâşiyesidir. Kütüphanede Fenârî'nin (öl. 891/1486) *Hâşiyetü't-Telvîh fî keşfi Hakâiki't-Tavzîh*'inden ve Şemseddin Sivâsî'nin (öl.1006/1597) *Zübdetü'l-esrâr fî Şerhi Muhtasari'l-Menâr*'ından iki nüsha bulunmaktadır. Kırımî'nin (öl. 879/1474) *Hâşiyetü't-Telvîh*'inden ise bir nüsha bulunmaktadır.

İstinsah yılı açısından incelendiğinde kütüphanedeki söz konusu olan nüshalar içinde en erken kaleme alınan Kırımî'nin *Hâşiyetü't-Telvîh fî keşfi Hakâiki't-Tavzîh* adlı eserinin istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Şemseddin Sivâsî'nin (öl.1006/1597) *Zübdetü'l-esrâr fî Şerhi Muhtasari'l-Menâr*'ı 974/1566 yılında istinsah edilmiştir. Fenârî'nin (öl. 891/1486) *Hâşiyetü't-Telvîh fî keşfi Hakâiki't-Tavzîh* adlı eserinin 1098/1687 istinsah edildiği tarihe nisbetle en son istinsah edilmiştir.

Fürû Fıkıha Dair Eserler

Bu başlık altında fürû fıkıha ait olan matbuları bulunan ve bulunmayan yazma eserlerin listesi tablo şeklinde verilip kısaca değerlendirilmesi yapılamaya çalışılacaktır.

2.4. Metin

Ziya Bey Kütüphanesi'nde bulunan fîrû fıkha dair metinlerden tespit edebildiğimiz kadarıyla on beşi araştırmacılar tarafından tahkik edilip neşredilmiştir. On eser ise hâlâ gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir. Bu eserleri şu şekilde zikretmek mümkündür

2.4.1. Matbûları Bulunan Yazma Eserler

1	<i>el-Muhtasar</i>	Cessâs (öl. 370/981)
2	<i>Hızânetü'l-fikh</i>	Semerkindî Ebü'l-Leys (öl. 373/983)
3	<i>Muhtasaru'l-Kudûrî</i>	Kudûrî (öl. 428/1037)
4	<i>Kitâbü'l Kudûrî</i>	Kudûrî (öl. 428/1037)
5	<i>Kitâbü'n-Nâfî</i>	Muhammed b. Yûsuf es-Semerkindî (öl. 556/1160)
6	<i>el-Mukaddimetü'l-Gaznevîyye fî'l-fürûi'l-Hanefîyye</i>	Gaznevî Ahmed b. Mahmud (öl. 593/1197)
7	<i>el-Muhtâr li'l-fetvâ</i>	Abdullah b. Mahmûd el-Mevsîlî (öl. 683/1284)
8	<i>Mecmâu'l-bahreyn ve Mültekâ'n-neyyireyn</i>	Muzafferüddin İbnü's-Sââtî (öl. 692/1295)
9	<i>Kenzü'd-dekâik</i>	Ebü'l Berekât en-Nesevî (öl. 710/1310)
10	<i>Mültekâ'l-ebhur</i>	İbrâhim b. Muhammed el-Halebî (öl. 956/1549)
11	<i>İngâzü'l-hâlikîn</i>	Birgîvî (öl. 981/1573)
12	<i>Tenvîri'l-ebâr ve câmiu'l-bihâr</i>	Timurtaşî (öl. 1006/1598)

2.4.2. Matbûları Bulunmayan Yazma Eserler

1	<i>Mesâilü'd-dâirât</i>	Abdülkahir el-Bağdâdî (öl. 429/1037-38)
2	<i>Kifâyetü'l-müntehî fî bidâyeti'l-mübtedî</i>	Mergînânî Burhâneddin (öl. 593/1196)
3	<i>Adabu'l-maraz ve'l mevt</i> (<i>Risaletü'l-Hadimî</i>)	Hâdimî (öl. 1176/ 1762)
4	<i>Kitâbü'l-Beyân li'l-ahkâmi's-şerîyye</i>	Ebû Abdillâh Mahmud b. Hamid (öl. ?)
5	<i>en-Nâfia fî muhtârî's-şerîa</i>	Cafer b. Hasan b. Yahya b. Saida (öl. ?)
6	<i>Kitâbü'l-Gaznevî</i>	Nasruddin b. İbrahim b. İsmail el-Gaznevî (öl. ?)
7	<i>Mecmu'âtü'r-resâil</i>	Abdullah b. Abdurrahman es-Sivasî (öl. ?)
8	<i>Kitâbü'l-Fıkıh</i>	(?)
9	<i>Kitâbü'l-Fıkıh</i>	(?)
10	<i>Mesâil-i Fıkhiyye</i>	(?)
11	<i>Fıkıh kitabı</i>	(?)
12	<i>Fıkıh kitabı</i>	(?)
13	<i>Fıkıh kitabı</i>	(?)

2.4.3. Değerlendirme

İstinsah yılı açısından incelendiğinde kütüphanedeki söz konusu olan eserler içinde en erken yazılan Abdülkahir el-Bağdâdî (öl. 429/1037-38)'nin *Mesâilü'd-dâirât* adlı eseri 795/1393 tarihinde istinsah edildiği anlaşılmaktadır. En geç tarihte istinsah edilen eser ise Abdullah b. Abdurrahman es-Sivasî'nin *Mecmu'âtü'r-resâil* adlı eseridir. Semerkandî'nin *Hızânetü'l-fıkh*'ı, Kudûrî'nin (öl. 428/1037) *Muhtasarü'l-Kudûrî*'si,³⁷⁵ Semerkandî, Muhammed b. Yûsuf'un *Kitâbü'n-Nâfi*'si, İbnü's-Sââtî'nin *Mecmâ'u'l-bahreyn*'ni, Neseî'nin (öl. 710/1310) *Kenzü'd-dekâik*'i, Birgivî'nin (öl. 981/1573) *İngâzü'l-hâlikîn*'i, Timurtaşî'nin (öl. 1006/1598)

³⁷⁵ Demir, “Ziya Bey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fıkıhla ilgili Kitaplar ve Risaleler”, 1/2, (2018), 198.

Tenvîri'l-ebâr'ı, *Mesâil-i Fıkhiyye*, *Fıkıh kitabı* ve diğer fıkıh kitaplarının istinsah tarihleri bilinmemektedir.

Kitaplar kütüphanedeki metin sayıları açısından bakıldığında metinler arasında en fazla nüshası mevcut kitap Halebî'nin (öl. 956/1549) *Mültekâ'l-ebhur*'udur³⁷⁶. Kütüphanede Kudûrî'nin (öl. 428/1037) *Kitâbü'l Kudûrî* ismiyle kayıtlı nüshadan sekiz, *el-Muhtasar* ismiyle kayıtlı nüshadan üç, İbnü's-Sââtî'nin *Mecmâu'l-bahreyn*'inden iki, Neseî'nin (öl. 710/1310) *Kenzü'd-dekâik*'inden dört, diğer müelliflerin eserlerinden de birer metin mevcuttur. Bu veriler dikkate alındığında Sivas'ın medrese ve ilim kültüründe fûrû fıkıh metinleri içinde *Mültekâ'l-ebhur*, *Kitâbü'l-Kudûrî* ve *Kenzü'd-dekâik*'in en çok okunan metinler arasında olduğu söylenebilir.

Kütüphanedeki kitapların çoğu fûrû fıkıh sahasında muteber olan ve günümüzde matbûları mevcut olan kitaplardır. Ebû Abdillâh Mahmud b. Hamid'in *Kitâbü'l-Beyân li'l-ahkâmi's-şer'iyye*'si, Cafer b. Hasan b. Yahya b. Saidâ'nın *en-Nâf'a fî muhtârî's-şer'îa*'sı Nasruddin b. İbrahim b. İsmail el-Gaznevî'nin *Kitâbü'l-Gaznevî'si* ve Abdullah b. Abdurrahman es-Sivasî'nin *Mecmu'âtü'r-resâil*'inin matbusu olmayıp yazma eser şeklinde bulunmaktadır. Kaynaklarda da müellifler ve kitaplar hakkında kayda değer bilgi mevcut değildir.

Mesâil-i fıkhiyye ve diğer fıkıh metinlerine gelindiğinde, içerisinde kitap, müellif veya müstensih adına dair hiç bir kayıt bulunmamaktadır. Bu eserlerin hacimlerinin büyük olması nedeniyle kapsamlı bir araştırmaya ihtiyaçları vardır.

2.5. Şerh

Ziya Bey Kütüphanesi'nde bulunan fûrû fıkha dair şerhlerden tespit edebildiğimiz kadarıyla on dokuzu araştırmacılar tarafından tahkik edilip neşredilmiştir. Numan el Hadî'ye ait olan bir eser ise hâlâ gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir. Bu eserleri şu şekilde zikretmek mümkündür:

³⁷⁶ Demir, “Ziya Bey Yazma Eser Kütüphane’indeki Fıkıhla ilgili Kitaplar ve Risaleler”, 1/2, (2018), 199.

2.5.1. Matbûları Bulunan Yazma Eserler

1	<i>Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî</i>	Râzî (öl. 598/1201)
2	<i>el-İhtiyar Şerhu'l-Muhtâr</i>	Abdullah b. Mahmûd el-Mevsîlî (öl. 683/1284)
3	<i>en-Nihâye fî Şerhi'l-Hidâye</i>	Siğnâki (öl. 714/1314)
4	<i>Tebyînü'l-hakâik Şerhu Kenzi'd-dekâik (Cilt:1)</i>	Zeylaî (öl. 743/1343)
5	<i>Şerhu'l-Vikâye</i>	Sadruşşerîa (öl. 747/1346)
6	<i>el-Înâye fî Şerhi'l-Hidâye</i>	Bâbertî (öl. 786/1384)
7	<i>et-Tercih ve't-Tashih ala Muhtasari'l-Kudûrî</i>	İbn Kutluboğa (öl. 879/1474)
8	<i>Şerhu Fethu'l-Kadîr</i>	İbnü'l-Hümâm (öl. 861/1457)
9	<i>Düreru'l-hukkâm fî Şerhi Gururu'l-ahkâm</i>	Molla Hüsrev (öl. 885/1480)
10	<i>Şerhu'n-Nukâye Muhtasaru'l-Vikâye (Camîu'r-rumuz)</i>	Kuhistânî (öl. 962/1555)
11	<i>Tekmiletü Fethi'l-Kadîr ale'l-Hidâye (Şerhu Kadizade ale'l-Hidâye)</i>	Kadıẓâde Ahmed Şemseddin (öl. 988/1580)
12	<i>Netayıü'n-nazar fî havaşî'd-Dürer</i>	Nûh b. Mustafa (öl. 1070/1660)
13	<i>Risale-i Üstüvânî</i>	Üstüvânî Mehmed Efendi (öl. 1072/1661)
14	<i>Mecma'ü'l-enhur Şerhu Mültekâ'l-ebhur</i>	Şeyhîzâde (öl. 1078/1667)
15	<i>ed-Dürrü'l-Muhtâr fî şerhi Tenvîri'l-ebşâr</i>	Haskefî (öl. 1088/1677)
16	<i>el-Îsâr fî Şerhi'l-Muhtâr</i>	Çivîzâde Muhyiddin Mehmed Efendi (öl. 954/1547)

2.5.2. Matbuları Bulunmayan Yazma Eserler

1	<i>el-Ferâid şerhu Mültekâl-ebhur</i>	İsmail b. Sinaneddin Sivasî (öl. 1047/1637)
2	<i>Şerhu Mültekâ'l-ebhur</i>	Mevlânâ Mehmed İzmîrî (öl. 1165/1751)
3	<i>el-İzâh (Şerhu Kenzi'd-dekâik)</i>	Yahya el-Koçhisarî (öl. ?)
4	<i>Ümmanu'l-Hüda Şerhu Kenzi'd-dekâik</i>	Numan el Hadî (öl. ?)

2.5.3. Değerlendirme

Kütüphanedeki fûrû fıkıh şerhleri içinde en erken yazılmış kitap olan Râzî'nin (öl. 598/1201) *Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî* adlı eseri hicri 7. yüzyılda, en geç dönemde yazılmış kitap olan İzmîrî Mevlânâ Mehmed'in (öl. 1165/1751) *Şerhu Mültekâ'l-ebhur* adlı eseri ise hicrî 12. yüzyılda yazılmıştır.

Kitaplar kütüphanedeki metin sayıları açısından incelendiğinde şerhler içinde en fazla metni mevcut olan kitap Molla Hüsrev'in (öl. 885/1480) *Düreru'l-hukkâm fî Şerhi Gururu'l-ahkâm*'ıdır. Kütüphanede Molla Hüsrev'in³⁷⁷ (öl. 885/1480) *Düreru'l-hukkâm fî Şerhi Gururu'l-ahkâm*'ından altı, Bâbertî'nin (öl. 786/1384) *el-Înâye fî Şerhi'l-Hidâye*'sinden üç, Râzî'nin (öl. 598/1201) *Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî*'sinden iki, Sadruşşerîa'nın *Şerhu'l-Vikâye*'sinden iki, Üstüvânî Mehmed Efendi'nin (öl. 1072/1661) *Risale-i Üstüvânî*'sinden iki nüsha bulunmaktadır. Diğer eserlerin kütüphanedeki nüshaları incelendiğinde her bir eserden bir nüsha bulunmaktadır. *Düreru'l-hukkâm fî Şerhi Gururu'l-ahkâm*, *el-Înâye fî Şerhi'l-Hidâye*, *Şerhu'l-Menâr*'ın ise en çok okunduğu tahmin edilen şerhler içerisinde olduğu söylenebilir. *el-İhtiyâr Şerhu'l-Muhtâr*, *el-Muhtâr*'ın bizzat müellifi olan Mevsîlî tarafından yazılan şerhidir. Bu kitapta hükümlerin illetleri ve delillerine bununla beraber diğer mezheplerin görüşlerine de değinilmiştir. Sivaslı müellif İbn Hümâm'ın *Şerhu Fethu'l-kadîr* isimli kitabının sadece ikinci cildi kütüphanede bulunmaktadır.³⁷⁸ Anadolu coğrafyasındaki farklı yazma eser kütüphanelerinde de bu kitapların metinlerinden çok sayıda bulunduğu kütüphane kayıtlarında mevcuttur.

³⁷⁷ Demir, “Ziya Bey Yazma Eser Kütüphane’indeki Fıkıhla ilgili Kitaplar ve Risaleler”, 1/2, (2018), 199.

³⁷⁸ Halis Demir, “Ziya Bey Yazma Eser Kütüphane’indeki Fıkıhla ilgili Kitaplar ve Risaleler”, 1/2, (2018), 199.

2.6. Hâşiye

Ziya Bey Kütüphanesi'nde bulunan fûrû fıkha dair hâşiyelerden tespit edebildiğimiz kadarıyla dördü araştırmacılar tarafından tahkik edilip neşredilmiştir. Müellifi belli olmayan *Hâşiye ala Kitabi'l-Büyu mine'l-Hidâye* adlı eser ise hâlâ gün yüzüne çıkarılmayı beklemektedir. Bu eserleri şu şekilde zikretmek mümkündür:

2.6.1. Matbûları Bulunan Yazma Eserler

1	<i>Zahîretü'l-ukbâ fî Sadrişşerîati'l-uzmâ</i>	Ahîzâde Yûsuf Efendi (öl. 905/1500)
2	<i>Hâşiye ale'l-Înâye fî Şerhi'l-Hidâye</i>	Sâdî Çelebi (öl. 945/1539)

2.6.2. Matbûları Bulunmayan Yazma Eserler

1	<i>Hâşiye fî Havaşi'd-Dürer ve'l-Gurer (Taharet ve Namaz Bahsi)</i>	Molla Hüsrev (öl. 885/1480)
2	<i>Hâşiye'ale'd-Dürer ve'l-Gurer</i>	Hamevî (öl. 1098/1687)
3	<i>Hâşiye ala Kitabi'l-Büyu mine'l-Hidâye</i>	(?)

2.6.3. Değerlendirme

Kütüphanede bulunan fıkıh usûlü ile ilgili toplam beş hâşiyeden dört tanesinin müellifi belli olup, birinin müellifi bilinmemektedir. Ahîzâde Yûsuf Efendi'nin (öl. 905/1500) *Zahîretü'l-ukbâ fî Sadrişşerîati'l-uzmâ* adlı eseri Sadruşşerîâ'nın kitabına yazılmış bir hâşiyedir. Sâdî Çelebi'nin (öl. 945/1539) *Hâşiye ale'l-Înâye fî Şerhi'l-Hidâye* isimli eseri *Hidâye* üzerine yazılmış bir hâşiyedir. Molla Hüsrev'in (öl. 885/1480) *Hâşiye fî Havaşi'd-Dürer ve'l-Gurer* isimli eseri tahâret ve namaz konularından bahsetmektedir. Hamevî'nin (öl. 1098/1687) *Hâşiye'ale'd-Dürer ve'l-Gurer* isimli eseri de Molla Hüsrev'in (öl. 885/1480) *ed-Dürer* adlı eserinin hâşiyesidir. *Hâşiye ala Kitabi'l-Büyu mine'l-Hidâye* isimli eserin de müellifi bilinmemektedir.

2.7. Bazı Fıkıh Eserlerinin İncelenmesi

Bu eserleri tercih etmemizin sebebi; tespit edebildiğimiz kadarıyla tek nüsha olmaları, Türkiye'nin diğer kütüphanelerinde farklı nüshalarına ulaşamamış olmamız ve üzerine herhangi bir neşir çalışmasının yapılmamış olmasıdır.

Cafer b. Hasan b. Yahya b. Saida (?)

en-Nâfia fî muhtâri's-şeria

Yaptığımız araştırmalarda bu eserin mahtut olduğunu üzerine herhangi bir çalışma yapılmadığını gördük. Bu sebeple araştırmacılara ve ilgi duyanlara eserin içeriğine dair bilgiler vermenin yararlı olacağı düşündük.

Müellif eseri telif ederken klasik fıkıh kitaplarında sıklıkla rastladığımız kitab-bâb-fasıl'dan oluşan sistematigi esas almıştır. Yani klasik fıkıh kaynaklarındaki gibi konular fıkıh bâblarına göre kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Müellif ibadât, muamelât, ukubât konularını kitap, sünnet ve kıyas delillerine dayandırarak eserinde işlemiştir. Genel itibariyle Hanefî mezhebine ait görüşlere yer vermiştir. İncelemiş olduğumuz eser, kitâbü't-tahâre³⁷⁹ bâbıyla başlamaktadır. Kitâbü't-tahâre bâbının dört rükün şeklinde olduğunu ve birinci rükünden dördüncü rüküne kadar farzların ve vaciplerin teker teker açıklandığını tespit ettik ve konuyla ilgili verilen hükümlerden ayrıca bahsedildiğini gördük. Kitâbü's-salât bâbına geçildiğinde mukaddime kısmında yedi ayrı namazdan bahsedildiği ve bu namazların sırasıyla; beş vakit namaz, Cum'a namazı, bayram namazı, küsûf namazı, tilâvet namazı ve tavaf namazı olduğu yazmaktadır. Bu namazlar detaylıca açıklanmış diğer nafîle namazlarında kısaca tarifi yapılmıştır. Üçüncü bâb olan kitâbü'z-zekât'a³⁸⁰ geldiğimizde bu başlıkta zekâtın kıymetli mallardan verilme şartı ve dört rükünü olduğu belirtildikten sonra bu rükünler anlatılmıştır. Bilahare konu bağlamında sayfa kenarlarına bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Sıradaki bâb olan kitâbü's-savm'a³⁸¹ gelindiğinde ise; orucun farzları, sıhhat şartları ve orucu bozan haller anlatılmıştır. Kitâbü'l-itikâf³⁸² bâbında ise itikâfin nasıl ve ne zaman yapılacağı anlatılmakla beraber oruçlu bir şekilde girildiğinde daha faziletli olacağına dikkat çekilmiştir. Kitâbü'l-hac³⁸³ bâbında haccın kimlere farz olduğu ve nasıl eda edildiği mukaddime kısmında ele alınıp sonrasında ise haccın çeşitleri sıralanmıştır (haccü'l-kıran, haccü'l-ifrad, temettü). Kitâbü'l-cihad³⁸⁴ bâbında cihadın şartları ve kimlerin sorumlu olduğu

³⁷⁹ Cafer b. Hasan b. Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 4b.

³⁸⁰ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 16a.

³⁸¹ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 20b.

³⁸² Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 22b.

³⁸³ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 23a.

³⁸⁴ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 31a.

anlatılmıştır. Kitâbü't-ticare³⁸⁵ bâbında ticaretin konusu, çeşitleri, helal ve haram olan ticaret yollarının açıklaması verildikten sonra metnin kenarına konuyla ilgili açıklama yapıp bir takım notlar düşülmüştür. Dokuzuncu başlığı kitâbü'r-rehin bâbıdır.³⁸⁶ Müellif, rehnin dört rüknü olduğunu ve bu rükünların neler olduğunu sırasıyla açıklamıştır. Kitâbü'l-hacr³⁸⁷ bâbında hakları kullanma ehliyetinin yokluğu, kaldırılması veya kısıtlanmasından bahsedilmiştir. Kitâbü'd-damân³⁸⁸ bâbına baktığımızda kısmu'l-havâle ve kısmu'l-vekâle, olmak üzere iki kısım şeklinde bahsedildiği görülür. Ardından on ikinci başlığın kiâbü's-sulh³⁸⁹ olduğu ve diğer başlıkların sırasıyla şu şekilde devam ettiğini görülür: Kitâbü's-şirket,³⁹⁰ kitâbü'l-mudârebe,³⁹¹ kitâbü'l-müzâraa ve müsâkât,³⁹² kitâbü'l-vedîa ve âriyet,³⁹³ kitâbü'l-icâre,³⁹⁴ kitâbü'l-vekâle,³⁹⁵ kitâbü'l-vakıf ve sadaka ve hibe,³⁹⁶ kitâbü'l-vesâyet,³⁹⁷ kitâbü'n-nikâh,³⁹⁸ kitâbü't-talâk,³⁹⁹ kitâbü'z-zihâr,⁴⁰⁰ kitâbü'l-îlâ,⁴⁰¹ kitâbü'l-liân,⁴⁰² kitâbü'l-ıtk,⁴⁰³ kitâbü'l-mükâtebe ve istilâd,⁴⁰⁴ kitâbü'l-ikrar,⁴⁰⁵ kitâbü'l-kazâ,⁴⁰⁶ kitâbü's-şehâdet,⁴⁰⁷ kitâbü'l-hudut,⁴⁰⁸ kitâbü'l-kıyas⁴⁰⁹ ve kitâbü'd-diyet⁴¹⁰ bâb başlığı ile eser sonlandırılmıştır. Eseri incelerken genel itibariyle bâblara mukaddime ile başladığını daha sonrasında rükünlarını, şartlarını, varsa yapılış şekillerini ve meselenin detaylıca anlatımının sırasıyla yazıldığını görmekteyiz. Eser günümüzde hâlâ mahtut halde basılmamış ve tahkiki yapılmamış olup araştırmacıların incelemesini beklemektedir.

³⁸⁵ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 33b.

³⁸⁶ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 38a.

³⁸⁷ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 39b.

³⁸⁸ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 39b.

³⁸⁹ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 40a.

³⁹⁰ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 40a.

³⁹¹ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 40a.

³⁹² Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 40b.

³⁹³ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 41a.

³⁹⁴ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 42b.

³⁹⁵ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 43a.

³⁹⁶ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 43a.

³⁹⁷ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 43b.

³⁹⁸ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 44b.

³⁹⁹ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 52b.

⁴⁰⁰ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 53b.

⁴⁰¹ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 53b.

⁴⁰² Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 54b.

⁴⁰³ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 55a.

⁴⁰⁴ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 55b.

⁴⁰⁵ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 56b.

⁴⁰⁶ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 67a.

⁴⁰⁷ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 70a.

⁴⁰⁸ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 71a.

⁴⁰⁹ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 74b.

⁴¹⁰ Yahya b. Saida, *en-Nâfia fî muhtâri's-şeria* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1), 77a.

Cessâs (öl. 370/981)

Muhtasarun fî ilmi'l-fikh

Kütüphane kayıtlarında her ne kadar bu eser Cessâs'a (öl. 370/981) atfedilmiş olsa da yaptığımız incelemelerde gerek Hanefî tabakât kitaplarında gerekse biyografik kaynaklarda böyle bir eserin Cessâs'a nisbetine rastlamadık. Ayrıca eser üzerindeki incelemelerimizin neticesinde de aidiyetle ilgili bu belirsizliği ortadan kaldırıp, eserin Cessâs'a aidiyetini kesinleştiremedik. Ancak kütüphane kaydını esas alarak araştırmacıların ilgisini bu esere yöneltmek için bu nüshanın tanıtımını yapmaya çalıştık. Müellif eseri telif ederken klasik fıkıh kitaplarında sıklıkla rastladığımız kitab-bâb-fasıl'dan oluşan sistematığı esas almıştır. Ancak klasik fıkıh kaynaklarındaki gibi konular fıkıh bâblarına göre kapsamlı şekilde ele alınmamıştır. Müellif ibadât konularını kitap ve sünnet delillerine dayandırarak eserinde işlemiş olup genel itibariyle hanefî mezhebine ait görüşlere yer vermiştir. Cessâs'ın yazmış olduğu bu eser iki bâb başlığından oluşmaktadır. Birinci olarak kitâbü't-tahare⁴¹¹ bâb başlığıyla başlamaktadır, burada tahâretin tanımı ve çeşitleri verilerek açıklamalar yapılmış ve sayfa kenarına da konuyla ilgili bir takım açıklayıcı notlar düşülmüştür. Müellif eserini hadisler ışığında incelemiş ve örnekler vermiştir. İkinci olarak kitâbü's-salât⁴¹² bâb başlığı gelmektedir. Namazın farzları, rükünları ve şartlarından bahsedilerek kırmızı mürekkepli fasıl ifadeleriyle konunun daha anlaşılır halde gelmesi için açıklamalar yapılmıştır. Sayfa kenarına yapılan açıklamalar iç içe girmiş ve karmaşık yazı sitilleriyle yazılmış olmasından dolayı okunmamaktadır. Yaptığımız araştırmalarda bu eserin mahtut olduğunu, üzerine herhangi bir çalışma yapılmadığını ve araştırmacıların incelemesini beklediğini tespit ettik.

Mesâil-i fıkhiyye

Ziya Bey Kütüphanesi'nde 9082 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu eserin müellifi ve istinsah tarihiyle ilgili bir bilgiye de ulaşamadık. Furû fikhın pek çok meselesinin ele alındığı bu eserin telifinde klasik fıkıh kitaplarında takip edilen kitap-bâb-fasıl sistematığı benimsenmiştir. Konular fıkıh bâblarına göre kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Müellif ibadât, muamelât, ukubât konularını kitap, sünnet, icmâ ve kıyas delillerine dayandırarak eserinde işlemiştir. Genel itibariyle Hanefî mezhebine

⁴¹¹ Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Cessâs er-Râzî, *Muhtasaru'n fi İlmi'l-Fikh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3838/1), 4b.

⁴¹² Cessâs er-Râzî, *Muhtasaru'n fi İlmi'l-Fikh* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3838/1), 8b.

ait görüşlere yer vermiştir. Eser baş tarafından onuncu varağına kadar boş bırakılmış sayfalarla başlamaktadır. İlk bâb başlığı bâbü rûkû⁴¹³ olup tanımı yapılarak hadisler ışığında bu tanım desteklenmiştir. Metin içerisinde verilen hadislerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Bâbü't-teşehhüd⁴¹⁴ bâb başlığı Hz. Ömer'in nakletmiş olduğu hadis-i şerif ile başlayıp bu hadis üzerinden tanımı yapılmıştır. Bâbü's-salât alâ nebiyyi sallallahu aleyhi ve sellem başlığında Abdurrahman b. Ebî Leylâ'nın nakletmiş olduğu hadis-i şerif ile başlayıp tanımı yapılmıştır. Bâbü'z-zikir bağde salât⁴¹⁵ bâb başlığında Hz. Ali'nin nakletmiş olduğu hadis-i şerif verilip tanımı ve nasıl zikredileceği açıklanmıştır. Ayrıca eser el-hükmü fi cemeât, fî alâmati ve'l-cemeât, fî mefsedât, fi mekruhât, fî vitru ve'n-nevafil, nevafîl, fî teravîh, fî masrafü'z-zekât, fî sadaka'l-fıtır, kitâbü's-savm, fî nezîr, fî itikâf, kitâbü'l-hac, kitâbü'n-nikâh, fî mehir, fî radâ, fî talâk, fî zihâr, fî liân, fî ikrâr, fî iddet, fî tağrîr, kitâbü'l-vâkıf, kitâbü'l-bey', fî ribâ, kitâbü's-sarf, kitâbü'l-kefâle, kitâbü'l-kazâ, kitâbü's-şehedât, kitâbü'l-vekâle, kitâbü'l-ikrâr, kitâbü'l-vediâ, kitâbü'l-ariye, kitâbü'l-hibe, kitâbü'l-icâre, kitâbü'l-kerrâhiye, kitâbü'r-rehin kitâbü'l-cinâye, kitâbü'd-diyet, kitâbü'l-muâkkıl⁴¹⁶ ve kitâbü'l-vesâye⁴¹⁷ bâb başlıklarından oluşmaktadır. Bu başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış olup bazı başlıkların altında hiçbir bilgi verilmemiştir. Sayfa kenarlarındaki boşluklara metinde yer alan meselelerle ilgili açıklamalar yapıp bir takım notlar düşülmüştür. Eserde geçen her terimin yeri geldikçe tanımı yapılmış, kelimelerin ıstikâk, lügavî ve ıstılâhî mânâları verilmiştir. Eserde yıpranma ve yırtılmalar bulunmadığı için okuyucular tarafından rahatlıkla incelenip üzerinde araştırma yapılabilecek durumdadır. Eser günümüzde hâlâ mahtut halde olup basılmamış ve tahkiki yapılmamıştır.

Mevlânâ Mehmed İzmîrî (öl. 1165/1751)

Şerhu Mültekâ'l-ebhur

Kaynaklarda eserin ismi *Kemâlû'd-dirâye fî cem'i'r-rivâye* olarak geçmektedir. Mir'ât hâşiyecisi olarak tanınan eserin müellifi Mevlânâ Mehmed İzmîrî bu eseri müellifin erken dönem kaynaklarından istifade ederek meseleleri uzun iktibaslarla açıklamıştır. *Kemâlû'd-dirâye* Halebî'nin *Mültekâ'sı* üzerine

⁴¹³ *Mesâil-i Fıkhiyye* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9082), 68b.

⁴¹⁴ *Mesâil-i Fıkhiyye* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9082), 69b.

⁴¹⁵ *Mesâil-i Fıkhiyye* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9082), 70b.

⁴¹⁶ *Mesâil-i Fıkhiyye* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9082), 187b.

⁴¹⁷ *Mesâil-i Fıkhiyye* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9082), 186b.

yapılan şerh çalışmalarının en hacimli si olup, müellif tarafından Sultan II. Mustafa'ya ithaf edilmiştir. Eserin Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 180 ile Köprülü Ktp., Mehmed Âsım Bey, nr. 94'de kayıtlı iki nüshası daha bulunmaktadır.⁴¹⁸

Yaptığımız araştırmalarda eserin neşrine yönelik herhangi bir çalışmaya rastlamadık. Bu sebeple araştırmacılara eserin içeriğine dair bilgiler vermenin yararlı olacağı düşündük. Müellif eseri telif ederken klasik fıkıh kitaplarında sıklıkla rastladığımız kitab-bâb-fasıl'dan oluşan sistematığı esas almıştır. Yani klasik fıkıh kaynaklarındaki gibi konular fıkıh bâblarına göre kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Müellif ibadât konularını kitap, sünnet delillerine dayandırarak eserinde işlemiştir. Genel itibarıyla Hanefî mezhebine ait görüşlere yer vermiştir. İzmirî'nin *Şerhu mültekâ'l-ebhur* adlı eseri kitâbü't-tahâre bâb başlığıyla başlayıp tahâretin tanımı ve çeşitleri açıklanmıştır. Bâbü't-teyemmüm⁴¹⁹ başlığıyla devam etmektedir. Burada teyemmümün tanımı verilip nasıl yapılacağı tarif edilmiştir. Ayrıca teyemmüm ile ilgili sayfa kenarına daha anlaşılır olması bir takım notlar düşülmüştür. Teyemmüm başlığının ardından bâbü'l-hayız bâb başlığı gelmektedir. Bu kısımda hayızın tanımı, mahiyeti ve dini hükümleri açıklandıktan sonra ibadetlerin ifâsına engel olma durumu açıklanmıştır. Kitâbü's-salât bâb başlığıyla konu başlıkları devam etmektedir. Namazın tanımı, hangi vakitlerde kılınacağı, hangi vakitlerin mekruh olduğu kapsamlı bir şekilde anlatılmıştır. Namaza çağrı için okunan ezan bâbü'l-ezan başlığında ele alınmıştır. Bâbü şartu's-salât⁴²⁰ başlığı ile namazın şartları verilmiştir. Bâbü sıhhatü salât başlığında namazın sıhhat şartları anlatılmıştır. Eser şu bâb başlıklarıyla devam etmektedir. Bâbü vitr ve'n-nevafil (İmam Ca'fer'in görüşleri sayfa kenarında verilmiştir),⁴²¹ bâbü'l-kazâ el-fevâit, bâbü's-salât el-merîd (sayfa kenarına İmam Züfer'e ait görüşler yazılmıştır),⁴²² bâbü's-sucûd ve bâbü Cuma'dır. Cuma'nın şartları ve kimlerin Cuma namazı ile mükellef olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca eserde geçen her terimin yeri geldikçe tanımı yapılmakta, kelimelerin isticâkı, lügavî ve ıstılâhî manaları verilmekte ve konularla ilgili fûrû meselelerden örnekler zikredilmektedir. Eser ciltsiz halde bulunduğu için bazı yıpranmalar mevcuttur, fakat okunabilecek düzeyde ve üzerinde araştırma yapılacak durumdadır.

⁴¹⁸ Şükrü Selim Has, "Mültekâ'l-Ebhur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/551.

⁴¹⁹ Mevlânâ Mehmed İzmirî, *Şerhu Mültekâ'l-ebhur* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 348), 23a.

⁴²⁰ Mevlânâ Mehmed İzmirî, *Şerhu Mültekâ'l-ebhur* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 348), 41b.

⁴²¹ Mevlânâ Mehmed İzmirî, *Şerhu Mültekâ'l-ebhur* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 348), 61b.

⁴²² Mevlânâ Mehmed İzmirî, *Şerhu Mültekâ'l-ebhur* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 348), 70b.

Nasruddin b. İbrahim b. İsmail el-Gaznevî (öl. ?)

Kitâbü'l-Gaznevî

İsmail el-Gaznevî'nin yazmış olduğu bu eserin mahtut olduğunu üzerine herhangi bir çalışma yapılmadığını gördük. Bu sebeple araştırmacılara eserin içeriğine dair bilgiler vermenin yararlı olacağı düşündük. Eser diğer kitaplara nazaran farklı giriş kısmına sahiptir, ilk bâbı bâbü faslün talebü'l-ilim bâb başlığıyla başlamaktadır. Ayet ve hadisler ışığında örnekler verilerek ilim ve ilim talep etmenin öneminden bahsedilmiştir. Eser yazımında (bâb-fasıl) şeklinde klasik fıkıh kitaplarındaki mevcut sistemi esas almıştır. Klasik fıkıh kaynaklarındaki gibi konular fıkıh bâblarına göre kapsamlı şekilde ele alınmıştır. Ancak tüm fıkıh konularına değinmemiştir. Müellif ibadât konularını kitap, sünnet delillerine dayandırarak eserinde işlemiştir. Genel itibariyle Hanefî mezhebine ait görüşlere yer vermiştir. Kırmızı mürekkeple yazılan “vekale” kelimesinden sonra Resulullah'ın ilim talep etme ile ilgili hadisleri verilmiştir. Daha sonra faslün fî Ebû Hanife radiyallahu anh bâb başlığı gelmektedir. Bu başlıkta Ebû Hanife'nin ilim hakkındaki görüşleri verilmiş, Ebû Hureyre ve Enes b. Mâlik'in nakletmiş olduğu hadislerle örneklendirilmiştir. Müellif eserinde Ebû Hanife'nin talebeleri İmam Muhammed ve Ebû Yusûf'un arasındaki görüş farklılıklarına sıklıkla temas etmiştir. Bunun yanı sıra daha sonraki Hanefî ulemasının konuyla ilgili görüşlerine de yer veren müellif, bunlar içerisinden tercihlerde bulunmuştur. Allahümme ile başlayan Resulullah'ın sahabeye öğretmiş olduğu tüm dualar zikredilmiştir. Eser Faslün fî vudû⁴²³ bâb başlığı ile faslün fî takdîr, bâbü faslün fî istincâ, bâbü fî kemiyetü'l-istinca, faslün fî keyfiyeti'l-istinca, faslün fî istinca el-murât, bâbü faslû's-sual, faslû fî keyfiyeti'l-sual, bâbü fî faslû'l-vudû, faslün fî keyfiyeti'l-vudû, faslün fî gusûl, faslün fî keyfiyeti'l-gusûl, faslün fî teyemmül asıl, faslün fî meshi ale'l-huffeyyn, faslün fî meshi ale'l-cebâir, bâbü fî faslû's-salâtü'l-farz, faslün fî adedi'r-rekât, faslün fî n-niyet, faslün fî sıhhati's-salât, faslün fî salâti'l-murât, faslün fî isticâb, faslün fî kıraâtü'l-kur'an, faslün fî kıraâtü'l-murât,⁴²⁴ faslün fî menhiyât,⁴²⁵ faslün fî vitir,⁴²⁶ faslün fî tertib, faslün fî sucûdi'l-sehiv, faslün fî sucûdi'l-tilâvet, faslün fî salâti'l-

⁴²³ Nasruddin b. İbrahim b. İsmail el-Gaznevî, *Kitâbü'l-Gaznevî* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 99/1), 11a.

⁴²⁴ İsmail el-Gaznevî, *Kitâbü'l-Gaznevî* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 99/1), 46a.

⁴²⁵ İsmail el-Gaznevî, *Kitâbü'l-Gaznevî* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 99/1), 47a.

⁴²⁶ İsmail el-Gaznevî, *Kitâbü'l-Gaznevî* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 99/1), 50b.

müsafir, faslün fî salâti'l-cumâ, faslün fî salâti'l-ıydeyn, faslün fî salâti'l-cenaze, fî faslû'z-zekât ve sadaka, faslün fî zekât, faslün fî sadakati'l-fitır, faslün fî mağrifeti'l-beytül mâl, bâbü fî faslün şehri ramazan, faslün fî adedi's-sıyam, faslün fî'n-niyet, faslün fî's-savm,⁴²⁷ faslün fî'n-nisyân, faslün fî mesaîlil müteferrikât bâb başlıklarından oluşmaktadır. Eser genel olarak değerlendirildiğinde konusu geçen bâbların ayet ve hadislerle delillendirilerek anlatıldığı görülür. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış olup metnin kenarlarında yıpranma ve yırtılma gibi okuyucuya zorluk verecek bir durum bulunmamaktadır. Eser araştırmacıların üzerinde çalışma yapıp, incelemesini beklemektedir.

2.8. Genel Değerlendirme

Bu başlık altında müelliflerin vefât tarihleri açısından, matbuları bulunan, matbuları bulunmayan ve tüm eserlerin hangi türden oldukları aşağıda tablo şeklinde vermeye çalışılacaktır.

2.9. Müelliflerin Vefât Tarihleri Açısından

2.9.1. Matbûları Bulunan Yazma Eserler

	Metin	Şerh	Hâşiye	Toplam
Vefât tarihi bilinen müelliflerin eserleri	4	8	3	15
Vefât tarihi bilinmeyen müelliflerin eserleri	-	-	-	-
Müellifleri bilinmeyen eserler	-	-	-	-
Toplam	4	8	3	15

⁴²⁷ İsmail el-Gaznevî, *Kitâbü'l-Gaznevî* (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 99/1), 71b.

2.9.2. Matbûları Bulunmayan Yazma Eserler

	Metin	Şerh	Hâşiye	Toplam
Vefât tarihi bilinen müelliflerin eserleri	-	-	-	-
Vefât tarihi bilinmeyen müelliflerin eserleri	3	1	-	4
Müellifleri bilinmeyen eserler	1	1	-	-
Toplam	4	2	-	4

2.9.3. Tüm Eserler

	Metin	Şerh	Hâşiye	Toplam
Vefât tarihi bilinen müelliflerin eserleri	4	8	3	15
Vefât tarihi bilinmeyen müelliflerin eserleri	2	-	-	2
Müellifleri bilinmeyen eserler	1	1	-	2
Toplam	7	9	3	19

2.10. Müelliflerin Yaşadıkları Asır Açısından

Yüzyıl	IV/X	V/XI	VI/XII	VII/XIII	VIII/XIV	IX/XV	X/XVI	XI/XVII	XII/XVIII.
USULÜ FIKİH				1	5	5	1	1	
FÜRÜ FIKİH	2	2	3	3	3	2	7	7	2

Ziya Bey Kütüphanesi'nde kitabı mevcut olan 52 müelliften 44'ünün vefât yılı bilinmektedir. Yukarıda verilen tabloda, vefât yılı bilinen müelliflerin yaşadıkları asırlar açısından tarihlerin dağılımı yapılmıştır. Bu veriler doğrultusunda bakıldığında 44 müelliften 35'inin VII/XIII.-XI/XVII. asırlar arasında yaşadığı görülmektedir.

2.11. Müelliflerin Mezhepleri Açısından

Kitapların müelliflerinin yaşamlarına bakıldığında, hangi mezhepten oldukları tespit edilen müelliflerin 49'unun Hanefî, 2'sinin Şâfiî, 1'inin ise Şafiî ve Şia mezhebine meyilli olduğu mezhebinin kesin belli olmadığı görülmektedir. Bu incelemeler dikkate alındığı vakit kütüphanedeki eserlerin % 97'si Hanefî müelliflere, % 2'si Şâfiî müelliflere, %1'i ise Şafiî ve Şia müelliflerine ait olduğu anlaşılmaktadır.

Kütüphanedeki eserlerden *Kitabü't-Telviḥ*'in müellifi Teftâzânî (öl. 792/1390) ve *Mesâilü'd-dâirât* adlı eserin müellifi olan Abdülkahir el-Bağdâdî (öl. 429/1037-38)'nin incelenen kaynaklara göre şafiî mezhebine mensup olduğu görülmektedir. *Şerhu Minhâci'l-vusûl ila ilmi'l-usûl* adlı eserin müellifi olan İbrî (öl. 743/1342)'nin ise Şafiî veya Şia mezheplerine ait müelliflerden olabileceği kayanıklarda geçmektedir.

2.12. Üzerine En Çok Çalışma Yapılan Metinler Açısından

Eser	Şerh	Hâşiye	Toplam
<i>el-Muhtasar</i> (Kudûrî)	2	-	2
<i>el-Menârü'l-envâr</i>	4	3	7
<i>el-Muhtâr</i>	2	-	2
<i>Mültekâ'l-ebhur</i>	3	-	3
<i>Hidâye</i>	3	1	4
<i>Gurerü'l-ahkâm</i>	1	3	4
<i>Kenzü'd-dekâik</i>	3	-	3

Kütüphanedeki fıkha dair eserler içinde üzerine en çok çalışma yapılan metinler *Muhtasar* (Kudûrî), *el-Menârü'l-envâr*, *el-Muhtâr*, *Mültekâ'l-ebhur*, *el-Hidâye*, *Gurerü'l-ahkâm* ve *Kenzü'd-dekâik*'dir. Kütüphanede bulunan ve *el-Muhtasar* (Kudûrî), üzerine yapılan çalışmaların sayısı iki adet olup şerh türündendir. *el-Menârü'l-envâr* üzerine yapılan çalışmaların sayısı yedi adet olup bunlardan da dörtü şerh, üçü hâşiye türüdür. *el-Muhtâr*'a yapılan çalışmaların adedi ise iki olup şerh türündendir. *Mültekâ'l-ebhur* isimli esere yapılmış çalışmaların adedi ise üç olup şerh türüdür. *el-Hidâye* adlı esere yapılmış çalışmaların adedi dört

olup bunlardan da üçü şerh, biri hâşiye şeklindedir. *Gurerü'l-ahkâm* isimli nüshaya yapılmış çalışmaların adedi dört olup bunlardan biri şerh, üçü hâşiye şeklindedir. *Kenzü'd-dekâik*'e yapılan çalışmaların adedi ise iki olup şerh türüdür. Bu veriler dikkate alındığında kütüphanedeki kitaplar içerisinde en fazla hâşiyesi mevcut kitap *el-Menârü'l-envâr* ve *Gurerü'l-ahkâm* olup, en fazla şerh yazılan kitap ise *el-Menârü'l- envâr*'dır.

2.13. Eserlerin İstinsah Tarihleri Açısından

Yüzyıl	VIII/XIV	IX/XV	X/XVI	XI/XVII	XII/XVIII	XIII/IXX
İstinsah edilen eser sayısı	4	9	10	11	6	4

Kütüphanedeki kitaplar içerisinde istinsah yılı bilinen eserler dikkate alındığı zaman, fıkıh sahasında en erken dönemde istinsah edilen kitabın *Keşfü'l-esrâr fî Şerhi'l-Menâr* olduğu anlaşılmaktadır. Bu kitap yukarıdaki tabloda da belirtildiği üzere, müellifi Nesefî'nin (öl. 710/1310), vefât yılı olan hicrî 710 tarihinde istinsah edildiği görülmektedir. En geç dönemde istinsah edilen kitap ise İbn Melek'in (öl. 821/1418) *Şerhu'l-Menâr fî usûli'l-fıkh* isimli kitabıdır. Hicrî 821 tarihinde vefât eden İbn Melek'in (öl. 821/1418) bu kitabı, hicrî 1242 senesinde istinsah edilmiştir. Kütüphanedeki 68 eser içinden 44 eserin istinsah tarihi bilinmekte 22 eserin ise istinsah tarihi bilinmemektedir.

SONUÇ

Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi, özellikle Osmanlı döneminde önemli ilim merkezlerinden biri olan Sivas ve çevresindeki cami, medrese ve tekke gibi çeşitli ilim merkezlerine vakfedilen yazma eserleri bünyesinde barındırmaktadır. Temel İslam Bilimleri'ne dair kitapların çoğunlukta olduğu kütüphanede, kayıtlara göre toplam 16653 adet eser olup bunlardan 1583 adet yazma eser dijital ortama aktarılmıştır. Bunlardan tespit edilebildiği kadarıyla 402'si İslam Hukuku'na dair olup, mükerrerleriyle birlikte 231'i fıkıh usûlü ile ilgilidir. Bu araştırmada kütüphanede bulunan mükerrerler dışında 68 el yazması fıkıh usûlü eseri incelenmiştir.

İncelenen kitaplardan yedisinin müellifi bilinmemektedir. Geri kalan 61 kitap ise, 52 müellif tarafından telif edilmiştir. Vefât tarihi bilinen müelliflerin 59, vefât tarihi bilinmeyen müelliflerin ise 9 eseri bulunmaktadır. Ayrıca vefât tarihi bilinen 44 müelliften 35'inin VII/XIII.-XI/XVII. asırlar arasında yaşadığı görülmektedir. Müelliflerin hayatı incelendikten sonra 52 müellifin mezhebi tespit edilmiş olup, bunlardan 49'unun Hanefî, 2'sinin Şâfiî, 1'inin Şafiî ve Şiî meyilli olduğu tespit edilememiştir. Bu verilere göre kütüphanedeki eserlerin % 97'si Hanefî, % 2'si Şâfiî ve %1'inin Şafiî ve Şiî meyilli müellife aittir.

Kütüphanedeki fıkıh usûlü eserleri arasında üzerine en çok çalışma yapılan metin türü eserler: *el-Muhtasar* (Kudûrî), *el-Menârü'l-envâr*, *el-Muhtâr*, *Mültekâ'l-ebhur*, *Hidâye*, *Gurerü'l-ahkâm* ve *Kenzü'd-dekâik*'dir. En çok şerhi bulunan eser *Menârü'l-envâr* olup, en çok hâşiyesi bulunan eser ise *Gurerü'l-ahkâm*'dır. Metin ve şerhler arasında en çok nüshası bulunan eser *Menâr* iken, üzerine en çok hâşiyeye yazılan eserin *Gurerü'l-ahkâm* olması ve *el-Menâr*'a dair hâşiyelerin sayısının az olması dikkat çekicidir.

Fıkıh usûlü metinleri arasında en çok nüshası bulunan eser *Menâr*'dır. *Menâr*'ın yedi, *Gurerü'l-ahkâm*'ın dört, *Hidâye*'nin dört, *Mültekâ'l-ebhur*'un üç, *Kenzü'd-dekâik*'in üç, diğerlerinin de ikişer veya birer nüshaları bulunmaktadır. Şerhler arasında en fazla nüshası bulunan eserler ise Ebü'l Berekât Nesefî'nin *Şerhu Menârü'l-envâr*'ı, Ebü'l Berekât Nesefî'nin *Kenzü'd-dekâik*'i, Halebî'nin (öl. 956/1549) *Şerhu Mültekâ'l-ebhur*'udur. Bu verilere dayanarak Sivas'ın medreseleri

ve ilim çevrelerinde fıkıh usûlü alanında *el-Menâr*, *Gurerü'l-ahkâm*, *el-Hidâye*, *Mültekâ'l-ebhur*, *Kenzü'd-dekâik*'in en çok okunan metin ve şerhler arasında olduğu söylenebilir. Kütüphanedeki hâşiyeler arasında en fazla nüshası bulunan hâşiye, Molla Hüsrev (öl. 885/1480) tarafından kaleme alınan *Gurerü'l-ahkâm*'dır. Kütüphanede Molla Hüsrev'in (öl. 885/1480) bu hâşiyesinden üç, Ebü'l Berekât'ın *Şerhu Menârü'l-envâr*'ından üç, Mergînânî'nin *el-Hidâye*'sinden bir nüsha bulunmaktadır.

Kütüphanedeki eserler arasında istinsah tarihi bilinenler dikkate alındığında, fıkıh usûlü alanında en erken istinsah edilen eserin *Keşfü'l-esrâr fî Şerhi'l-Menâr* olduğu görülmektedir. Bu eser yukarıda da belirtildiği üzere, müellifi Nesefî'nin (öl. 710/1310), vefât tarihi olan hicrî 710 yılında istinsah edilmiştir. En geç istinsah edilen eser ise İbn Melek'in *Şerhu'l-Menâr fî usûli'l-fıkıh* adlı eseridir. Hicrî 821 yılında vefât eden İbn Melek' in (öl. 821/1418) bu eseri, hicrî 1242 yılında istinsah edilmiştir. Kütüphanedeki 68 eser içinden 44 eserin istinsah tarihi bilinmekte 22 eserin ise istinsah tarihi bilinmemektedir. İstinsah yerleri açısından incelendiğinde bazı eserlerin Anadolu'nun diğer şehirlerinde, bazılarının da Anadolu dışındaki ilim merkezlerinde istinsah edildiği görülmektedir. Kütüphanedeki eserlerden İstanbul, Kayseri, Akhisar, Hâdim, Ankara gibi şehirlerde istinsah edilenlerin yanında; Bağdat, Dımaşk, Kâhire, Mekke, Ba'lebek, gibi şehirlerde de istinsah edilenler bulunmaktadır.

Ziya Bey Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki mükerrerler hariç 68 fıkıh usûlü eserinden 22'si günümüzde matbû olmayıp halen yazma halde bulunmaktadır. Bunlardan dördü metin, altısı şerh, üçü hâşiye, türünde kaleme alınmıştır. Matbûları bulunmayan bu yazma eserlerden neşri uygun olanların tahkik edilerek gün yüzüne çıkarılmaları büyük önem arz etmektedir. Zira nüshaları sadece yazma eser kütüphanelerinde bulunan eserlerin, sadece bu yolla ilim dünyasının hizmetine sunulmuş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdülkahir el-Bağdâdî, Ebû Mansûr b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî. *Mesâilü'd-dâirât*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3773/3, 1a-28b.
- Abdülazîz el-Buhârî, Alâüddîn b. Ahmed b. Muhammed. *Keşfü'l-esrâr*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3992, 1a-205b.
- Abdullah b. Abdurrahman es-Sivasî. *Mecmû'âtü'r-resâil*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 14259, 1a-102b.
- Ahîzâde Yûsuf Efendi. *Zahîretü'l-ukbâ fî Sadrişşerîati'l-uzmâ*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3967, 1a-373b.
- Ahsîkesî, Hüsameddin Muhammed b. Muhammed. *Miftâhu'l-usûl*, Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3993, 1a-120b.
- Akgündüz, Ahmet. "Dürerü'l-Hükkâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/27-28. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Akgündüz, Ahmet. "Gaznevî, Ahmed b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/486-487. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Akpınar, Cemil. "Fenârî Hasan Çelebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/313-315. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Aksoy, Hasan. "Şemseddin Sivâsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/523-526. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Allâk, Selahaddin Halil b. Şükrî Abdurrahman b. Muhammed. *Kitâbün Ref'i'l-iştibâh an ahkâmi'l-ikrâh*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3773/2, 1a-95b.
- Atar, Fahrettin. "Abdülazîz el-Buhârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/186-187. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ateş, Mustafa. "*Bursa İnebey Kütüphanesi'ndeki Fıkıh Usûlü Kitapları Üzerine Bir Araştırma*" Bursa, 2005.
- Ayran, Şükrü. Abdülazîz Buhârî'nin "Keşfü'l-Esrâr" Adlı Eserinde Ebû Hanîfe Tasavvuru, *Devirleri Aydınlatan Meş'ale: İmâm-ı A'zam Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı*. Eskişehir, 2015.

- Aytekin, Arif. “Bâbertî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/377-378
İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmud b. Ahmed er-Rûmî el-Mısırî. *el-Înâye fî Şerhi'l-Hidâye*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 14229, 1a-340b.
- Bağdâdî, Babanzâde İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-'arifîn*. 1-2. İstanbul: 1951-1955.
- Baktır, Mustafa. “İbn Melek”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/175-176
İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Bedir, Murteza. “Ebü'l-Berekât en-Nesefî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/567-568. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Bekdemir, Sezai. *Sadrüşşerîa es-Sânî'nin Hukukuçuluğu (et-Tavzih fî halli gavâmizi't-Tenkih Adlı Eseri Bağlamında)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Birgivi, Muhyiddin Muhammed b. Pir Ali. *İngâzü'l-hâlikîn*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3917/4 1a-19b.
- Boynukalın, Mehmet. *Fıkıh Usulü Âlimleri ve Eserleri*. İstanbul: İFAV yayınları, 2017.
- Bursalı, Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. 2. Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1333.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzi. *Muhtasarı'n fî İlmi'l-Fıkıh*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3838/1, 1b-36b.
- Cici, Recep. “Osmanlı Hukuk Düşüncesini Etkileyen Başlıca Kaynaklar”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. XIII, 8 / 1 (Ocak 1999), 221-222.
- Çelebi, İlyas. “Kemalpaşazâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/245-247. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Çınar, Fatih. “İsmail es-Sivâsî ve Sûfîlerin Raks/ Deveranı Hakkında Verdiği Bir Fetvası”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2009), 13/1, 323-340.
- Çivizâde Muhyiddin, Mehmed b. İlyas. *el-Îsâr fî Şerhi'l-muhtâr*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 1a-413a.

- Demir, Halis. “Ziya Bey Yazma Eser Kütüphane’indeki Fıkıhla ilgili Kitaplar ve Risaleler”. *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi*. 1/2, (2018), 187/232.
- Ebû Abdillâh Mahmud b. Hamid. *Kitabü’l-Beyân li’l-ahkâmi’ş-şerîyye*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/3, 1a-72b.
- Fenârî Hasan Çelebi. *Hâşiyetü’t-Telvîh fî keşfi Hakâiki’t-Tavzîh*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3809, 1a-340b.
- Fıkıh Kitabı*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9091, 1a-137b.
- Fıkıh Kitabı*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 14302, 1a-295b.
- Fıkıh Kitabı*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 14402, 1a-121b.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. “Abdülkahir el-Bağdâdî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/245-247. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Gaznevî, Ahmed b. Mahmud. *el-Mukaddimetü’l-Gaznevîyye fî’l-fürûi’l-Hanefîyye*. Sivas: Ziya Bey Kütüphane, 3777/2, 1b-53b.
- Gaznevî, Nasruddin b. İbrahim b. İsmail. *Kitâbü’l-Gaznevî*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 99/1, 1a-112b.
- Göçmen, Muammer. “Üstüvânî Mehmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/396-397. İstanbul TDV Yayınları, 2012.
- Güngör, Mevlüt. “Cessâs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7/427-428. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Hâdımî, Ebû Said Mehmed b. Mustafa el-Hâdımî el-Hüseynî el-Konevî. *Adabu’l-maraz ve’l mevt (Risaletü’l-Hâdımî)*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 79/1, 1a-5b.
- Hadî, Numan. *Ümmanü’l-Hüdâ Şerhu Kenzi’d-dekâik*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 14259, 1a-197b.
- Hamevî, Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hasenî (el-Hüseynî). *Hâşiye’ale’d-Dürer ve’l-Gurer*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 8920/2, 1a-86b.

- Has, Şükrü Selim. “İbrâhim b. Muhammed el-Halebî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/231-232. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Has, Şükrü Selim. “Mülteka’l-ebhur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/549-552. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed ed-Dımaşkî. *ed-Dürrü’l-Muhtâr fî şerhi Tenvîri’l-ebsâr*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 8969, 1a-304b.
- Hâşiye ala Kitâbu’l-Buyû mine’l-Hidâye*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3892/3, 1a-137b.
- İbn Kutluboğa, Ebü’l-‘Adl Zeynüddîn Kasım b. Kutluboğa b. Abdullah. *Tâcüt-terâcim*. thk. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf, Darü’l-Kâlem, 1992.
- İbn Kutluboğa, Ebü’l-Adl Zeynüddin Kasım b. Abdullah es-Sudûnî el-Cemâlî el-Mısrî. *et-Tercih ve’t-Tashih ala Muhtasari’l-Kudûrî*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 15505, 1a-198b.
- İbrahim b. Muhammed el-Halebî. *Mültekâ’l-ebhur*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 181, 1a-147b.
- İbnü’l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Şerhu Fethu’l-Kadîr*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 8963, 1a-426b.
- İbn Melek, *Şerhu’l-Menâr fî usûli’l-fıkh*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9085/2, 1a-16b.
- İbnü’l-Aynî, Abdurrahman b. Ebî Bekr. *Şerhu’l-Menâr fî’l-usûl*. Sivas: Ziya Bey kütüphanesi, 3819, 1a-98b.
- İbnü’s-Sââtî, Ebü’l-Abbas Muzafferüddîn Ahmed b. Ali b. Tağlib el-Ba’lebekkî el-Bağdadî. *Mecmâu’l-bahreyn ve Mültekâ’n-neyyireyn*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 55, 1a-137a.
- İbrî, Burhânüddîn Abdullâh (Ubeydullâh) b. Muhammed b. Gânim el-Fergânî et-Tebrîzî. *Şerhu Minhâci’l-vusûl ila ilmi’l-usûl*. Sivas: Ziya Bey kütüphanesi, 4006, 5a- 83b.

- İpşirli, Mehmet. “Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/348-349. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- İpşirli, Mehmet. “Sâdî Çelebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/404-405. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- İpşirli, Mehmet. “Kadızâde Ahmed Şemseddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/96-97. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Kadızâde Ahmed Şemseddin. *Tekmiletü Fethi'l-Kadîr ale'l-Hidâye (Şerhu Kadizade ale'l Hidâye)*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3884, 1a-250b.
- Kallek, Cengiz. “Kudûrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/321-322. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Kâtip Çelebi. Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn. Dârü İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî*, Beyrut, t.y.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'ucemü'l-müellifîn. Mektebetü'l-Müsennâ*, Beyrut, t.y.
- Kemalpaşazâde, Ahmed b. Süleyman. *Risâle fî tabakâti'l-müctehidîn*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 277/3, 143a-147b.
- Kırımî, Ahmed b. Abdullah. *Hâşiyetü't-Telvîh*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 4009, 1a-250b.
- Kızılkaya, Necmettin. “Zeylâî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/354-355. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Kitâbü'l-Fıkıh*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 341, 184a-213b.
- Kitâbü'l-Fıkıh*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9055/1, 1a-15b.
- Koca, Ferhat. “el-Muhtasar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/65. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Koca, Ferhat. “Mergînânî, Burhâneddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/182-183. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Koca, Ferhat. “Mevlânâ Mehmed İzmirî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/529-530. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

- Koca, Ferhat. “İbnü’l-Hümâm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/87-90. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Koca, Ferhat. “Molla Hüsrev”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/ 252-254. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Koca, Ferhat. “Mir’âtü’l-usûl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/148. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Koca, Ferhat. “Menârü’l-envâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/117-118. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Kudûrî, Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *Muhtasaru’l-Kudûrî*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 15488, 1a-207b.
- Kuhistânî, Şemsüddîn Muhammed b. Hüsâmiddîn el-Horasânî. *Şerhu’n-Nukâye Muhtasaru’l-Vikâye* (Camiu’r-rumuz). Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 196), 1a-440b.
- Leknevî, Ebü’l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed. *el-Fevâ’idü’l-behiyye fî terâcim’l-Hanefiyye*. Kahire: Darü’l-Kitabi’l-İslami, 1324.
- Mecdî Efendi, Mehmed el-Edirnevî. *Hadâ’iku’ş-Şakâ’ik*. (Tercüme ve Zeyl-i Şakâik-i Nu‘mâniyye, haz. Abdulkadir Özcan), İstanbul: 1409/1989.
- Mesâil-i fıkhiyye* Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9082, 1a-187b.
- Mergînânî, Ebü’l-Hasan Burhanüddin Alî b. Ebû Bekr b. Abdilcelîl el Fergânî. *Kifâyetü’l-müntehî fî bidâyeti’l-mübtedî*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 4044, 1a-256b.
- Mevlânâ Mehmed İzmîrî. *Şerhu Mültekâ’l-ebhur*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 348, 1a-52a.
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud. *el-Muhtâr li’l-fetvâ*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 14309, 1a-148b.
- Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud. *el-İhtiyâr Şerhü’l-Muhtâr*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3976, 1a-167b.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmuz b. Ali. *Mir’âtü’l-usûl*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 8891, 1a-253b.

- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmuz b. Ali. *Düreru'l-hukkâm fî Şerhi Gururu'l-ahkâm*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 8891, 1a-274b.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmuz b. Ali. *Hâşiye fî Havaşi'd-Dürer ve'l-Gurer (Taharet ve Namaz Bahsi)*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3905, 1a-79b.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmuz b. Ali. *Şerhu Mirkâti'l-vusûl fî ilmi'l-usûl*, (Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 8891) 1a-223b.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Menârü'l-envâr*, Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 321, 45b-65a.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Keşfü'l-esrâr fî Şerhi'l-Menâr*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9111, 1a-233b.
- Nûh b. Mustafa. *Netâicü'n-nazar fî havâşi'd-Dürer*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 6, 1a-346b.
- Özcan, Tahsin. “Şeyhîzâde”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/89. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Özcan, Tahsin. “İbrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 21/371-372. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Özel, Ahmet. *Haneî Fıkıh Âlimleri*. Ankara: TDV Yayınları, 4. Basım, 2014.
- Özel, Ahmet. “Haskefî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/387-388. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Özel, Ahmet. “Muhammed b. Yûsuf es-Semerkindî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/479-480. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Özel, Ahmet. “Muzafferüddin İbnü's-Sââtî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/190-192. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Özel, Ahmet. “Timurtaşî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41/188-189. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Özen, Şükrü. “Teftâzânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/299-308. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

- Özen, Şükrü. “Sadrüşşerîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 35/427-431. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Râzî, Ebû'l-Hasan Hüsâmeddin Ali b. Ahmed Mekkî. *Şerhu Muhtasari'l-Kudûrî*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9, 1a-167b.
- Sâdî Çelebi. *Hâşiye ale'l-Înâye fî Şerhi'l-Hidâye*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3970, 1a-334b.
- Sadrüşşerîa, Ubeydullah b. Mes'ud. *et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-tenkîh*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3904, 1a-174b.
- Sadrüşşerîa, Ubeydullah b. Mes'ud. *Şerhu'l-Vikâye*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 4015, 1a-155b.
- Sakallı, Talat. “İbn Kutluboğa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/152-154. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Saida, Cafer b. Hasan b. Yahya. *en-Nâfîa fî muhtârî's-şerîa*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 77/1, 1a-72b.
- Sivasî, İsmail b. Sinaneddin. *el-Ferâid Şerhu Mültekâ'l-ebhur (2.cilt)*. Sivas: Kütüphanesi, 29, 1a-321a.
- Semerkindî, Ebû'l-Leys. *Hizânetü'l-fıkh*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3760, 1a-89b.
- Semerkindî, Muhammed b. Yûsuf. *Kitâbü'n-Nâfî*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 4003, 1a-195b.
- Suyûtî, Celaleddin. *Buğyetü'l-vu'at*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, 2/el-Mektebetü'l-'Asriyye, Lübnan, t.y.
- Şemseddin Sivâsî. *Zübdetü'l-esrâr fî Şerhi Muhtasari'l-Menâr*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3902/1, 1a-86b.
- Siğnâkî, Hüsâmuddîn Hüseyin b. Alî b. Haccâc el-Buhârî. *en-Nihâye fî Şerhi'l-Hidâye*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 4011, 1a-306b.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Hamevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/456-457. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

- Şeyhîzâde. *Mecma'ü'l-enhur fî şerhi Mültekâ'l-ebhur*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 382, 1a-479b.
- Takçı, Yakup. *Şemseddin Sivâsî 'nin Zübdetü'l-Esrâr fî Şerhi Muhtasari'l-Menâr adlı eserinin tahlil ve tahkiki*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, 1999.
- Taşköprîzâde, Ahmed b. Mustafa. *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-devleti'l-Osmâniyye*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1975.
- Taşköprîzâde, Ahmed b. Mustafa. *Miftâhü's-se'âde*. 2/1, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiye, 1985.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî. *Kitabü't-Telviḥ*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 3996, 1a-168b.
- Timurtâşî, Şihâbüddîn (Şemsüddîn) Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed el-Ömerî el-Gazzî. *Tenvîri'l-ebâr ve câmiu'l-bihâr*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 8989, 1a-180b.
- Turan, Şerafeddin. "Kemalpaşazâde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/228. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Türker, Ömer. "Nûh b. Mustafa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/230-231. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*. Ankara, 1984, 22.
- Uzunpostalcı, Mustafa. "Ahsîkesî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/181. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Ünal, Halit. "Ahîzâde Yûsuf Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/549. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Üstüvânî Mehmed Efendi, *Risale-i Üstüvânî*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 9056, 1a-97b.
- Yahya el-Koçhisarî. *el-İzâh (Şerhu Kenzi'd-dekâik)*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 14259, 1a-420b.
- Yaman, Ahmet. "Kenzü'd-dekâik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/261-262. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

- Yaman, Ahmet. “Kuhistânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/348. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Yaran, Rahmi. “Siğnâki”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/164-166. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yayla, Mustafa. “Hâdimî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/24-26. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Yaylalı, Davut. “Abdullah b. Mahmûd el-Mevsılî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/487-488. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Yazıcı, İshak. “Semerkandî Ebü'l-Leys”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/473-475. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yüksel, Emrullah. “Birgivî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/191-194. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârî. *Tebyinü'l-Hakâik Şerhu Kenzü'd-dekâik*. Sivas: Ziya Bey Kütüphanesi, 4024, 1a-232b.
- Ziriklî, Hayreddin. *el-A'lâm*. IV/ Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 2002.

EKLER

Ek 1. Cafer b. Hasan b. Yahya b. Said, en-Nâfia fî muhtâri's-şer'ia, Ziya

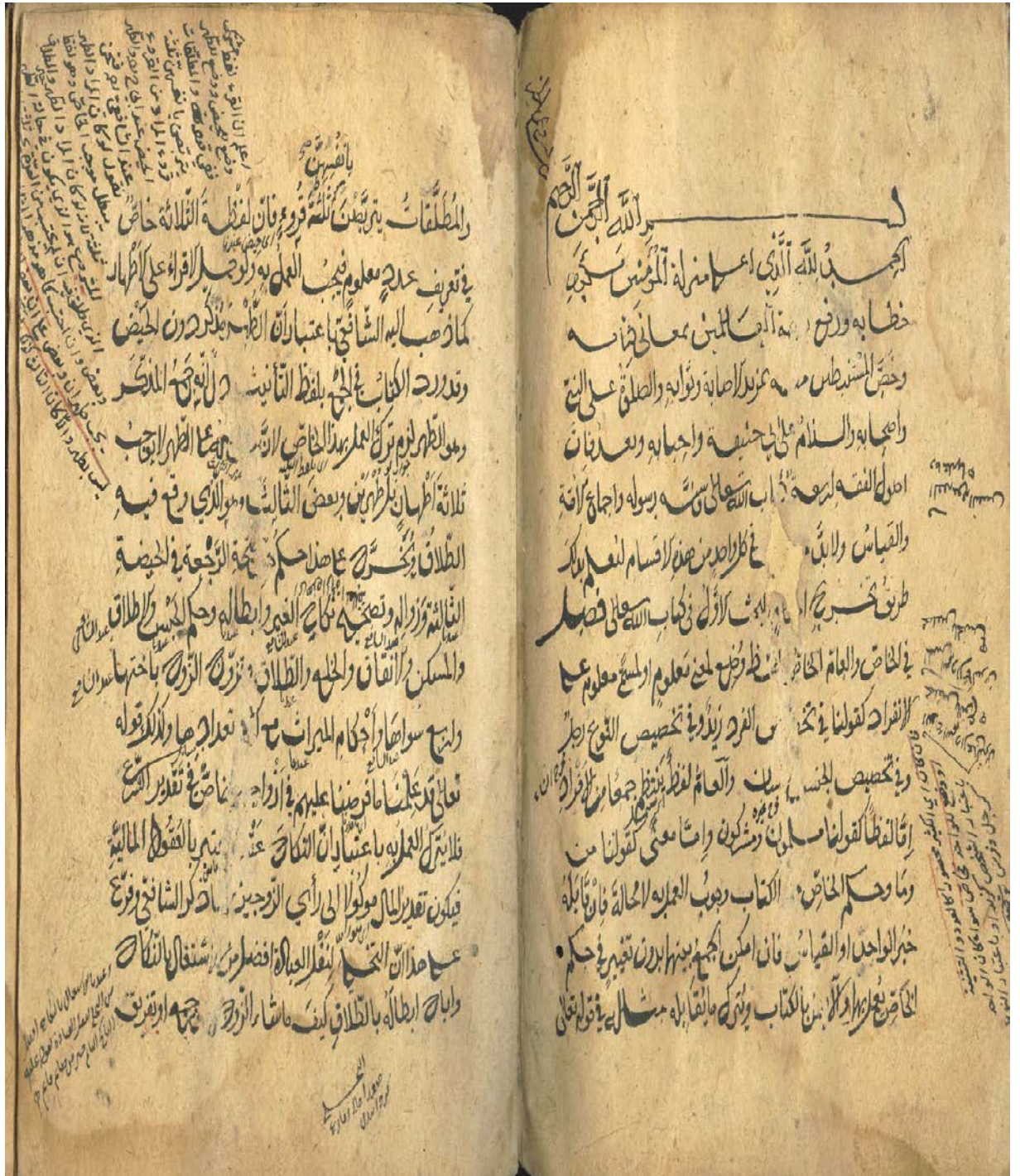
Bey Ktp.,nr.77/1, 1b-2a.

[illegible]

هذا الطمان

من المسائل الدار في جواب الظهان **قوله اصحابنا** ان ظهور نجاسة او الغها
لا يقع بالخل ولا يثبت من المالمات سوى المالمات وقوع الظهور بها يودي الى
وقوع التجسس بها **وسان ذلك** اتفاق السامعي الى حقيقته رضي الله عنه على
ان الخل اذا غسل به شيء نجس صار الخل نجسا اذا كان كذلك بطل قوله من يقول
اذا اكل من اصابته خل صارت خل صارت خل صارت خل صارت خل صارت خل
بالخل الذي فيه لو جاب البصر ذلك الخل نجسا ولو صار نجسا لاصار نجسا
بحال القول بظهور الوعا بالخل مودما الى تجديده به في ذلك الصحيح قول اصحابنا
ان بظهور وعاء الخل اذا صار خلا وقع برؤا النجاسة عنه لا من نجسه غسل الخل
به ولكن من نجسه انقلاب نجاسته الى الظهان بنفسها دون غيرها كذا في القول
عندنا في نجس البصينة اذا صارت دما ونجس ما من القسرة ثم انقلاب ذلك الدم قسرا
فان ما من القسرة بظهورها بانقلاب نجاسته الى الظهان لا بظهور الفرج اياه واسألوا

کتاب الفلاہ

متطهران واحد منهما ربح وشك كل واحد منهما في وجوده منه فلكل واحد
منهما ان يصل منفردا او اما او ليس لاحدهما ان يقتدي بالآخر في الصلاة قبل احدهما
احدهما الطهارة لا بالوصحى اقتداء به جعلنا امامه متطهرا واذا كان الامام
متطهرا اتفق الحديث في المأموم لمن احدهما محدث واذا اصاب احد المصلحين اقتداء
به من الحديث فكان في صحة الاقتداء فسادا وفي اثباته نفيه **مسألة** ولد له لول
ان يمتنع من وجده احدهما الما وضاع منه وبوجه كل واحد منهما ان الواحد صا
كان لكل منهما ان يصل منفردا او اما او لم يكن له ان يقتدي بالآخر **وكذلك**
لو اصاب احدهما نجاسة واشتعل الامر بينهما عليهما لوطن معهما انما ان احدهما
يجس فاحمده وتوضا كل واحد منهما باحدهما لم يجز اقتداء بالآخر في الصلاة **وكذلك**
واحد في توبين احدهما يجس **وكذلك** الحما ان احدهما يجس صلى كل واحد منهما في
واحد مامنفردا او اما او لم يجز اقتداء بالآخر للعلة التي ذكرناها في المسئلة التي
قلنا **مسألة** وجل صلى الجمعة وسوى في صلاة وهو امام القوم وعلم انه لم يركع
من الوقت الا مقدار ما صلى فيه بقتية صلاة من غير سجود السهو فلا يسجد كان
تفصيحا سجود السهو في هذه المسئلة يودي الى البطالة **وبين ذلك** اننا قلنا ان المحرم
جدي غير الظهور بطلت خروج وقتها فاذا ابطلت بطالسجود السهو فيها ان قلنا ان محرم
ظهر مقصورا عنه متى خرج وقتها فما ظهر قائمه من سجدة السهو بعد خروج الوقت
ثم خرج الوقت قبل السلام لم يجز ان يسلم ان اراد البناء عليها وعليه ان يضم الى ما مضى ركعة
ووقع سجود السهو في وسط صلاة فلما كان سجود السهو في هذه المسئلة يودي الى البطالة
ذلك سجود السهو قلنا لا يسجد للسهو **كتاب الزكاة**
ولو قاله بعد ان وجبت نازكاه فطره فانت حر قبل وقت وجوبها يوم او ساعد

كتاب الزكاة

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Yusuf KALE
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 14.06.1994 / Sivas
e-posta : Yusuf._90@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2017
Yüksek Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2020

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2018	Diyanet İşleri Başkanlığı	İmam-Hatip

Yabancı Dil Bilgisi

İngilizce KPDS () ÜDS () IELTS () YÖKDİL ()